

X-133 -с.к.

ГАГГАРД

МОНОВІ КОПАЛЬНІ

ВИДАВНИЦТВО
—ЧАС—

Г. РАЙДЕР ГАГґАРД
H. RIDER HAGGARD

СОЛОМОНОВІ
КОПАЛЬНІ
KING SOLOMON'S MINES

З АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ ПЕРЕКЛАЛА
МАРІЯ ЛИСИЧЕНКО

ВИДАВНИЧЕ Т-ВО „ЧАС“
КИЇВ—1929

Бібліографічний опис цього видання вмі-
щено в „Літопису Українського Друку”,
„Картковому репертуарі” та інших по-
казниках Української Книжкової Палати.

Розділ I

Я здивуюся з сером Генрі Куртісом

Дуже цікаво, що у моєму віці, а мені минає п'ятдесят шостий, я беруся за перо, щоб спробувати написати оповідання. Хотілось-би знати, що воно у мене вийде, як-що, звичайно, мені пощастить скінчити цю працю. Багато чого доводилося мені робити за своє життя, і, можливо, воно й видається мені таким довгим тому, що надто рано почав я працювати. У тому віці, коли інші хлопці ходять ще до школи, я здобував собі на прожиток, торгуючи у Старій Колонії. З того часу доводилося мені заробляти і торгівлею, і мисливством, і на війні, і в копальнях. А оце вже вісім місяців, як я придбав собі майно. І, треба сказати, чимале майно, яке саме — ще й сам до пуття не знаю, але навдаку, чи згодивсь-би за для нього знову перетерпіти все те, що довелося мені перетерпіти за останні п'ятнадцять чи шіснацять місяців. Ні, таки не згодивсь-би, хоч-би навіть і знав, що все щасливо скінчиться. Людина з мене плоха, насильства я не люблю, а всякі пригоди вже добре далися мені взнаки. Дивно, чому це я заходився біля цього оповідання — адже це зовсім не мій факх. Людина я далека від літе-

ратури, хоч і люблю вряди-годи почитати якусь книжку. Треба, лишень, поміркувати, чи не надумаю, з яких причин спало мені таке на думку.

По-перше, певно, тому, що сер Генрі Куртіс та капітан Джон Гуд прохали мене про це.

По-друге тому, що зліг тут у Дурбані з хворою ногою. Відтоді, як той мерзенний лев покусав мою ліву ногу, трапляються мені дошкульні напади болю, а тепер навіть шкутильгаю більше ніж коли. Певно у лев'ячих зубах є якась отрута, бо інакше чому боліти б нозі, коли рана вже давно загоїлася? Ще й тому жаль бере, що я аж шістдесят п'ять левів застрелив за своє життя і якоесь минулося щасливо, а шістдесят шостий узяв і пожував мені ногу, немов щіпку тютюну. І потім це порушує лад та викликає всякі небажані наслідки, а я звик до ладу й не люблю безладдя. Хоч це так, між іншим.

По-третє, я хочу, щоб мій син Гарі, що вчиться на лікаря в одному з лондонських шпиталів, розважився на який тиждень, читаючи це. Робота в шпиталі тяжка, часом і нудна, а як оповідання моє не нудне, — чому-б йому таким бути? — то може воно звеселить Гарі на день чи два, поки він його читатиме.

І, нарешті, четверте — тому, що я маю розповісти найдивнішу історію з усіх, що я коли чув. Таке твердження може видатися смішним, бо в оповіданні моєму не згадується навіть про жінок, окрім Фулати. Хоч, почекайте! Є ще Гагула, коли вона

жінка, а не відьма. Але їй не менш сотні років, отож я і не беру її в рахунок.

Мене звати Алан Квотермен. Усе своє життя я бідував, сяк-так заробляючи на хліб та мандруючи весь час. Багато чого траплялося мені на віку; і людей чимало довелось забити, хоч ніколи не заплямував рук кривлею неповинних, бо вбивав лише собі життя рятуючи.

Щось років півтора тому, я вперше здибав сера Генрі Куртіса та капітана Гуда; сталося це ось як. Полював я на слонів біля Бамангвата і дуже зле мені велося та ще, до всього, захворів на пропасницю. Лише мене трохи відпустило, я поїхав волами до Діамантових Полів, спродав слонову кістку, яку здобув, а також свого воза та волів і купив собі квиток до Капштадта. Пробувши тиждень у Капштадті та побачивши все, що там є цікавого, до ботанічних садів включно, я замовив собі койку на пароплаві Дункельт, що стояв у порту, чекаючи на Едінбург Кесл із Англії. Того самого дня, взявши пасажирів з Едінбург Кеслю, який саме прибув, та навантаживши кладь, ми вийшли в море.

Поміж пасажирів два викликали у мене велику цікавість. Один був років на тридцять і такий високий та плечистий, яких я ще зроду не бачив, мав на голові золотаве волосся, довгу руду бороду, доладні риси обличчя і великі сірі очі. Ніколи я не бачив уродливішого за нього чоловіка, і чомусь він нагадав мені стародавніх данців. Не скажу, щоб я, взагалі, багато знав про цей народ, згадую лише тому, що один, тільки вже сьогочасний, данець завинив мені

десять фунтів¹⁾, але, пригадую, бачив якось на малюнку стародавніх данців, що скидалися на білих зулусів. Вони пили якесь питво з величезних рогів, а довге волосся падало їм аж на плечі. Глянувши ненароком на велетня пасажира, про якого оце мова мовиться, я подумав, що якби йому трохи піросло волосся, та якби одягти на нього дротяну сорочку та дати йому до рук бойову сокиру і ріг—він був би нестеменно, як данський воєнка на тому малюнку. А найцікавіше від усього, що сер Генрі Куртіс—таке наймення велетня-пасажира—як я пізніш довідався, справді данського²⁾ походження. Він нагадав мені також ще когось, але тоді я не міг згадати, кого саме.

Другий чоловік, що стояв, розмовляючи з сером Генрі, був куций, огрядний та чорнявий і цілком іншого типу. Я одразу подумав, що він морець. Не знаю чому, але моряця завжди легко пізнати. Мені не раз доводилося полювати разом з ними, і треба сказати, що це найкращі й найсміливіші люди з усіх, що я бачив за своє життя, якби вони не мали звички лаятися. Гадаю, що це морський простір та подих буйних вітрів надали їм таких властивостей. На цей раз я теж не помилився, бо співбесідник сера Генрі був абшитований морець, капітан Джон Гуд—я прочитав його прізвище в списку пасажирів. Він впадав ув очі тим,

¹⁾ 1 фунт стерлінгів біля 9 карб. 50 коп. на наші гроші—10 фунтів—95 карб. *Пер.*

²⁾ Квотерменове твердження про стародавніх данців неправдиве. Ми завжди були тієї думки, що вони чорняві. Певно він мав на увазі саксів.

що мав надзвичайно чепурний вигляд, ретельно поголений, зі склом у правому оці. Він завжди носив це скло—здавалося, воно приросло йому до ока, бо не мало мотузочка, і він ніколи не знімав його, хіба лише щоб обтерти. Спочатку я думав, що він і спить з ним, але потім виявилось, що помилявся, бо лягаючи спати, він клав його в кешеню штанів разом зі штучними зубами, яких мав аж дві переміни.

Далі над вечір погода погіршалася. З сучодолу подув вітер і густий туман огорнув усе на палубі. Дункельт був пласкодонний корабель і хоч ішов дуже легко, проте його так гойдало, що здавалось ось-ось перекине. Ходити було неможливо, і я стояв близько до машинового відділу, бо там тепліше, та розважався, стежачи за вагадлом на кренометрі, що визначає коливання корабля.

— Кренометр показує не вірно,—промовив раптом роздратовано голос у мене за спиною. Озирнувшись, я побачив того морця, на якого вже звернув раніш увагу.

— Чому ви так думаєте?—спитав я.

— Як-би корабель нахилився під тим кутом, що він показує, то вже-б давно перекинувся. На цих торговельних судах ніколи нема нічого доладнього.

Саме задзвонили на обід, і я дуже зрадив, бо не знаю нічого гіршого, як слухати військових морців, коли вони критикують торговельні суда. Правда, є ще одна річ на світі гірша, це коли торговельні морці критикують військових.

Ми з капітаном Гудом зійшли вниз обідати й побачили сера Генрі, що вже сидів

біля столу. Капітан Гуд сів поруч нього, а я насупроти них. Незабаром ми почали з капітаном розмову про полювання. Він ставив мені багато запитань, а я відповідав на них як міг краще. Зненацька він спитав про слонів.

— Оце натрапили саме на відповідну людину,— зауважив хтось, що сидів поблизу нас.—Мисливець Квотермен розповість вам про слонів таке, чого ніхто не знає.

Сер Генрі, що досі сидів спокійно, слухаючи нашу розмову, видимо здивувався.

— Вибачте, сер,—промовив він, перехилившись через стіл і говорячи низьким гучним голосом, що, як здалося мені, дуже пасував до могутньої його будови.— Вибачте, але ви часом не Алан Квотермен?

Я сказав, що так.

Велетень не зробив більше запитань, але я чув, як він промурмотів собі в бороду „ото щастя“.

Коли, пообідавши, ми збиралися залишити їдальню, сер Генрі спитав мене, чи не піду я до них у кабіну викурити люльку. Я згодивсь, і він повів мене до своєї кабіни на палубі Дункельта. Там стояла софа, а перед нею невеличкий стіл. Сер Генрі послав до буфету по віскі, й усі ми троє сіли та запалили люльки.

— Містере Квотермене, — промовив сер Генрі, коли принесено було віскі та запалено лампу,— рік тому, приблизно в цей час ви, здається, перебували біля Бамангвата на півночі Трансваалю?

— Еге,—одповів я, здивований, що він добре знає про мене те, що не має на мою думку інтересу для сторонніх людей.

— Ви щось продавали тоді? — встрияв капітан Гуд своєю швидкомовкою.

— Так. У мене був віз, навантажений слоновою кісткою, і я стояв табором біля селища, аж поки не спродав усього.

Сер Генрі сидів проти мене, спершися руками на стіл. Він пильно подивився просто в обличчя мені своїми великими сірими очима, в яких світився вираз занепокоєної цікавості.

— А вам не доводилося здибувати чоловіка на прізвище Невіль?

— А якже! Він стояв біля мене аж два тижні, підпасаючи волів, заким податись у глиб країни. Кілька місяців тому мене запитував листом якийсь правник, чи не знаю я, що сталося з цим Невілем. І я написав йому все, що знав.

— Так, — одказав сер Генрі, — мені переслано вашого листа. Ви писали, що джен-тльмен, на прізвище Невіль, на початку травня виїхав із Бамангвато на волах з погоничем, проводирем та кафром-мисливцем на ім'я Джім, маючи намір дістатись як-найближче до Ініяті, останнього торговельного посту в Матабеле, де він хотів продати воза й волів, та йти далі пішки. Писали також, що воза він продав, бо ви бачили його у торговця-португальця місяців на шість пізніше. Торговець казав вам, що купив воза в Ініяті у білої людини, прізвище якої забув. Цей білий найняв тубільців та подався з ними у глиб країни чи не на полювання.

— Так.

Запала мовчанка.

— Містере Квотермене, — промовив зненацька сер Генрі, — чи не знаєте ви ще чого

про мандрівку мого... про містера Невіля? Чому він подався на північ і куди саме простував?

— Доводилося де-що чути, — почав я, але урвав, бо не хотів говорити про це.

Сер Генрі та капітан Гуд перезирнулись, і капітан Гуд хитнув головою.

— Містере Квотермене, — провадив далі сер Генрі. — Я хочу розповісти вам одну історію й попрохати у вас поради, а можливо й допомоги. Агент, який передав мені вашого листа, сказав, що я можу цілком звіритися вам, бо вас усі в Наталі знають і поважають, опріч того, відзначив великий ваш досвід та розважність.

Я нахилився й випив трохи віскі, щоб заховати свою ніяковість, бо людина з мене скромна, але сер Генрі провадив далі.

— Невіль мій брат.

— О,—здивовано промовив я, бо тепер згадав, кого ще нагадував мені сер Генрі. Його брат був менший і темнобородий, але мав такі самі сірі очі й пильний погляд. Скидався також на нього й рисами обличчя.

— Він молодший за мене і єдиний мій брат,— говорив сер Генрі.— Ще п'ять років тому ми не могли й місяця побути один без одного. Але саме п'ять років тому, трапилась у нашої родині нещаслива подія, і ми тяжко з ним посварилися. З пересердя я дуже скривдив його.— Тут капітан Гуд енергійно захитав головою. Корабель саме в цю мить дав великий крен і свічадо, яке висіло на стінці, опинилося на мить у мене над головою, отож я добре бачив капітана Гуда.

— Треба сказати,—провадив сер Генрі,— що коли в Англії помирає людина, не ли-

шивши заповіту і не маючи іншого майна, окрім землі, то її одержує в спадщину старший син. І саме, коли ми з братом посварилися, помер, не лишивши заповіту, наш батько. Він усе збирався написати заповіт, але так і не встиг. Отож мій брат, що не мав ніякої професії, залишився без шага за душею. Звичайно мій обов'язок, яко старшого брата, був подбати про меншого, та тоді ми саме посварились і, на сором собі, мушу признатися (тут він глибоко зідхнув), що я анічогісінько не зробив. Не те, щоб я так дуже гнівався на нього, але чекав, що він першим повинен до мене звернутися. Та він так і не зробив цього. Мені ніяково турбувати вас усім цим, містере Квотермене, та я мушу з'ясувати все. Правда, Гуде?

— Авжеж, авжеж, — одповів капітан. — Я певний, що містер Квотермен нікому про це не розповідатиме.

— Звичайно, — погодився я. — Мені ще ніхто не закидав надмірної балакучости.

— Отож, — говорив далі сер Генрі, — у брата було кілька сот фунтів у банку. Не сказавши навіть слова мені, він узяв ці гроші, та прибравши собі прізвище Невіля, подався до Південної Африки з божевільною надією, що тут йому пофортунить.

Про це я вже потім дізнався. Минуло три роки, я навіть слова не чув про свого брата, хоч і писав йому кілька разів. Певно, він не одержував тих листів. Але час минав, а я все дужче турбувався про нього. Я переконався, містере Квотермене, що кров густіша ніж вода, бо кривний зв'язок багато важить...

— Це правда,—промовив я, думаючи про свого сина Гарі.

— Я віддав-би половину свого майна, аби лише дізнатися, чи живий та дужий брат Джордж, єдиний у світі мій родич та як би ще хоч раз побачити його.

— Але-ж ви не робили потрібних заходів, Куртісе,—встряв капітан Гуд, дивлячися просто в обличчя велетневі.

— Отож, минав час, а я все дужче й дужче непокоївсь і хотів довідатися, чи живий мій брат, а коли живий, то вернути його знов додому. Почав дошукуватись якихось слідів і ото й одержав вашого листа. Мені вже стало легше від однієї думки, що Джордж ще не так давно був живий, але більш нічого не довідався. Отож наважився розшукувати його сам, а капітан Гуд такий добрий, що згодився допомогти мені.

— Так,—промовив капітан,—хоч воно власне мені більше нічого роботи, бо абшитували мене з половиною платні, а на такому утриманні й ноги простягнеш. А тепер може ви розповісте нам усе, що знаєте і чули про людину на прізвище Невіль.

Розділ II

Легенда про Соломонові копальні

— А що ви чули в Бамангвато про братову мандрівку?—запитав сер Генрі, поки я набивав собі люльку, збираючись одповісти капітанові Гудові.

— Чув таке,—відказав я,—про що жодній дупні ще по сьогодні не говорив.

Чув, що він подався до Соломонових копалень.

— Соломонових копалень?—воднораз вигукнули обидва мої співбесідники.—А де-ж вони?

— Не знаю,—відповів я.—Знаю лише, де вони повинні бути. Бачив якось один раз снігові шпилі, що їх оточують, але до тих шпилів лежала на сто тридцять миль пустеля і я не певний, чи перетяв її коли який білий, oprіч одного. Та, мабуть, найкраще розповісти вам легенду про Соломонові копальні, як я знаю її, коли, звичайно, ви пообіцяєте, що жодного слова не скажете нікому про неї без мого дозволу. То як, згодні? У мене є підстави на таку умову.

Сер Генрі хитнув головою, а капітан Гуд одповів:

— Звичайно, звичайно.

— Отож,—почав я,—певно й вам відомо, що мисливці на слонів люди здебільш прості й не дуже цікавляться життям кафрів та їхньою історією. Але часом поміж мисливців можна надібати людину, яка вивчає всякі перекази тубільців, дізнається про їхні звичаї і намагається, так-би мовити, маленькими уламками збирати матеріял з історії цієї-недослідженої країни. І саме один отакий мисливець розповів мені вперше легенду про Соломонові копальні, а цьому вже минуло років з тридцять і пригадую, я тоді вперше полював на слонів у країні Матабеле. Цього мисливця звали Івенс, його, сердешного, забив через рік після того поранений буйвіл, а тіло його поховане біля водоспаду Замбезі. Якось одного вечера ми розбалакались з Івенсом. Я розповів йому про дивні копальні, які натрапив, полюючи лосів та

куду ¹⁾), саме там, де тепер Ліденбурзька округа в Трансваалі. Ці копальні знайшли пізніше, шукаючи золота, але я здавна знав про них. Там вирубано у суцільній скелі широченький возовий шлях, який веде до входу в галерею копалень. У галереї є виходи золотоносного кварцу, а деревляні підпори показують, що його налагодились уже дробити, але щось примусило робітників швидче тікати звідти. Там у галереї збудовано хідників із двадцять і треба визнати, камінна кладка чудова.

— Так,—мовив Івенс,—але я розповім вам далеко цікавішу річ.—І він почав оповідати мені, що далі вглибу країни знайшов руїни міста, яке вважає за біблійський Офір, і до речі, пізніше про це саме говорили люди вченіші, аніж сердега Івенс. Пригадую, я слухав, роззявивши рота з цікавості, бо був тоді молодий і дуже любив усякі оповідання про давні часи, отож історія про стару цивілізацію та про скарби, які збирали давні гебреї і фінікійці, страшенно захопила мою увагу. Зненацька він мені й каже:—слухайте, юначе, а чи ви чули коли-небудь про Суліманові гори на північний захід од країни Машу-кулумбве?—Я відповів, що ніколи не чув.

— Отож, каже, там Соломонові копальні, я маю на увазі діамантові його копальні.

— Звідки ви це знаєте?—спитав я.

— Знаю тому, що Суліман—це зіпсоване і'мя Соломон ²⁾), а потім і Ізанузі, стара значарка у країні Маніка, все розповіла мені

¹⁾ Африканська антилопа з довгими спіральними рогами. *Пер.*

²⁾ Суліман арабська форма від Соломон.

про це. Вона говорила, що нарід, який живе за тими горами, походить із племені зулусів і розмовляє близькою до зулуської мовою, але люди ті вродливіші й дебелиші від зулусів. У тій країні є також відуни, що навчилися чаклувати від білих, „коли ще на світі темно було“, і вони знають таємницю дивних копалень „блискучого каміння“.

— Тоді я посміявся трохи з цієї історії, хоч вона й дуже зацікавила мене, бо діамантових полів тоді ще не винайшли, а сердешний Івенс поїхав собі та й загинув потім, і я двадцять років не згадував про це оповідання. Але за двадцять років,—а це великий термін для мисливця на слонів, бо не часто живемо ми, полюючи на них, двадцять років—я почув уже де що певніше про Суліманові гори та про країну за ними. Пробував я біля країни Маніка у місцевості, що зветься Сітанда Крааль. Погана, треба сказати, місцевість: зовсім не можна дістати їжі та й дичини там не густо. Мені приключився напад пропаєсники, тому я мусів затриматися, коли якось прибув туди португалець лише з одним провозатим—полукровкою. Я добре знаю делагойських португальців. Всі вони варті шибениці, бо з людської крові здобувають собі статки, торгуючи невольниками. Але цей чоловік цілком не скидався на тих пройди-світів, з якими звик я здибуватись і дуже нагадував отих чемних донів, про яких я читав. Був високий та худий, з великими чорними очима та закрученими сивими вусами. Ми з ним погомоніли, бо він трохи розмовляв каліченою англійською мовою, а я де-що розумів португальською. Повідав мені, що наймення його. Хозе Сільвестра, а живе

близько затоки Делагоа. Вирушаючи другого дня в дорогу зі своїм провозжатим полукровою, приязно попрощався зі мною, піднявши старосвітським звичаєм свого капелюха.— До побачення, синьйоре,—промовив він.—Якщо ми зустрінемося ще коли—я буду найбагатшою у світі людиною і тоді не забуду вас.—Я трошки посміявся—почував себе надто кволим, щоб сміятися більше й стежив, як він простує до великої пустелі на захід, думаючи, чи не здурів він часом і що надумав там шукати.

Минув тиждень і мені полегшало. Якось увечері я сидів долі біля маленького намета, який мав завжди при собі та жував ногу якогось миршавого птаха, що купив у тубільця за шмат тканини, вартий двадцятьох таких птахів, і дививсь, як гаряче червоне сонце поринає за обрій у пустелі, коли зненацька угледів на схилі пагорка ярдів на триста просто себе постать людини і видимо європейця, бо на ньому було пальто. Постать рачкувала, а потім, зіпнувшись на ноги й пройшовши, коливаючися, кілька кроків, упала й порачкувала знов. Зрозумівши, що бідоласі певно лихо якесь приключилось, я послав свого мисливця допомогти йому і коли вони прийшли, як ви гадаєте, хто то був?

— Звичайно, Хозе Сільвестра,—промовив капітан Гуд.

— Так, Хозе Сільвестра, або, швидче, його кістяк, обтягнений шкірою. Обличчя йому набуло яскраво жовтого коліру від жовчної пропасниці, а великі чорні очі мало не вилазили з лоба, бо шкіра біля них зовсім засохла. Волосся посивіло немов сніг, а кістки випиналися.

— Води! Води!—простогнав він. Я спостеріг, що уста йому потріскались, а язик опух і почорнів.

Дав йому води, додавши туди трохи молока, і він, не спиняючися, великими ковтками випив більш, як дві кварта. Більш я не дав йому. Тоді йому приключився напад пропасниці, й він упав долі та почав маячити про Суліманові гори, діаманти й пустелю. Я взяв його до свого намета й зробив усе, що міг, але бачив, що йому наближається кінець. Біля одинадцятої години він трохи заспокоївсь, а я ліг одпочити й заснув. Удосвіта прокинувся і побачив у сутіні чудну знесилену постать хворого, що сидів, уставившись очима в пустелю. Враз перший промінь сонця побіг через широку просторінь перед нами, поки не досяг далекого хребта одної з найвищих гір Суліманових, що маячила в далені більш як на сто миль.

— Ось вона!—гукнув присмертний чоловік, простягаючи довгу худу руку, — але ніколи я не досягну до неї. Ніхто не досягне!

Раптом урвав і, здавалося, на щось зважився.

— Друже! — промовив, повертаючися до мене. — Чи ви тут? В очах мені мутиться.

— Так, — одказав я, — ляжте тепер і відпочивайте.

— Еге, — відповів він, — незабаром уже відпочину. Багато матиму часу — цілу вічність. Слухайте, я помираю! Ви добрі були до мене і тому я віддам вам папер. Можливо вам пощастить перейти пустелю, яка вбила мого бідного поводиря та мене.

Тоді він полапав у себе за пазухою і витяг звідти, як мені здалося боєрський

кисет з тютюном із шкіри антилопи, зв'язаний ремінцем із сирцю. Спробував розв'язати його, але не зміг. Тоді дав мені.

— Розв'яжіть,—промовив він. Я розв'язав і витяг звідти клапот з жовтого полотна, на якому щось написано іржавими літерами. Всередині лежав папірець.

Він усе слабшав, але ледве чуто провадив:

— На папері списано все з полотна. Я цілі роки змарнував, читаючи його. Слухайте: мій пращур політичний утікач із Лісабону й один з перших португальців, що оселилися на цьому березі, написав це, помираючи в тих горах, де ні до того, ні після того не ступала нога білої людини. Його звали Хозе да Сільвестра, і він народився на світ понад триста років тому. Невільник, що чекав на нього по цей бік гір, знайшов його мертвого й приніс це писання додому в Делагоа. Воно зберігалось з тої пори в нашій родині, але ніхто не поцікавився прочитати його, заким я цього не зробив. Я накладаю життям із-за цього, але іншому може пощастити і тоді він стане найбагатшою у світі людиною. Лише не давайте цього нікому іншому, а їдьте самі.

Тоді він знову став маячити і за годину вже було по ньому. Помер він дуже спокійно, і я глибоко закопав його, приваливши зверху камінними брилами, отож не думаю, щоб його вигребли шакали. А потім поїхав звідти.

— А документ?—спитав сер Генрі дуже зацікавлений.

— Еге, де документ? — спитав і собі капітан.

— Що-ж, коли хочете, я покажу його вам, хоч нікому ще не показував, окрім мові не-

біжки дружини. Вона, правда, вважала все це за вигадку, а старий п'яниця португалець, що переклав мені документа, цілком забув про нього до другого ранку. Оригінал на полотні заховано у мене вдома в Дурбані разом з перекладом сердешного дона Хозе, але я маю англійський переклад у записній книжці, а також і копію мапи, коли лише це можна назвати мапою. Ось слухайте!

„Я, Хозе да Сільвестра, конаючи з голоду у маленькій печері, там, де немає снігу, на північному схилі південної верховини одної з двох гір, які я назвав Грудьми Цариці Савської, пишу це року 1590 уламком кістки на клаптю від своєї одежі, кривлею замість чорнила. Якщо мій невільник знайде це писання, коли прийде сюди й однесе його до Делагоа, хай мій приятель (ім'я написано нерозбірливо) повідомить короля, що коли він пошле сюди армію і їй пощастить перетяти пустелю та перейти гори й перемогти сміливих какуанців та їхні чортові чаклунські витівки, задля яких треба взяти як-найбільше попів, то він стане найбагатшим у світі королем після Соломона. На власні очі бачив я незчисленну кількість діамантів у коморі Соломонової скарбниці позад Білої Смерти, але через зраду чарівниці Гагули нічого не зміг винести, ледве врятувавши життя. Хай той, хто піде, додержується шляху, який накреслено на мапі, тоді хай простує снігом лівої Груді Цариці Савської аж на верховину, а на північному схилі її лежить великий Соломонів шлях, яким три дні ходу до королівського міста. Хай він заб'є Гагулу. Прощайте.

Хозе да Сільвестра“.

Коли я скінчив читати та показав копію з мапи, накресленої рукою старого дона перед його смертю, кривлею замість чорнила, запала здивована мовчанка.

— Що-ж,—промовив капітан Гуд,—двічі об'їздив я навколо світу та бував у багатьох портах, але хай мене повісять, коли я чув хоч раз отаке оповідання.

— Дивна історія, — промовив сер Генрі, — якщо ви не глузуєте з нас. Бо воно часом буває, що новоприбульцям оповідають отакі казочки, щоб потішитись.

— Якщо ви такої думки, сер Генрі, — промовив я, кладучи в кешеню папер, — то мені не дуже цікаво, щоб мене вважали за дурника, який розважається брехніями та вихваляється мисливськими пригодами, яких ніколи не траплялося. Проте більш не варто мабуть розмовляти, — і я підвівся йти.

Сер Генрі поклав мені на плече свою велику руку.

— Сідайте, містере Квотермене, — промовив він, — і не треба гніватися на мене. Я добре бачу, що ви не хочете дурити нас, але оповідання ваше таке надзвичайне, що важко пойняти віри йому.

— Я покажу вам оригінал листа та мапи, — сказав я трохи пом'якшавши, бо подумав, що оповідання справді таке надзвичайне, що він мав підстави не повірити мені. — Але я не розповів вам ще про вашого брата. Я знав отого Джіма, що служив йому. Родом він із Бечуана, добрий мисливець і, як на тубільця, дуже розумна людина. Того самого ранку, коли мав виїхати містер Невіль, бачу стоїть Джім біля мого воза й кришить тютюн.

— Джіме,—кажу я,—куди ви оце їдете?
На слонів?

— Ні, господарю,—відповідає він,—ми
їдемо по щось коштовніше від слонової кістки.

-- А що-ж це може бути?—питаю я, за-
цікавлений.—Невже золото?

— Ні, господарю, щось коштовніше від
золота,—каже він, посміхаючись.

Я не ставив більше запитань, бо не
до вподоби мені принижувати свою гідність,
виявляючи цікавість, але кортіло мене щось
дізнатися страшенно. Коли Джім нарешті
покришив собі тютюн.

— Господарю,—каже він.

Я не звернув уваги.

— Господарю,—повторює.

— Чого тобі?—питаю.

— Господарю, ми їдемо по діаманти.

— По діаманти? Але-ж ви не туди їдете.
Вам треба простувати до Полів.

— Господарю, ти чув коли небудь про
Суліманові гори?

— Так.

— А чув, що там є діаманти?

— Чув усякі дурні теревені, Джіме.

— Це не теревені, господарю. Я знав
колись жінку, що прийшла з дитиною з тих
гір аж до Наталю. Вона вмерла вже.

— Твій господар піде на їжу шулікам,
як-що намагатиметься досягти Суліманової
країни, а ти теж, Джіме, якщо тільки вони
знайдуть якусь поживу з вас,—промовив я.

Він посміхається.

— Можливо, господарю. Людина мусить
колись померти. Але мені до вподоби пізна-
вати нові краї, бо зі слонами надто багато
стає клопоту.

— Ге, хлопче,—кажу я,—почекай лишень, поки тебе кирпата за горлянку схопить, тоді почуємо, якої заспіваєш.

За півгодини Невілів віз рушив у дорогу. Коли зненацька бачу, Джім біжить назад.

— Прощай, господарю!—каже.—Мені не хочеться вирушати, не попрощавшись з тобою, бо гадаю, ти мавш рацію, і ми звідти ніколи не вернемося.

— Твій господар справді їде до Суліманових гір, Джіме, чи ти брешеш?

— Ні,—відповідає,—таки їде. Він каже, що мусить якимось здобувати собі фортуну, отож хоче спробувати пошукати діамантів.

— О,—кажу я,—зачекай трохи, Джіме. Ти візьмеш у мене записку твоєму господареві, але віддаси йому її аж коли дістанетесь Ініяту (це за якусь сотню миль). Обіцяєш, Джіме?

— Добре,—говорить.

Отож, узявши клопоть паперу, я написав на ньому: „Хай той, хто піде... здереться на снігову верхівлю Груді Цариці Савської, аж до самого шпиля, на північному схилі якого починається Соломонів великий шлях...

— Тепер, Джіме,—кажу,—коли віддаватимеш це своєму господареві, скажеш, хай краще слухається цієї поради. Але одразу не давай йому, бо я не хочу, щоб він вертався назад та ставив мені запитання, на які я не бажаю відповідати. А поки що, біжи швидче, ледащо, бо воза вже майже не видно.

Джим узяв папірець і побіг це все, що я знаю про вашого брата, сер Генрі. І я дуже боюсь...

— Містере Квотермене,—промовив сер Генрі,—шукаючи свого брата, я поїду слідом за ним до Суліманових гір і навіть за гори, коли це буде потрібно, поки я або знайду

його, або переконаюся, що він помер. Хочете їхати зі мною?

Як я вже говорив, людина з мене обережна, сумирна, і я затремтів на саму навіть думку про таке. Мені здавалося, що їхати в таку подорож однаково, що лізти в пащу смерті, і облишивши все інше, я згадав, що маю сина, якого мушу підтримувати і тому мені не можна поки що помирати.

— Дякую, сер Генрі—відповів я, — але мені, мабуть, ліпше не їхати. Надто я старий на таку небезпечну подорож і, боюся, нам припаде такий самий кінець, як і сердешному моему приятелеві Сільвестра. Потім я маю сина, про якого мушу дбати, отож мені не випадає важити життям.

І сер Генрі і капітан Гуд обидва зажурилися.

— Містере Квотермене, — сказав, нарешті, сер Генрі, — я маю кошти і дуже зацікавлений у цій справі. Отож призначайте собі яку хочете платню, і я сплачу її ще до того, заким ми вирушимо. Опріч того я зроблю розпорядження, щоб, на випадок з нами що станеться, син ваш одержав належне забезпечення. З цього ви бачите, за яку потрібну вважаю я вашу участь у справі. Так само, якби ми досягли копалень та знайшли там діаманти, вони належатимуть лише вам та Гудові. Мені вони не потрібні. Хоч на це важити не доводиться, а швидче ми здобуватимем для вас слонову кістку, коли трапиться нагода. Можете призначати, які вважаєте потрібними умови, містере Квотермене, і я заплачу все, що скажете.

— Сер Генрі, — промовив я, — ви пропонуєте найкращі умови, які лише можуть

бути і такий бідний мисливець, як я, не повинен їх нехтувати. Але справа ця теж не аби-яка і тому я мушу де-який час подумати. Дам вам відповідь раніш, ніж ми приїдемо до Дурбану.

— Гаразд, — відповів сер Генрі, отож побажавши їм на добраніч, я пішов спати і всю ніч снів про сердешного небіжчика Сільвестра та про діаманти.

Розділ III

Ми беремо на службу Умбопу

Подорож до рогу Дурбан забирає від чотирьох до п'яти днів, у залежності від стану погоди та ходу корабля. Окрім того, ще часом доводиться годин 24 загаяти, чекаючи, поки корабель розвантажують біля пристанів на човни, коли година така, що не можна причалити до берега.

Увесь час, поки ми їхали до Наталю, я обмірковував пропозицію сера Генрі. Ми не розмовляли більш про це день чи два, хоч я розповів йому кілька мисливських пригод і, звичайно, таких, що справді таки трапилися.

Кінець-кінцем, чудового січневого дня ми пливли понад Натальським берегом, сподіваючися до захід сонця дістатися Дурбанського рогу. Надзвичайно гарний цей беріг з червоними кучугурами та широкими зеленими просторами, поцяткованими де-не-де кафрськими краалями ¹⁾ та облямованими білою стрічкою бурунів, що накопичують

¹⁾ Селами.

цілі колони піни, там, де розбиваються об скелясті береги. Саме біля Дурбана краввид набуває особливої якоїсь краси. Гори, порізані глибокими розколинами, які століттями розмивали дощі, а на дні цих розколин біжать переблискуючи річки. Звеселяє око пишна зелень лісів та овочевих садків і цукрових плантацій. Де-не-де чепурні білі хатки посміхаються до лагідного моря, надаючи закінченості й хатнього якомусь затишку усій околиці. На мою думку, який гарний не є краєвид, присутність людини завжди довершує його красу, але, щоб зрозуміти це, треба прожити багато часу в пустелі, як це довелося мені. Ми трохи помилились у сподіванках, і сонце вже сіло, коли ми закинули котву за рогом та почули постріл, яким давали знати добрим людям, що прибула англійська пошта. Було надто пізно переїздить через мілину до берега, отож, подивившись, як перевозять пошту на рятувальних човнах, ми пішли вниз обідати.

Коли знову вийшли на палубу, вже зійшов місяць і сяяв так яскраво, що в його промінні майже зблідло світло маяка. З берега линули пахощі всілякого коріння, а вікна будинків на Берейському надбережжю спалахували сотнями вогників. З великого брига, що стояв близько нас, лунала пісня матросів, які підіймали котву, готуючись одпливати, лише подме бриз. Ніч була розкішна, такі ночі ви побачите лише у Південній Африці. Вона огортала всіх у серпанок спокою, так само як місяць кинув на все серпанок срібла. Навіть величезний бульдог якогось пасажир-спортсмена, що завжди зятато намагався дістатися до мавпи у клітці

на баку, і той піднав лагідному впливові ночі й хріп солодко у дверях кабіни, певно бачучи уві сні, що впіймав нарешті осоружну мавпу й почувавши себе щасливим.

Всі ми трое—сер Генрі, капітан Гуд і я сиділи мовчки біля колеса.

— Містере Квотермене, — запитав зненацька сер Генрі, — чи ви вже обмірковували мою пропозицію?

— Еге, — підхопив капітан Гуд, — що ви надумали, містере Квотермене? Сподіваюся, що ми таки поїдемо разом з вами до Соломонових копалень, і взагалі туди, куди ще міг податися чоловік, що ви його знали як Невіля.

Я підвівсь і раніш ніж одповісти, витрусив попіл із люльки. Досі ще не міг на щось зважитись і хотів ще одну мить подумати. Не встиг попіл з люльки впасти у море, як я вже надумавсь, оця коротка мить принесла мені рішенець. Таке часто трапляється, коли людина довго не може на щось зважитися.

— Так, джентльмени, — промовив я, знов сідаючи, — я їду, і з вашого дозволу скажу вам чому і на яких умовах. Почну з умов.

1. Ви сплачуватимете всі витрати, а словенева кістка чи то інші які цінності, що пощастить нам здобути, належатимуть з половини мені та капітанові Гудові.

2. За мою участь у мандрівці ви заплатите мені 500 фунтів і видасте гроші до нашого від'їзду. Щодо мене, я вірно й сумлінно служитиму вам, поки ви не звільните мене або наша мандрівка дійде щасливого чи нещасливого кінця.

3. Заким ми вирушимо, ви підпишете умову, що на випадок моєї смерти чи каліцтва, син мій Гарі, який студіює медицину у Лондоні, одержуватиме щорічну допомогу в 200 фунтів аж пять років, себто заким матиме можливість сам себе утримувати. Оце все, чого я хочу, а тепер може ви висловіте які заперечення.

— Ні,—відповів сер Генрі,—я радо пристаю на ваші умови. Справа ця надто цікавить мене і тому я заплатив би далеко більше за вашу допомогу, надто беручи на увагу спеціальні ваші знання.

— Гаразд. Отож, сказавши вам свої умови, хочу ще з'ясувати, чому згоджуюся з вами їхати. Насамперед я придивлявся до вас ці кілька день, і якщо мої слова не видадуться вам нечемними, то скажу, що обов'язки дуже припали мені до вподоби, і на мою думку, ми працюватимем разом у злагоді.

Тепер щодо самої мандрівки. Щиро говорю вам, сер Генрі і капітан Гуде, що я не маю найменшої надії на щасливе повернення, якщо ми намагатимемося перейти Суліманові гори. Яка доля спіткала старого дона да Сільвестра триста років тому? А яка доля спіткала його нащадка двадцять років тому? А що сталося з вашим братом? Отож щиро кажу вам, джентльмени, що те, що спіткало їх, не мине і нас.

Я урвав, щоб подивитись, яке вражіння зробили мої слова. Капітан Гуд трохи зажурився, але обличчя сера Генрі не відмінилося.

— Спробуємо, чи не пощастить бува нам,—промовив він.

— Може вам дивно,—провадив я,—що маючи таке переконання, я, людина сумирна

й боязка, зважуюся на цю подорож? Бачите, мало не сорок років, як я полюю, а здобуваю стільки, що ледве вистарчає на прожиток. Потім, не знаю, чи відомо це вам, але мисливець на слонів, починаючи з того часу, як береться до небезпечної своєї справи, живе пересічно чотири-п'ять років. Отож, як бачите, я прожив у сім разів більше, ніж належить людині мого фаху і, гадаю, що кінець мій не за горами. Якщо мені нічого не трапиться надзвичайного, то так, як воно є, коли мене спіткає смерть, я нічого не залишу своєму синові, щоб допомогти йому, заким він сам зіпнеться на ноги. Оце такі мої справи.

— Містере Квотермене, — обізвався сер Генрі, що весь час з пильною увагою слухав мене.—Те, що ви говорите, примушує мене ще дужче поважати вас. Чи маєте радію сподіватися нещасливих наслідків нашої мандрівки—це покаже час і факти. Але які-б не були наслідки, я маю твердий намір довести її до кінця.

Другого дня ми зсіли на беріг, і я повів сера Генрі та капітана Гуда до невеличкої своєї оселі на Берейському березі. Будиночок мій на три кімнати з кухнею, збудований з зеленої цегли та критий бляхою, невеличкий, але його оточує садок, де ростуть найкращі з усіх, що я бачив, локвати, ¹⁾ та кілька молодих мангів, на які я покладаю великі надії. Садочка мого доглядає старий мисливець Джек, якому колись буйволиця так скалічила стегно, коли він полював у країні

¹⁾ Японський кизіль (*Photinia japonica*). Плід завбільшки з невеличку сливу, але росте гронами. *Пер.*

Сікукуніс, що йому вже не довелося більше полювати. З походження грек, він розуміється на садівництві, отождішкандиба собі потихеньку в садочку. Зулуса ніколи не спокусите на таку працю. Вона надто спокійна, а зулуси нарід войовничий.

Сер Генрі та капітан Гуд спали в наметі, нап'ятому поміж помаранчових дерев край саду (у хаті не вистарчило їм місця). У Дурбані побачите одночасно на помаранчових деревах і цвіт, і зелений овоч і стиглий. Взагалі довподоби мені наша місцевість і москити мало дошкуляють.

Заким вирушити у мандрівку до Суліманових гір, треба було подбати, щоб налагодити все як слід у дорогу. Насамперед я купив міцного воза у двадцять два фути завдовжки, до половини критого брезентом. Під брезентом мали ліжко, на яким могли спати аж двоє одразу, козли на рушниці та всякі інші приладдя. Потім я придбав розкішну запряжку у двадцятєро зулуських волів, яких уже здавна нагледів. Звичайна кількість волів у запряжці шіснадцять, але я на всякий випадок узяв ще чотирьох. Зулуські воли маленькі й легкі, вони мало не на половину менші від африканських, з яких звичайно й користуються на потреби транспорту, але зулуський віл тягтиме в таких умовах, де африканський, звичайно, загине, а з легко навантаженим возом він пройде за день п'ять миль, та ще й не дуже вразливий на ноги. Але найцінніша їхня властивість це те, що вони призвичаїлися до червоної води, від якої часто гинуть цілі запряжки волів. Щодо „хвороби легенів“, тяжкої форми запалення, дуже розповсюд-

женого в цій країні, то їм було зроблено запобіжне щеплення. Це, звичайно, розтинають трохи хвіст воліві й кладуть у виразку маленький шматочок легеня тварини, яка загинула від запалення. Таке щеплення спричиняє воліві хворобу в дуже легкій формі, після якої відпадає більша частина хвоста, а залишається лише невеличкий цурпалочок, не довший од фута, але тварина робиться невразливою на „хворобу легенів“. Воно видається жорстоким позбавляти тварину хвоста, надто в країні, де так багато мух, але краще не пожаліти вже хвоста і зберегти вола, аніж утратити і одного і друге, бо самий хвіст без вола не багато важить. Звичайно, дуже чудно, поганяючи воли, бачити поперед себе двадцять цурпалків там, де мусять бути хвости. Так і здається, що природа прикро помилилася й причепила волам замість їхніх власних хвостів бульдожі.

Тоді виникло питання з харчем і ліками, і це мусіли дуже дбайливо обміркувати, бо, уникаючи перевантаження воза, хотіли все-ж таки мати все потрібне. На щастя виявилось, що Гуд трохи розуміється на медицині, бо на початку своєї кар'єри де-який час слухав лекції з хірургії та про внутрішні хвороби і не все ще забув. Звичайно, він не був кваліфікованим лікарем, але де-що знав і мав добру дорожню аптечку та хірургічне приладдя. Іще як ми перебували в Дурбані, він одтяв кафрові великий палець на хворій нозі, і так управно це зробив, що аж любо дивитися, але як же його вразило, коли кафр, що сидів, тупо дивлячися на операцію, раптом попрохав приставити йому інший палець, на крайність, хоч білий.

Коли скінчили з харчем та ліками, залишилося ще два важливих питання про зброю та людей. Щодо зброї, то я, мабуть, найліпше зроблю, коли просто подам список, на якому ми, кінець-кінцем, погодилися після докладного обговорення. Вибирали з того, що привіз із Англії сер Генрі, та що було у мене.

Три рушниці на слонів, вагою біля п'ятнадцяти фунтів кожна. Дві з них зроблено в Англії відомими майстрами, а третю, що належала мені, невідомо хто робив, але я користувався з неї безліч разів і застрелив чимало слонів. Потім чотири дубельтівки, три вінчестери і три кольта. Може здаватися, що ми взяли забагато зброї, але кожний досвідчений мисливець знає, що успіх експедиції завжди залежить од зброї.

Щодо людей, то після довгих нарад ми спинилися на тому, щоб обмежити число їх до п'яти, а саме взяти погонича, проводиря і трьох слуг.

Погонича й проводиря я знайшов без великих турбот, це були два зулуси на ймення Гоза і Том, але зі слугами виявилися певні труднощі. Ми потребували людей безоглядно сміливих і вартих довіри, бо в таких справах, як наша, життя усіх часто залежить од поведінки слуг. Нарешті, я знайшов двох: одного готентота, якого звали Вентфогель, себ-то птах-вітер і маленького зулуса на ім'я Хіва, який мав ту перевагу, що гарно розмовляв англійською мовою. Вентфогеля я знав здавна, він надзвичайно гарно висліжував дичину і, здавалося, ніколи не почував утоми. Але мав одну хибу, властиву його расі—любив випити. Спробуйте залишити

біля нього пляшку грогу і тоді краще вже на нього не звірятися. Проте, ми їхали в країну, де не було шинків, отож ця його маленька хиба не важила багато.

Знайшовши двох цих людей, даремно шукав я третього, відповідного нашим вимогам. Кінець кінцем ми наважилися вирушити без третього слуги, покладаючи надію на те, що може ідучи країною пощастить нам надібати потрібну людину. Та якось увечері напередодні нашого від'їзду зулус Хіва повідомив мене, що якась людина просить побачення зі мною. Ми саме обідали, тому сиділи всі біля столу, і я сказав привести ту людину. Увійшов високий уродливий чоловік років на тридцять, з дуже світлою шкірою, як на зулуса. Піднявши дзгори палицю в ознаку привітання, він мовчки прикляк навпочепки в кутку кімнати. Де-який час я, як годиться, не звертав на нього жодної уваги. Якщо ви одразу розпочнете розмову з зулусом, він уважатиме, що ви людина незначна й невеликого розуму. Спостеріг, що він „кешла“ (людина з обручкою), бо на голові йому була чорна обручка, зроблена з гуми й натерта салом та вплетена у волосся. Зулуси носять її звичайно на ознаку певного віку або почесного стану. Його обличчя теж видалося мені ніби по знаку.

— Гаразд,—промовив я нарешті.—Як тебе звати?

— Умбопа, — відповів повільно чоловік низьким голосом.

— Я бачив твоє обличчя раніш.

— Так, інкузі (ватажок), ти бачив моє обличчя в Усандлвані (маленька рука), напередодні великого бою.

Тоді я згадав. Я був за проводиря у лорда Чельмсфорда у нещасливу війну з зулусами, і на своє щастя мав нагоду залишити табор напередодні великого бою, виїхавши звідти з кількома возами. Чекаючи, поки запряжуть воли, розпочав розмову з цим чоловіком, що керував тоді невеличким загonom спілльників-тубільців. Він висловив сумнів щодо безпечности табору. А я сказав йому, щоб він придержав язика, бо про це думають розумніші голови. Та пізніше довелося мені згадати його слова.

— Тепер пригадую,—мовив я.—Чого ти хочеш?

— Я чув, Макумацане (так мене прозвали кафри. У перекладі це ім'я значить: „людина, що встає опівночі“, або простіше: „сторожкий“), що ти виїдиш з великою експедицією на північ, разом з білими ватажками із-за моря. Правда цьому?

— Правда.

— Я чув, що ви підете до річки Лунканчі за місяць ходу від країни Маніка. Це так, Макумацане?

— Нащо тобі знати, де ми йдемо?—підозріло запитав я, бо ми затаювали мету нашої подорожі.

— Якщо цьому правда, о, білі люди, що ви так далеко мандруєте, то і я підую з вами.

Почувалася певна велич у тому, як промовляла ця людина, а надто в тому, що він уживав виразу: „о, білі люди“, замість „о, інкозис“ (ватажки) і це вразило мене.

— Ти не поводишся як слід,—сказав я.—Ти не обміркував своїх слів. Так не можна говорити. Скажи як тебе звати і де твій

крааль, бо нам треба знати з ким ми говоримо.

— Моє ім'я Умбона, я з племені зулусів, але чужий їм. Рідне моє плем'я десь далеко на півночі, воно залишилося там, коли зулуси прийшли сюди, за тисячу років тому, далеко раніш, ніж Чака царював на їхній землі. У мене нема краалю. Багато років я блукав. Прийшов у землю зулусів з півночі, ще дитиною. Служив цареві Сетивапо у полку Нкомабакозі. Потім утік із землі зулусів і добився Наталю, бо хотів дізнатись, як живуть білі люди. Тоді підчас війни все служив у війську, що виступало проти Сетивапо. З того часу працюю в Наталі. Тепер мені все це надокучило, і я хочу знову на північ. Тут нема мені місця. Я не прошу у тебе платні, але людина з мене хоробра і харч, яким ти годуватимеш мене—зароблю. Я сказав.

Мене якось збивав з пантелику і цей чоловік, і те, що він говорив. З його поведінки видно було, що слова його правдиві, але він так не скидався на інших зулусів, що його пропозиція служити нам без платні видавалася мені якоюсь підозрілою. Не зважаючи сам щось вирішити, я переклав його слова своїм компаньйонам та спитав їхньої думки. Сер Генрі сказав, щоб я попросив Умбону підвестися. Коли той підвівся, з плеч йому зслизнула його довга військова керея, і він залишився голий, лише у пов'язці „муча“ навколо стану та в намисті з лев'ячих зубів. Вигляд у нього був чудовий, я ще ніколи не бачив такого вродливого тулубця. Шість футів три цілі на зріст, мав відповідно широкі плечі й дуже пропорційну

будову. В освітленні лампи його шкіра видавалася лише смуглявою з глибокими чорними рубцями від численних ран. Наблизившись до нього, сер Генрі глянув йому в уродливе горде обличчя.

— А з них гарні двійко, правда?—спитав Гуд.—І обидва великі.

— Ви до вподоби мені, містере Умбопа, і я беру вас на службу,—промовив англійською мовою сер Генрі.

Умбопа певно зрозумів його, бо відповів зулуською мовою „добре“, а тоді, глянувши на дебелиу постать білого, додав:—обидва ми чоловіки, ти і я.

Розділ IV

Полювання на слонів

Вважаю недоцільним оповідати про всі пригоди, що траплялися нам за довгу нашу подорож до Сітанда-Крааль біля злиття річок Луканчі й Калукви, подорож по-над тисячу миль, останні триста миль котрої лежали країною, де водиться жахлива муха „цеце“, що від її укусу мруть тварини й лише людина та мавпа їх не боїться.

Ми залишили Дурбан у кінці січня, і лише в першій половині травня отаборилися біля Сітанди. Нам траплялося за цей час чимало всіляких пригод, але більшість їх завжди приключается африканським мисливцям, отож і не варт згадувати про них, за винятком лише одної, про яку хочу розповісти.

В Ініяті, останній торговельній станції країни Матабеле, де царює страшенний не-

гідник Лебенгула, ми з великим жалєм розлучилися зі зручним своїм возом. Із чудової запряжки у двадцятєро волів, яку я придбав у Дурбані, залишилося лише дванадцять. Одного укусила кобра й він загинув, троє пропали від браку води, один десь заблукав, а троє загинуло наївшись отруйної тюльпанної трави. Від цієї трави захворіло ще п'ятеро, але ми вилікували їх, напуваючи виваром із тюльпанного листу. Він надзвичайно добре допомагає, коли його вчасно вжити. Веза та решту волів ми залишили на пеклювання Гози і Тома, поговича та проводиря, надзвичайно хороших хлопців, доручивши одному шотландцеві, який жив там, доглядати їх. Тоді, разом з Умбопою, Хівєю, Вентфогелем та шістьма носіями, яких найняли на місці, вирушили пішки в далеку пустелю. Пригадую, ми, вирушаючи, були мовчазні, певно кожний з нас думав, чи доведеться йому коли знов побачити цього веза та волів, а що до мене, то я не мав на це жодних сподіванок. Де-який час ішли мовчки, аж Умбопа, що вів перед, заспівав зулуської пісні про звияжців, яким надокучило безбарвне оточення і вони пішли у величезну пустелю шукати нового життя, або померти, і коли заглибилися далеко в неznані простори, то побачили, що там не пустеля, а багатуща місцевість, де пасеться ситий товар, сила дичини, яку можна полювати, і сила ворогів, з якими треба змагатися.

Ми засміялися з цієї пісні і якось усі повеселішали. Умбопа був надзвичайно веселий, хоч часом і впадав у задуму. Він завжди викликав у нас усіх бадьорий настрій, тому ми дуже любили його.

А тепер я розповім про одну нашу мисливську пригоду, бо страшенно мені до вподоби їх розповідати.

Тижднів за два ходки від Ініяті ми трапили в розкішну, місцевість дуже багату на воду. Схили пагорків поросли буйними чагарями „ідоро“, як називають їх тубільці, та колючими кущами і величезною кількістю чудових махабелових дерев, рясно вкритих жовтим овочем з величезними кісточками. Ці овочі найулюбленіша їжа слонів, і з усіх ознак видно було, що велетенські тварини тут проходили, бо лишилися не тільки їхні сліди, а часом і цілі дерева лежали вивернуті з корінням, бо слони, живлячися, дуже руйнують дерево.

Якось увечері, стомлені цілоденною ходкою, ми прийшли у виключно гарну місцевість. У підніжжя порослого лісом пагорка притулилася мальовнича балка з бакаями кришталево чистої води, поцяткованої навколо відбитками сліду дичини. Просто пагорка росли на галявині пласковерхі мімози, блискучолисті махабелі, а навколо розляглося ціле море густого, непролазного, мовчазного лісу.

Ступивши на стежку, що вела до балки, ми угледіли табун високих жираф, які тікали чудною своєю ходою, позадиравши хвости та вистукуючи копитами, немов кастаньетами. Вони були від нас ярдів на триста і фактично за межею стрілу, але Гуд, що йшов на чолі, не втерпів і націлившись із рушниці, стрелив у молоду жирафу, що бігла остання. Якимсь дивним випадком куля вцілила у шийний хребет жирафі й розбила його, а тварина перекинулася до-

гори ногами, нестеменно наче трусик. Ніколи не бачив такого чудного випадку.

— До сто чортів!—гукнув Гуд; мені дуже не до вподоби, що він частенько вживає крутих слів, коли хвилюється. Цієї звички він певно набув за свою службу на морі.— До сто чортів! Я влучив її.

— У, Бугване!—закричали кафри!—У! У!
Вони призвали Гуда Бугваном (скляне око).

— Ой, Бугване!—підхопив сер Генрі та я, і з цього дня про Гуда склалася думка, яко про вправного стрільця, принаймні поміж кафрів. Насправжки він влучав дуже зле, але коли йому це траплялося, ми не зважали, пам'ятаючи про жирафу.

Пославши кількох кафрів вирізати найкращі шматки м'яса з жирафи, ми почали улаштовувати недалеко води „шерм“. Це, звичайно, робиться так: нарізають чимало тернових кущів і кладуть їх колом, роблячи з них огорожу. Тоді вирівнюють у середині землю і стелять на постіль сухої трави „тамбукі“, коли пощастить її назбирати, та розкладають багаття.

Поки скінчили „шерм“, зійшов місяць і поспіла на вечерю печеня з жирафи.

З якою насолодою смакували ми в жираф'ячих маслаках, хоч і не легко було їх гризти! Не знаю нічого смачнішого від жираф'ячих маслаків, хіба що слонове серце, а на другий день нам довелося його їсти. Вечеряючи, ми спинялися часом, щоб подякувати Гудові за надзвичайний його постріл, а тоді, скінчивши, запалили люльки та почали балакати. Цікаве, мабуть, являли ми видовище, сидячи освітлені сріблястим місячним

промінням біля багаття. Я, з коротким сивим волоссям, що стирчало догори, немов щетина; як різкий контраст до мене, сер Генрі, з його довгими білявими кучерями та велетенською будовою, тоді як я низький, худий і смуглявий. Але, можливо, найцікавіший з-поміж нас трьох капітан Гуд, що сидів на шкіряній валізі, маючи такий вигляд, ніби щойно вернувся з полювання у цивілізованій країні. Чистенький аж блискучий, чепурний і добре зодягнений у брунатне вовняне мисливське вбрання, капелюх такого самого кольору, гарні гетри, та ретельно поголений. Його монокль та штучні зуби вилискувались у відблиску багаття, а взагалі мені не доводилося бачити в пустелі більшого чепуруна. Він носив навіть комірчика з білої гуми, а у своїй валізі мав їх ще кілька у схові.

— Вони такі легенькі,—пояснив він мені, коли я висловив здивовання з цього приводу,—а я завжди любив добре одягатись.

Отож ми сиділи у сяйві місяця, лінькувато базікаючи та дивлячися на кафрів, які смоктали люльки з п'янким „дакча“, а тоді полягали спати біля багаття, пообгортавшись у ковдри, всі, окрім Умбопи, який сидів трохи відсторонь (я спостеріг, що він не дуже приятелював з іншими кафрами), схиливши голову на руки й, видимо, поринувши в глибоку задуму.

Зненацька з лісової гушавини позад нас долинуло гучне „вуф, вуф!“—Це лев,—промовив я, і всі ми почали прислухатися. За якусь мить, ярдів на сто далі, пронизливо засурмив слін. „Інкубу! Інкубу!“ (слін, слін)—зашепотіли кафри, а за кілька хвилин

ми побачили велетенські тіні, що повагом посунули від води до лісу. Гуд зірвався на ноги у мисливському запалі, певно гадаючи, що підстрелить слона так легко, як і жирафу, але я схопив його за руку й посадив на місце.

— Так не можна,—прошепотів я.—Хай собі ідуть.

— Тут справжній рай для мисливця. Пропоную залишитися на день чи два пополювати,—несподівано промовив сер Генрі.

Я дуже здивувався, бо весь час сер Генрі підгонив нас швидче у дорогу, надто з того дня, коли ми почули в Ініяті, що років зо два тому якийсь англієць, на прізвище Невіль, продав тут воза й подався далі пішки. Очевидячки мисливський інстинкт переміг на цей раз у сера Генрі інші його почуття.

Гуд схопився за цю думку, бо страшенно хотів пополювати на слонів, а що до мене, то щиро кажучи, мені навіть сумління не дозволяло залишити таке величезне стадо слонів ні разу в нього не стрільнувши.

—Гаразд,—промовив я.—Воно не завадить трохи розважитись. Але давайте лягати, бо нам треба встати удосвіта, щоб захопити слонів, поки вони ще їстимуть.

Інші погодились, і ми почали лагодитись до сну. Гуд зняв своє вбрання, витрусив його, поклав монокль та штучні зуби в кешеню штанів і дбайливо все згорнувши, накрив кінцем свого непромокального простирадла, щоб захистити від роси. Сер Генрі та я упоралися швидче й простіше і незабаром усі ми троє, загорнувшись у ковдри, заснули міцним здоровим сном—нагородою мандрівникові за його втому.

Зненацька нас розбудив якийсь шарварок біля води, а за мить у вуха боляче вдарив жахливий безугавний рик. Поза сумнівом так рикати міг тільки лев. Зірвавшись на ноги, ми почали дивитися до води й побачили чудну якусь масу, жовту з чорним, яка крутилася й шарпалась наче несамовита.

Схопивши рушниці та нашвидку озувши фелдтшони (капці з сирцю), ми вискочили із шерма й кинулися до невідомої маси.

Тим часом вона перекинулась і покотилася по землі, а поки ми добігли до неї, лежала вже нерухомо.

Тоді ми побачили, що на траві лежить цілком мертвий самець шабельної антилопи — найкращої з усіх африканських антилоп, — нанизавши на величезні вигнуті роги розкішного темногрівого лева, теж мертвого. Очевидячки скоїлось тут усе ось як: самець антилопи прийшов, певно, напиться води, де лежав у засідці лев, поза сумнівом той самий, що ми чули його рик. Поки він пив — лев кинувся на нього, але той, піднявши лева на гострі, вигнуті роги, проколов його наскрізь. Яюсь раніш я теж бачив таке. Лев, не в силі звільнитися, кусав та шмагував спину антилопі, а вона, у нестямі від болю та жаху сіпалась уперед, заким не сконала.

Удосталь надивившись на мертвих тварин, ми, покликавши кафрів, підтягли їх ближче до шерма. Тоді лягли спати і решту ночі нас ніщо вже не турбувало.

З першим проблиском світла ми встали й наготувалися до бою. Взяли рушниці, набойів та великі фляжки з ріденьким холодним чаєм, який вважаю за найкраще питво

на полюванні. Нашвидку трохи попоївши, ми вирушили. Умбопа, Хіва та Вентфогель ішли разом з нами, решта кафрів лишилась у таборі, білуючи лева та антилопу.

Нам не важко було знайти широку тропу слонів, і добре роздивившись, Вентфогель сказав, що протоптало її двадцять або тридцять тварин і більшість їх дорослі самці. Але стадо посувалося цілу ніч і лише о дев'ятій годині, коли вже почалася спека, ми натрапили на поламани дерева, обідрану кору та потоптаний лист і з цього зрозуміли, що слони недалеко.

Майже одразу ми й побачили їх, як і сказав Вентфогель щось між двадцятьма й тридцятьма. Вони стояли в ярку, скінчивши вже сніданок та хляпаючи величезними вухами. Розкішне видовище.

Тварини стояли ярдів на двісті. Зірвавши жменю сухої трави, я підкинув її вгору, щоб дізнатися, звідки дме вітер, бо добре знав, що коли слони з підвітряного боку, то заким ми зможемо стрільнути в них, вони втічуть. Але вітер віяв од них на нас, і ми обережно поповзли, ховаючись у траві, аж поки дісталися до велетенських тварин ярдів на сорок. Просто нас стояли боком три розкішних самця, один з неймовірно великими іклами. Я пошепки сказав, що беру собі того, що посередині, сер Генрі узяв лівого, а Гудові припав слін з великими іклами.

— Стріляй!—прошепотів я.

Бум! Бум! Бум!—вибухли наші рушниці, і слін сера Генрі впав, немов би його вдарив хто обухом. Куля влучила йому просто в серце. Мій упав на вколюшки, я думав, що він помре, але за якусь мить він схопивсь і

побіг повз мене. Я всадив йому ще одву кулю в ребра, і це звалило його з ніг. Похапцем заклавши два свіжі набой, я підбіг до пораненої тварини і стреливши їй просто в голову, припинив її муки. Тоді повернувся подивитись, як упорався Гуд зі своїм слоном, бо прикінчуючи свого, чув як великий слін Гудів ревів з люті і болю. Добігши до капітана, побачив, що він страшенно схвилюваний. Виявилося, що поранена тварина кинулася просто на Гуда, і він ледве встиг одскочити набік, а слін у сліпій люті побіг у напрямку нашого табору. А тим часом усе стадо в божевільнім страху кинулось у інший бік, з тріскотом ламаючи дерева.

Якусь хвилину ми обговорювали, чи переслідувати нам пораненого слона, чи все стадо, і, зважившись на друге, подались у той бік, гадаючи, що ніколи вже не побачимо ікластого самця, я потім не раз бажав, щоб ми його й не бачили. Йти за стадом було легко, бо воно лишало за собою широкий шлях, ламаючи підчас шаленого бігу великі дерева немов траву тамбукі.

Але угнатися за ними цілком інша справа, і ми понад дві години йшли під палючим сонцем, заким нагнали їх. Усі, окрім одного, слони стояли вкупі і я бачив з того, як неспокійно піднімали тварини хоботи, нюхаючи повітря, що вони відчувають якусь небезпеку. Ярдів на п'ятдесят од стада та ярдів на шістдесят од нас стояв самотній самець, очевидно, він вартував. Гадаючи, що він може побачити або почути нас, якщо ми надійдемо ближче, і тоді знов утіче все стадо, до того ще й місце тут було досить відкрите, ми всі троє націлились у

цього самця і, на мою команду, стрелили. Усі три кулі вцілили й тварина впала мертва. Знову стадо кинулося бігти, але на їхнє лихо, ярдів на сто далі шлях їм перетинало „нулаг“—сухе річище, зі стрімкими берегами. Слони кинулися стрімголов у це річище і коли ми досягли берега, то побачили, що вони з панічним жахом намагаються видратися на другий беріг, сурмлячи, ревучи й штовхаючи одне одного, егоїстично прагнучи врятуватися лише самому, як це властиво і людям. Їхнє лихо було нашим щастям і стріляючи з такою швидкістю, що встигали тільки закладати набої, ми забили п'ятьох тварин. Поза сумнівом ми-б перебили все стадо, але сердешні тварини облишили пнутися на беріг і кинулися тікати вздовж нулагів.

Надто стомлені ми облишили переслідувати їх. Можливо також нам спротивило без кінця убивати. Окрім того, вісім слонів можна вважати дуже гарною здобиччю за один день.

Отож, трохи відпочивши та почекавши, поки кафрі виріжуть у двох слонів серця на вечерю, ми пішли до табору, дуже вдоволені з себе, гадаючи взавтра прислати сюди носіїв одтяти ікли.

Минаючи незабаром місце, де Гуд поранив ікластого слона, ми надибали табунець лосів, але не стріляли їх, бо мали вдосталь м'яса. Тварини пробігли повз нас, а тоді спинилися біля купки дерев ярдів за сто й повернулися, щоб на нас подивитися. Гуд ніколи не бачив зблизька лосів, і цікавий на них поглянути, віддав рупницю Умбоші, а сам разом з Хівою почав прокрадатися до

дерев. Ми сіли долі, чекаючи на нього й раді тому, що можна трохи перепочити.

Сонце саме сідало в пишноті червоного проміння, а сер Генрі та я милувалися з мальовничого краєвиду, коли враз учули крик слона й побачили велетенський його силует з піднесенням угору хоботом та задертим хвостом на тлі червоного сонячного кола. За мить угледіли щось інше, а саме Гуда та Хіву, які що-сили тікали до нас, тоді як слідом за ними гнався поранений слін, бо це таки був він. З хвилину ми не наважувалися стріляти—(хоч це й не дало-б користи на такому віддаленні), боючись улучити в котрого із них, а за другу хвилину трапилася жахлива подія—Гуд поніс кару за свою любов до модних строїв. Коли-б він згодивсь, як ми, скинути з себе штани та гетри і полювати лише в фельдтшонах і фланельовій сорочці—все-б обійшлося гаразд, але так, як воно було, вузькі штани заважали йому бігти з потрібною швидкістю і раптом, ярдів за шістдесят од нас, він підсковзнувся на слизьких од трави підшвах і впав ницьма просто на шляху слонові.

Ми ойкнули, бо знали, що тут йому враз буде смерть і чим-дуж кинулися до нього. За три секунди все скінчилось, але не так, як ми чекали. Зулус Хіва побачив, що Гуд упав і за одну мить сміливий хлопець повернувся і запустив ножа просто в писк слонові, проколовши йому хобот.

Ревнувши від болю, звір схопив сердешного зулуса, кинув на землю й наступивши величезною лапою йому на живіт, обхопив хоботом верхню частину тіла й розідрав безталанного хлопця пополам.

Мало не божеволіючи від жаху, ми з сполою шарпонулись уперед, стрелили раз, ще раз, і слон упав на останки того, що було Хівую.

Гуд сховивсь із землі й у розпуці заломив руки над тілом сміливого хлопця, який наклав власним життям, його від неминучої смерті рятуючи. Мені боляче стисло горло. А Умбопа мовчки стояв споглядаючи велетенський труп слона і криваве покопирсане тіло бідолахи Хіви.

— Що-ж, — промовив нарешті Умбопа. — Коли він і вмер, то вмер зі славою.

Розділ V

Ми заглиблюємось у пустелю

Отож ми забили дев'ятьох слонів і зачаяли два дні, щоб відтяти ікла та перетягти їх до табору й дбайливо закопати в пісок під великим деревом, яке здалека кидалось ув очі на околицю в кілька миль. Несподівано нам припала розкішна здобич слоневої кістки. Ніколи не доводилося мені бачити кращих іклів, беручи на увагу, що кожне ікло важило приблизно від сорока до п'ятидесяти фунтів. Ікли велетенського слона, що забив сердешного Хіву, на нашу думку, важили до ста семидесяти фунтів.

Щодо Хіви, то ми поховали його в норі комахоїда, поклавши разом з ним і ніж згідно з зулуським звичаєм. На третій день вирушили далі, сподіваючися, що колись вернемося сюди та відкопаємо заховану кістку. Після довгої стомливої мандрівки з

силою всіляких пригод, про які я не буду розповідати, ми дісталися Сітанда-Краалю близько річки Луканча, звідки вже й почалася справжня мандрівка пустелею. Я дуже добре пам'ятаю, як ми прибули туди. Праворуч тулилося селище тубільців з кількома камінними хлівами для скотини та обробленими нивами вниз до берега, де поселяни сіють злиденні запаси свого збіжжя. По той бік річки розляглися пишні луки, вкриті високою хвилястою травою, серед якої блукали табуни дрібного звіря. Ліворуч, скільки око сягне, лежала безмежна похмура пустеля. Ця околиця, здавалося, посіла останній клапоть родючої землі і важко сказати, які природні чинники так прикро відмінили вигляд ґрунту далі. Саме біля нашого табору дзюркотів невеличкий струмок, а по той бік його стремів камінний горб, на схилі якого двадцять років тому побачив я бідолашного Сільвестра, що знесилений ракувавав ним, після даремних спроб дістатися Соломонових копалень. Поза горбом починалася безводна пустеля, вкрита лише злиденними кущами кару. Коли ми почали отаборюватись, уже вечоріло й величезне вогненне сонячне коло поринало за обрій пустелі, кидаючи через усю її похмуру просторінь блискучі снопи різнобарвного проміння. Залишивши Гуда улаштувати табір, я взяв з собою сера Генрі, і ми попростували до горба по той бік і здершися на камінну його верхівлю, скинули поглядом на пустелю. Повітря було дуже прозоре і далеко-далеко я угледів невиразні блакитні обриси, поцятковані де-не-де білим, обриси велетенських Суліманових гір.

— Оце,— промовив я,—мур, що оточує Соломонові копальні і хто знає, чи переліземо ми коли його.

— Мій брат пішов туди, а як він зміг це зробити, то може й нам якось пощастить,— промовив сер Генрі властивим йому спокійно-упевненим тоном.

— Будемо сподіватися,— відповів я і повернувся, щоб іти до табору, але тут побачив, що ми не самі. Позад нас, пильно вдивляючись у далекі обриси гір, стояв велетень-зулус Умбопа.

Спостерігши, що я угледів його, зулус заговорив, звертаючись до сера Генрі, до якого почував прихильність.

— Ти держиш шлях до тої країни, Інкубу? (Слін, зулуське прізвище сера Генрі),— спитав він, показуючи на гори широким своїм асегасом (ножем).

Я прикро зауважив йому, що не личить звертатися так до господаря. Коли вони поміж себе вживають усіляких прізвищ білим людям, то їхня справа, але говорити просто у вічі господареві якесь там вигадане і'мя— нечемно. Зулус тихенько засміявся і це ще дужче розгнівало мене.

— Звідки ти знаєш, що я не рівня вождеві, якому служу?— спитав він.— Він царського роду, це по-за сумнівом, воно видко з його зросту й погляду, але може і я теж царського роду? В усякому разі, людина з мене значна. А тепер будь моїм язиком, Макумацане, і перекажи мої слова ватажкові Інкубу, моєму господареві, бо я хочу говорити з ним і з тобою.

Я сердився на нього, бо не звик вислухувати таке від кафрів, але якось почував і

повагу до нього. Потім цікавий дізнатися, що хоче він сказати, переклав його слова, додавши від себе, що він таки нахабний хлопець і бундючність його навіть образлива.

— Так, Умбопо,—відказав сер Генрі,—я іду туди.

— Пустеля велика і безводна, гори високі й укриті снігом, жодна людина не може сказати, що є за тим місцем, де сіло сонце. Як підеш ти туди, Інкубу, і навіщо йдеш?

Я переклав і це.

— Скажіть йому,—промовив сер Генрі,—що я іду тому, що мій брат подався раніш туди, а я шукаю його.

— Це так, Інкубе, бо я зустрів на шляху чоловіка, який сказав мені, що два роки тому подався у пустелю до цих гір якийсь білий разом зі слугою мисливцем. Вони не верталися назад.

— Чому ти думаєш, що це мій брат?—спитав сер Генрі.

— Не знаю. Але людина, з якою я говорив, сказала, що у білого твої очі і темна борода. А слугу звали Джім, він мисливець із Бечуани й ходить одягнений.

— Тоді нема найменшого сумніву,—промовив я,—бо я добре знаю Джіма.

Сер Генрі хитнув головою.

— Я певний цього,—сказав він.—Коли Джордж забере собі що у голову, то неодмінно зробить. Це у нього ще з дитинства так. Якщо він затявся перейти Суліманові гори, то перейшов їх, коли, звичайно, нічого з ним не трапилось, і ми мусимо шукати його по той бік.

Умбопа трохи розумів англійську мову, хоч сам розмовляв дуже рідко нею.

— Це далекий шлях, Інкубу,—зауважив він, а я переклав його слова.

— Так,—одповів сер Генрі,— далекий. Але немає на землі місця, де-б не могла піти людина, коли вона прагне цього всим серцем. Нема нічого, Умбопо, чого-б вона не могла зробити, коли наважилася накладати навіть життям за-для цього і коли її веде любов. Нема гір, на які вона не зможе злізти і нема пустель, яких вона не зможе перейти.

Я переклав.

— Мудрі слова, мій отче,— відказав зулус. (Чомусь я завжди називаю його зулусом, хоч він і не був ним). Величні слова, яким так личить зриватися з уст справжнього чоловіка. Маєш рацію, батьку мій Інкубу. Але що таке життя? Пір'їнка, насіння бур'яну, яке вітер гонить туди й сюди, а воно часом множитья, а тоді гине, часом зноситься мало не до неба. Але коли насіння добре й важке, воно може ненароком поблукати трохи шляхом, коли схоче. Так хороше спробувати покотитися своїм шляхом, змагаючись із вітром. Людина мусить, кінець-кінцем, померти. Найгірше, що хіба помре раніше, ніж слід. Я піду з вами через пустелю і за гори, коли тільки не впаду на шляху, мій отче.

Він урвав на мить, а тоді провадив у пориві того дивного красномовства, що часом властиве зулусам і яке доводить, на мою думку, що раса ця має багаті інтелектуальні можливості.

— Що таке життя? Повідайте мені, мудрі білі люди, що знаєте всі таємниці світу, знаєте шлях зор та про те, що є над зорями,

що вмієте без голосу посилати ваші слова на велике віддалення. Повідайте мені, білі люди, таємницю нашого життя, звідки воно приходить і де дівається?

Ви не можете відповісти, ви не знаєте. Слухайте—я відповім. Із темряви ми приходимо і в темряву йдемо. Немов пташка, яку несе вночі хуртовина на могутніх крилах, приходимо ми з невідомого, на мить крильця наші блиснуть у світлі багаття і леле! Нас знову понесло у безвість. Життя ніщо і життя все. Воно ніби світунчик, яскравий уночі і темний удень, ніби біла пара, відлиху на морозі, немов легенька тінь, що біжить по траві і тане в сонячному світлі. Я сказав.

— Ти чудна людина, — промовив сер Генрі.

Умбона засміявся.

— Мені здається, що я скидаюся на тебе, Інкубу. Може і я шукаю брата по той бік гір.

Я підозріло глянув на нього.

— Що ти хочеш сказати? Що ти знаєш про гори?

— Мало. Дуже мало. Там лежить дивна країна. Країна чар та краси, країна сміливих людей, дерев, струмків, снігових гір і великого білого шляху. Я чув про таке. Та чи варто розмовляти? Вже темнішає. Хто живий буде—побачить.

Знову я підозріло глянув на нього. Надто багато він знав.

— Ти не повинен боятися мене, Макумацане,—провадив він, зрозумівши мій погляд.—Я не підкопуюся під вас і не маю нічого лихого на думці. Якщо ми коли перейдемо гори—розповім вам усе, що знаю. Але

на них сидить смерть. Будь мудрим і вернись назад. Іди полювати слонів. Я сказав.

І не промовивши більше й слова, він підніс дроток на ознаку прощання і вернувся до табору, де незабаром ми й побачили його, коли він сидів і чистив рушницю, як і всі інші кафри.

— Дивна людина, — промовив сер Генрі.

— Так, — погодивсь я. — Надто дивна. І мені не зовсім до вподоби його поведінка. Він щось знав, але не хоче говорити. Проте, гадаю, не варто з ним сваритися. Ми розпочали таку надзвичайну мандрівку, що таємничий зулус дуже пасує до неї.

Другого дня ми почали лаштуватися у дорогу. Звичайно не доводилося навіть думати, щоб тягти з собою в пустелю всю зброю та інші речі, отож звільнивши носіїв, ми умовилися з одним старим тубільцем, що він збереже нам речі, поки ми повернемося. Мені аж серце боліло лишати таку чудову зброю старому пройдисвітові, що поглядав ласими очима на неї. Але я вжив де-яких заходів.

Насамперед набив усі рушниці, а тоді сказав, що коли він хоч доторкнеться до якої, вона вибухне. Той одразу захотів зробити спробу з моєю рушницею й вона стрелила та продіравила йому вола, якого саме пригнали до краалю, не згадуючи вже про те, що віддаючи стріл, перекинула його самого догори ногами. Він схопився страшенно здивований та вражений втратою вола, за якого мав нахабство правити з мене відшкодування. Тепер уже жодна сила не примусила-б його доторкнутися до рушниці.

— Поклади живих чортів кудись осторонь у солому,—сказав він,—а то вони всіх нас позбавлять віку.

Тоді я застеріг його, що коли ми вернемося назад і побачимо, що бракує хоч одної з наших річей, я всю його родину і його самого звезду зі світу чарами. Як-що ми навіть помремо, а він наважиться взяти наші речі, привид мій прийде до нього й зіпсує йому скотину, так що вона показиться, а молоко скисне й так провадитиметься доти, аж поки йому й життя остогидне. А потім чорти, у рушницях, теж вийдуть до нього на розмову, яка не дуже припаде йому до вподоби. Нарешті кафр заприсягся, що шануватиме зброю, немов дух свого батька.

Був дуже забобонний оцей старий кафр і страшенний пройдисвіт.

Улаштувавши так зайве своє майно, ми почали складати пакунки на п'ятьох—сера Генрі, Гуда, мене, Умбопу та готентота Вентфогеля—так щоб нести їх на собі, мандруючи. Річей брали не багато, але як не митикували, все таки припадало по-над сорок фунтів на кожного. Ми хотіли взяти з собою:

Три швидкострільних рушниці та дві сотні набоїв до них.

Два вінчестери (для Умбопи й Вентфогеля) й дві сотні набоїв.

Три кольта й шістдесят обойм.

П'ять фляжок, кожна в чотири пінти.

П'ять ковдр.

Двадцять п'ять фунтів в'яленої дичини.

Десять фунтів усілякого намиста на подарунки.

Трохи ліків (хоч хіни цілу унцію) і одне чи два хірургічні приладдя.

Кілька ножів, компас, сірники, кешеньковий фільтр, тютюн, лопатку, пляшку горілки та одіж.

Оце все, що брали з собою. Мало, як на таку подорож, але ми не зважувалися взяти більше. Бо й так припадало забагато на кожного, коли взяти на увагу, що доводилось іти палючою пустелею, де навіть унція лягає на людину важким тягарем. Отож брали лише те, в чому почували безперечну потребу.

З величезними труднощами, лише спокусивши обіцянкою подарувати добрі мисливські ножі, пощастило мені умовити трьох тубільців із села піти з нами перші двадцять миль, щоб понести величезні тикви з водою по галону в кожній. Я хотів після першої нічної ходки набрати у фляжки води, а виступати в дорогу збиралися ми на ніч, щоб іти нічною прохолодою. Тубільцям сказав, що йдемо полювати струсів, яких сила-силенна в пустелі. Вони знизували лише плечима й гомоніли поміж себе здивовано. Кажали нам, що ми божевільні й загинемо від спраги. Я сам поділяв цю думку. Але бажаючи придбати ножі—невидані скарби тут—вони, кінець-кінцем, згодилися піти, певно зваживши, що можлива загибель наша в пустелі їх не стосується.

Цілісінький день ми висипалися та відпочивали, а після заходу сонця, гарненько повечерявши печенею зі свіжого м'яса, запили її чаєм, останнім, як з жалем зауважив Гуд, бо ми не сподівались у швидкому часі пити знову чай. Тоді, гарненько все

спакувавши, лягли, чекаючи, поки зійде місяць. Нарешті, о дев'ятій годині, він вплив у всій своїй красі, заливаючи потоком сріблястого саява дику околицю й кидаючи чарівний якийсь відблиск на широку просторінь пустелі, що розіслалася перед нами така-ж урочиста й спокійна та далека, як і поцятковане зорями небо над головами. Ми підвелись і за кілька хвилин зібрались, але все ще трохи вагались вирушати, бо людській натурі властиво вагатися робити останній крок на порозі невідомого. Ми троє білих стояли вкупі; Умбопа, з асегасом у руці й рушницею через плече на кілька кроків попереду нас, пильно вдивлявся у пустелю; три тубільці з тиквами води та Вентфогель збились позад нас.

— Джентльмени, — промовив сер Генрі низьким гучним голосом, — ми вирушаємо в найдивнішу мандрівку, на яку лише можуть зважитися люди. Хто знає, чи вернемося ми з неї. Але всі троє будемо одностайно підтримувати один одного і в добру і в лиху годину до самого кінця. А тепер ходімо.

І ми пішли.

Нам нічим було керуватись у нашій мандрівці, окрім далеких гір та мапи старого Хозе да Сільвестра, а коли взяти на увагу, що накреслила її триста років тому напівбожевільна від голоду присмертна людина на шматку полотна—навдаку чи могла задовольняти. Але єдина наша надія на успіх—ця мапа. Як-що нам не пощастить натрапити на водоймище поганої води, яке старий лон відзначив саме посеред пустелі миль за шістдесят од Сітанда-Краалю і приблизно на такому самому віддаленні від гір—ми

певно загинемо від згаги. А на мою думку можливість знайти його серед величезного моря пісків та кущів кару надзвичайно мала. Коли навіть припустити, що да Сільвестра відзначив його вірно, де певність, що воно не висохло за цей час, або його не затоптав звір та не засипали сипучі піски?

Мовчки, немов тіні, простували ми вночі пісками. Кущі кару чіплялися нам за ноги, затримуючи нас, а в фельдтшони та в Гудові чоботи набилося піску, і кожні кілька миль ми мусіли спинятися витрусувати його. Повітря ще було задуже, але ніч віяла прохолодою, надаючи йому м'якості, й ми швидко посувалися вперед. У пустелі панувала така тиша й відлюдність, яка викликала почуття пригнічення. Гуд відчув це й почав насвистувати пісні „я покинув дівчиноньку“, але мелодія так сумно забреніла в цьому просторі, що він урвав. Незабаром приключилася маленька подія, яка насмішила нас, хоч ми й загаяли трохи часу. Гуд, маючи компас і, яко морець, гарно розуміючися на ньому, вів перед, а ми тупали низкою за ним. Зненацька ми вчули вигук і Гуд десь зник. За мить навколо залунало якесь чудне пирхання, чмихання, стогон та швидке шарудіння ніг. У блідому освітленні ми угледіли невиразні якісь обриси, що чвалом тікали від нас, напів сховані за піськовою курявою, яку збили за собою. Тубільці, покидавши тикви, хотіли десь сховатися, але згадавши, що сховатися ніяк, кинулися на землю, вигукуючи, що то біжить нечиста сила. Що-до сера Генрі й мене, то ми спинилися здивовані, і здивовання наше не зменшилося, коли угледіли Гуда, що, оче-

видно, сидячи на коневі, скачки біг до гір, гукаючи мов навіжений. За хвилину він розставив руки і з розгону гепнувся на землю. Тоді я зрозумів, що трапилося. Ми наткнулися на табунець диких коней, що спали в піску, а Гуд трапив простісінько на спину одному з них. Звичайно, тварина злякавшись побігла разом з ним. Гукнувши іншим, що все гаразд, я побіг до Гуда, боючися, чи не поранено його. На величезне задоволення побачив, що він сидить на піску трохи помнятий і дуже наляканий, але зовсім не пошкоджений, а в оці йому стирчить, як і завжди, монокль.

Після цього ми без жодних подій ішли аж до години ночі, тоді спинилися перепочити і випивши трошки води — не багато, бо вода тепер стала надто кошовною — та відпочинувши пів години пішли далі.

Ішли не спиняючися, поки схід почав розживіти, немов дівоче личко. Потім блідо-рожеве проміння спалахнуло золотими смугами і в пустелі почало світати. Зорі зблідли й нарешті згасли. Місяць примерк і окреслення гір на ньому проступили виразніше, немов кістки на обличчі присмертної людини. Тоді з-за обрію вибухнув сніп сліпучого проміння, кидаючи блискучі стріли через широку просторінь та пронизуючи ними серпанок туману, аж поки вся пустеля огорчулася мерехтливим яскравим світлом. Зайнявся день.

Ми все ще не спинялися, хоч і залюбки зробили-б це, бо дуже стомились, але знали, що коли сонце стане трохи вище, іти буде майже неможливо. Нарешті, о шостій годині,

натрапили на купу скель, що височила над рівниною і попленталися туди. На щастя знайшли виступ у скелі, який давав затінок, а під ним рівний майданчик, укритий чистим піском. Кращого притулку годі знайти, отож ми залізли туди й, випивши трохи води та з'ївши по шматку мяса, лягли покотом і за мить міцно поснули.

Прокинувшись о третій годині, побачили, що наші носії збираються вертатися. З них досить уже було пустелі й жодна кількість ножів не могла спокусити їх ступити хоч на крок далі. Отож досхочу напившись та поналивавши з тиков у фляжки, ми відпустили носіїв та стежили, як вони вирушили у двадцятимильну ходку, вертаючися назад додому.

О пів на п'яту ми теж пішли. Навколо розляглася самотня безрадісна пустеля. Опріч кількох струсів, ми не побачимо жодного живого створіння на необсяжному мертвому просторі рухливих пісків. Очевидно надто посушливо на звіря та й земноводних, опріч одної смертоносної кобри, ми не натрапили жодних. Єдина комаха, якої водилося тут дуже вже забагато, була звичайнісінька хатня муха, і літала вона тут не поодинці, як звичайно, а цілими батальйонами. Дивне створіння ця хатня муха, куди не підеш—усюди знайдеш її, бо напевне вона існує споконвіку. Мені доводилося бачити її у шматках бурштину, якому, як горорили, пів мілійона років, і вона мала нестеменно такий вигляд, як і тепер. Мені здається, що коли остання на землі людина лежатиме мертва, то, коли це тільки станеться за тепла, над нею літати-

муть з дзичанням мухи, чекаючи слухної хвилини, щоб сісти їй на носа.

Після захід сонця ми спинилися перепочити, чекаючи заким зійде місяць. О десятій годині він зійшов ясний та прекрасний, як завжди, і о третій ранку ми знесилено тупали пісками, поки нарешті палко сподіване сонце не поклато край нашим зусиллям. Випивши трохи води, кинулися знеможено на пісок і незабаром поснули. Не мали жодної потреби вартувати, бо ніхто не заселявав цієї далекосяглої рівнини, і ми нікого не боялися. Єдині наші ворогі були спека, згага та мухи, але я волів-би не знати яку небезпеку від звіря чи людини, аніж цю жахливу трійцю. На цей раз нам не пощастило знайти відповідної скелі, яка захистила-б од пекучого сонячного проміння, і ми прокинулися біля сьомої години, почувавши те саме, що мусить почувати біф-стекс на гарячій сковорідці, бо нас без прибільшення прожарювало наскрізь. Палюче сонце висмоктало з нас, здавалося, до останньої краплини всю кров. Ми сіли, задихаючися.

— Ху!—відітхнув я, відганяючи мух, що веселою авреолею кружлями мені навколо голови. Спека не впливала на них.

— Присягаюся,—почав сер Генрі.

— Та й душно!—обізвався Гуд.

Воно справді пекло немилосердно, а навкруги не було навіть якогось клаптика, куди-б можна сховати голову. Сглядаючися навколо, не бачили ні скелі, ні деревця, нічого, опріч сліпучого блиску, гарячого повітря, що мерехтіло над поверхнею пустелі, немов над розжевленою пічкою.

— Що його робити? — спитав сер Генрі. — Ми не витримаємо так довго.

Ми безпорадно глянули один на одного.

— Я гадаю, — обізвався Гуд, — що треба викопати яму й, заховавшись туди, зробити накриття з кущів кару.

Пропозиція не видавалася дуже привабливою, але краще це ніж нічого й ми захопилися копати пісок лопаткою, яку взяли з собою. Щось за годину викопали яму футів на дванадцять завдовжки, біля десяти завширшки й у два фути завглибшки. Тоді нарізали силу низького чагарнику мисливськими ножами й залізши в яму всі, окрім Вентфогеля, на якого сонце не робило жодного впливу, прикрили її зверху чагарником. Це трохи захистило нас од некучого сонячного проміння, але духоту в цій тісній домовині легше уявити, ніж описати. Чорна Камера ¹⁾ в Калькуті дурниця як до цієї ями. Справді, я й досі не розумію, як ми пережили той день. Лежали задихаючися, часом змочуючи вуста зі злиденного запасу води. Як-би піддалися нестерпучому почуттю згаги, то за перші-ж дві години випили-б усю воду, але ми стримувалися з усієї сили, пам'ятаючи, що тоді безумовно загинемо.

Але на все приходять край, коли тільки дожити до того, щоб його побачити, отож і цей жахливий день посувався до вечора. Біля третьої години дня переконалися, що більш уже нам не сила терпіти. Краще за-

¹⁾ Камера в форті Вільям у Калькуті, куди з наказу набоба Сураджа Довла в ніч 20 червня року 1756 вкинено 146 в'язнів-європейців, із котрих од браку повітря померло до ранку 123 чоловіка.

гинути на шляху, аніж повільно конати від спеки й згаги в цій жахливій дірці. Отож, випивши трошки води, якої так страшенно швидко все меншало й яка нагрілася до температури людської крові, ми, коливаючися, пішли вперед.

Пустелі ми пройшли вже по-над п'ятдесят миль. На мапі старого дона да Сільвестра зазначено, що пустеля має впоперек сорок ліг ¹⁾, а водоймище поганої води міститься десь посередині її. Сорок ліг—це сто двадцять миль, отож ми повинні бути десь за п'ятнадцять чи двадцять миль од води, якщо тільки вона справді є.

До заходу сонця ми поволі, напружуючи всі сили, пленталися вперед, ледве проходячи півтори милі за годину. Після заходу сонця знов одпочивали, чекаючи на місяць і випивши трохи води, поснули.

Заким ми лягли, Умбопа показав нам малесенький ледве помітний бугор на пласкій поверхні пустелі миль на вісім далі. На віддаленні воно видавалося немов мурашник і вже засипаючи, я думав, що там може бути.

Лише зійшов місяць, як ми знову вирушили вкрай знеможені, терплячи від спраги й духоти. Хто сам ніколи не відчував такого, не зрозуміє нас. Ми вже не йшли, а воліклися, часом падаючи від знесилення і через кожную годину змушені відпочивати. Не мали навіть сили говорити. Раніш Гуд завжди про щось базікав та жартував, взагалі він дуже веселий, але тепер і йому забракло веселощів.

¹⁾ Ліга = 3 географічним милям.

Нарешті о другій годині, цілком знемігшись і тілом і душею, ми дотяглися до підніжжя цього чудного горба або піскової кучугури, яка з першого погляду скидалася на велетенський мурашник футів на сто заввишки:

Тут ми спинилися на відпочинок і спонукані нестерпучою згагою, випили до останньої краплинки воду. Ми не мали й півпінти на душу, а могли-б випити по галону.

Тоді лягли. Вже засинаючи, я вчув, як Умбопа говорить сам до себе зулуською мовою:

— Як-що не знайдемо води, то всі помremo, заким знову зійде місяць.

Я затремтів, дарма що було душно. Близька можливість такої жахливої смерті не робить приємного вражіння. Але навіть думка про можливу смерть не перешкодила мені заснути.

Розділ VI

Вода! Вода!

Біля четвертої години я прокинувся. Лише трохи перепочив од тяжкої фізичної втоми, як почала настирливо мучити нестерпуча згага. Не міг більше спати. Мені снилося, що я купавсь у прудкому струмку з зеленими порослими деревом берегами, а прокинувшись, побачив, що я у безводній пустелі й згадав слова Умбопи, що коли не знайдемо води, то мусимо загинути. Жодна людська істота не виживе довго без води у такій спекоті. Я сів і обтер собі обличчя мозолястими руками. Уста й очі так мені

злиплись, що тільки добре потерши, зміг я з зусиллям розтулити їх. Наближався ранок, але не помітно було яскравого блиску заграви, яка, звичайно, віщує схід сонця; навпаки, все огорнув гарячий морок, якого я не в силі описати. Інші ще спали. Зненацька я згадав вірш про хлопчика, що п'є золотим келихом воду із джерела. Цей вірш я вчив ще дитиною. Згадка про воду зводила мене з глузду. Я засміявся, або, швидче, завоктав голосно і це розбуркало інших. Вони почали протирати брудні обличчя та роздирати зліплені міцно очі й уста.

Коли всі трохи очунали, ми почали обговорювати становище, яке видавалося досить серйозним. Не залишилося навіть краплини води. Ми поперевертали фляжки, сподіваючися висмоктати хоч одну краплю, але даремна сподіванка,—вони були сухі, немов кістка. Гуд дістав пляшку горілки і жадібно ковтнув з неї, але сер Генрі одібрав її у нього, бо пити алкоголь за таких умов це лише наближати і так неминучий кінець.

— Як-що ми не знайдемо води, то загинемо,—промовив він.

— Як-що вірити малі старого дона, тут мусить бути десь вода,—сказав я, але ніхто, здавалося, не відчув полегкості з цього повідомлення. Надто всі розуміли, що не можна покладати великих надій на мапу. Поволі світало і ми сиділи, безпорадно дивлячись один на одного. Я спостеріг, що готентот Вентфогель підвівсь і почав ходити туди й сюди, пильно дивлячись на землю. Зненацька спинивсь і, вигукнувши щось, показав пучкою вниз.

— Що там?—спитали ми й усі одночасно схопившись побігли до нього й глянули на те, що він показував на землі.

— Це лише свіжий слід газелі,—промовив я,—але що з того?

— Газелі не заходять далеко від води,—відповів він голандською мовою.

— Ні,—погодивсь я.—А я й забув про це.

Це маленьке відкриття влило в нас свіжої сили. Цікаво, що в мить розпачу досить лише малесенької надії і людина почував себе щасливою. Чорної ночі світло навіть єдиної зорі краще, ніж нічого.

А тим часом Вентфогель, задравши кирпатого свого носа, нюхав гаряче повітря, нестеменно наче дикий баран, коли він чує небезпеку. Раптом знову заговорив.

— Я чую воду,—промовив він.

Ми зраділи ще дужче, бо знали, який дивний інстинкт мають тубільці.

Саме в цю мить виплило в пишній красі сонце й усе навколо запроменіло такими яскравими барвами, що ми забули навіть про свою згагу, споглядаючи величне видовище.

Не далі, як на сорок миль од нас переблискували сріблом у перших проміннях сонця Груди Цариці Савської, а на сотні миль обабіч їх розпростерся краєж Суліманових гір. Тепер, коли я, сидячи тут, намагаюсь описати невимовну велич і красу цього видовища — мені бракує слів. Я безсилий навіть уявити все те. Просто нас стреміли дві височенні гори — я певний, що інших таких гір немає в Африці,—кожна заввишки принаймні в п'ятнадцять тисяч футів. Вони стояли не далі, як на дванадцять миль одна

від одної, з'єднані гостроверхим муром стрімких шпилів, що височіли в білій урочистій величі до неба. Скелястий мур, що з'єднував їх заввишки не менш як у тисячу футів, був прикро стрімкий, а обабіч його вставали так само зрізані шпилі, які де-не-де перетинали пласковерхі верхівлі, що дуже скидалися на відому всьому світові гору в Капштадті, будови, між іншим, дуже розповсюдженої в Африці.

Описати велич усього понад мою силу. Було щось таке невимовно урочисте й могутнє в цих велетенських вулканах, — бо поза сумнівом це згаслі вулкани — що аж дух забивало. Якийсь час сонячне проміння переблискувало на снігових верхівлях та на темних скелях нижче, а тоді, немов щоб закрити це величне видовище від цікавих наших очей, навколо верхівель зібралися хмари й почали огортати їх, поки ми ледве ледве могли побачити могутні їхні обриси, що немов привиди просвічували крізь мережане запинало хмар. Пізніше ми довідались, що удень їх завжди закриває туман.

Ледве гори заховались у хмарах, як нас знову почала мучити спрага.

Воно добре, що Вентфогель почував воду, але дивлячись навкруги, ми не бачили найменшої ознаки її. Скільки сягало око, усюди лежали безводні гарячі піски й кущі кару. Ми обійшли навколо горба, пильно роздивляючись у другий бік, але теж не побачили нічого — ні краплинки води. Жодної ознаки якогось водоймища, криниці чи джерела.

— Ти дурень, — гнівно сказав я Вентфогелеві. — Тут води нема.

Але він знову задер догори свого кирпатого носа й понюхав.

— Я чую її, господарю,—промовив він.— Вона десь у повітрі.

— Так,—одповів я,—десь у хмарах. Але мине не менше двох місяців, заким вона змие дощем наші кістки.

Сер Генрі замислено гладив свою русяву бороду.

— Може вона на верховині пагорка?—зробив він припущення.

— Де у біса,—промовив Гуд.—Хіба хто чув коли, щоб вода була на верховині пагорка?

— Ходімо подивимося,—запропонував я, і ми безнадійно почали здиратися пісковим схилом пагорка, Умбопа попереду. Враз він спинився, немов скам'янівши.

— Нанція, нанція! (вода, вода)—голосно крикнув він.

Ми кинулися чим-дуж до нього і справді, на самій верховині піскового горба побачили водоймище. Як опинилося воно тут, у такому невідповідному місці—ми не спивалися думати над цим. Так само не спинила нас його чорна неприваблива поверхня. Це була вода, або добра підробка під неї і нам цього досить. За одну мить допалися дої води й пили її немов якийсь нектар для богів. Але-ж як пили! Напившись до сходу, скинули з себе одіж і, влізши у воду, з насолодою вбирали її всіма порами тіла. Ті читачі, яким досить лише повернутися, щоб узяти шклянку гарячої чи холодної води, не можуть навіть уявити, яка то розкіш бабратись у тій каламутній солонкуватій теплій калюжі.

Через де-який час ми вилізли, добре освіжившись та почали їсти в'ялене м'ясо, до

якого не могли навіть доторкнутися більше як добу, і їли, аж за вухами нам лящало. Тоді запалили люльки й лягли в затінку біля цілючої водички та проспали аж до півдня.

Цілісінький той день ми одпочивали біля водоймища, дякуючи щасливій нашій зірці, що знайшли його. Хоч і яка погана там вода, але ми не забули згадати добрим словом небіжчика да Сільвестра, який так дбайливо відзначив її на шматку своєї сорочки. Найдужче дивувало нас, що вона збереглася так довго і єдине пояснення, яке я міг знайти, це те, що джерело лежить глибоко під поверхнею.

Добре напившись в-останнє та поналивавши повнісінькі фляжки, ми знову вирушили в дорогу, коли зійшов місяць. За цю ніч пройшли двадцять п'ять миль, але треба сказати, не знайшли більше води, хоч і пощастило на другий день натрапити на мурашник, біля якого й одпочили в затінку. Коли зійшло сонце й на де-який час розвіявся туман, що огортав гори, Суліманові гори та Царицині Груді тепер, на віддаленні всього у двадцять миль, здавалося стреміли просто над нами, ще величніше ніж раніш. Лише впав вечір, ми знову пішли; вранці другого дня дісталися підніжжя схила лівої Груді Цариці Савської, на яку весь час уперто простували. Досі ми знову випили всю воду й тяжко терпіли від згаги, не маючи жодної надії натрапити на воду, аж поки не дістанемося смуги снігів високо над нами. Одпочинувши годину чи дві, знову пішли вперед, гнані нестерпучою спрагою. З величезним напруженням змагаючися від палючої спеки, здиралися на лавовий

жхил, бо величезна гора складалась із лави, зкинутої з надр земних колись у минулі віки.

Об одинадцятій годині, тяжко знесилені, з дуже поганому стані, бо позбивали ноги на виступи лави, терплячи спрагу та стомлені ми перейшли за межі, що в силі перегерпіти людина. Кілька сот ярдів вище стреміло кількись лавових брил і ми здиралися до них, сподіваючися знайти біля них затінок та відпочити. Досягли їх і здивувалися, хоч і втратили вже здібність чомусь дивуватися, бо побачили маленьке лавове плато, поросле рясно зеленню. Очевидячки лава гут перетворилась на шар родючого ґрунту й це дало можливість прорости насінню, яке понаносили сюди птахи. Ми не виявили великого інтересу до зеленої рослинності, бо не могли наче Навухудоносор житися травою. Отож сіли стогнучи під скелею, а що до мене, то я від широго серця шкодував, що подався у цю божевільну мандрівку. Сидячи так, я спостеріг, що Умбопа підвівсь і потюпав до зеленого майданчику, а за кілька хвилин я диву дався, побачивши, що цей над міру поважний індивід пустився немов божевільний у танок, дико вигукуючи та вимахуючи чимсь зеленим. Ми всі попростували до нього так швидко, як наші стомлені ноги могли лише нести нас, сподіваючися, що він знайшов воду.

— Що там таке, Умбопо, сине навіженого?—гукнув я йому зулуською мовою.

— Іжа й питво, Макумацане,—і він знову махнув чимсь зеленим.

Тоді я побачив, що він знайшов. Це був кавун. Ми натрапили на силу диких кавунів, тисячі їх, і цілком стиглих.

— Кавуни!—гукнув я Гудові, що йшов найближче до мене і за мить він вчепивсь у кавун штучними своїми зубами.

Я гадаю, ми з'їли принаймні по шість кавунів, поки задовольнилися і, хоч вони були й не дуже смачні, проте мені здалося, що смачніших кавунів я не їв ще ніколи.

Та кавуни це дуже споживні, і коли ми задовольнившись згагу поклали кілька їх охолодити, а це роблять розрізаючи овоч пополюні та кладучи половинки на сонце, де вони й вихолоджуються, випаровуючись, то нас почав дошкуляти справжнісінький голод. Правда, залишилося ще трохи в'яленого м'яса, але, по перше, воно нам спротивіло, а по друге, ми мусіли берегти його, бо не знали, коли зможемо дістати знов їжі. І саме тоді трапилася щаслива нагода. Глянувши на пустелю, я побачив зграю великих птахів, які летіли просто на нас.

— Стріляй, господарю, стріляй,—прошепотів готентот, кидаючися пластом на землю, тоді як усі ми за його прикладом учинили те саме.

Тоді я побачив, що ці птахи дрохви і летітимуть вони нижче, ніж на п'ятдесят ярдів у мене над головою. Взявши вінчестера, я почекав, заким вони надлетять зовсім близько, а тоді зірвався на ноги. Угледівши мене, птахи збилися до купи, як я цього і сподівався, і я двічі стрелив у саму гущу їх. На наше щастя один великий птах, фунтів у двадцять, упав. За півгодини ми злагодили багаття з сухої огудини й спікши дрохву, з'їли її всю дочиста, залишивши лише кістки та дзьоб, бо такої їжі ми не смакували вже більше як тиждень.

Цієї ночі, коли зійшов місяць, так само рушили вперед, набравши з собою кавунів, скільки лише в силі були піднести. Чим вище сходили, тим холодніше ставало повітря і це давало нам величезну полегкість, а вранці, на мою думку, до смуги снігів залишилося не більше, як миль дванадцять. Тут ми знайшли ще більше кавунів, ото-ж не терпіли більш од згаги, до того ще незабаром мали дістатися снігу. Але схил став дуже прикрий і ми посувалися не більше, як на миль за годину. Цієї ночі з'їли також останній шматок м'яса, а опріч дров не бачили жодного живого створіння в горах, так само не траплялося нам ніякого струмка або водоспада і це дуже дивувало нас, беручи на увагу, що на верховині така сила снігу, який мусить, кінець-кінцем, танути. Як потім ми довідалися, з якихось незрозумілих причин уся вода збігала північним схилом гори.

Ми почали дуже непокоїтись про їжу. Уникнувши смерті від спраги, опинилися перед небезпекою вмерти від голоду. Опис подій трьох наступних днів найкраще взяти з мого щоденника.

21-го травня. Вирушили об одинадцятій годині ранку, бо повітря досить холодне, і є спроможність подорожувати вдень. Взяли з собою кілька кавунів. Йшли цілісенький день, але кавунів більше не бачили, очевидно, перейшли межу, вище якої вони не ростуть. Дичини не траплялося жодної. Спинилися на відпочинок після заходу сонця, вже кілька годин не ївши. Вночі дуже терпіли від холоду.

22-го. Вирушили о схід сонця, дуже знесилені. За весь день зробили лише п'ять миль. Знаходили латки снігу, який їли, але

більше не їли нічого. Отаборилися на ніч під виступом величезного плато. Жахливий холод. Винили потрошки горілки й збилися разом, кожний загорнувшись у ковдру, щоб не померти від холоду. Дуже охляли, бо голодні й знесилені. Боявся, що Вентфогель помре уночі.

23-го. Лише зійшло сонце й одігріло нас трохи, потяглися вперед. Ми в жахливому стані і, як-що не здобудемо їжі сьогодні, то це буде останній день нашої мандрівки. Але горілки трохи ще лишилося. Гуд, сер Генрі та Умбопа на диво витривалі, але Вентфогель зовсім охляв. Як більшість готентотів, він боїться холоду. Голод менше дошкуляє, аніж якийсь дивне почуття затерпlosti у шлунку. Інші теж це кажуть. Ми тепер дісталися хребта, який з'єднує обидві верховини й краєвид звідси чудовий. Позад нас зливається з обрієм розжевлена пустеля, а попереду лежать цілі миль твердо замерзлого снігу, який ледве помітно йде вгору, а в центрі його стремить тисячі на чотири футів сама верховина. Жодної живої істоти навколо. Боюся, що приходить нам край.

А тепер я облишу щоденник, бо читати так не цікаво, і про події, які трапилися, варто розповісти докладніше.

Весь цей день (23-го травня) ми поволі здиралися сніговим схилом, часом лягаючи перепочити. Певно дивний ми мали вигляд: худі, знесилені, ледве пересуваючи ноги під своїм тягарем та роздивляючись блискучу просторінь голодними очима. Проте, мало користи з того, що роздивлялися, бо їсти було нічого. За цей день не спромоглися зробити більше семи миль. Саме о захід сонця

опинилися під лівою верховиною Грудей Царичі Савської, що стреміла на тисячу футів угору, — широкий горб рівного замерзлого снігу. Такі виснажені, ми не могли належно оцінити дивного краєвиду, якому надавало ще більшої краси останнє проміння заходу, поцяткувавши білу пелену снігу криваво червоними плямами та одягши маківку гори блискучою авреолею.

— Слухайте,—задихано мовив Гуд,— ми мусимо бути недалеко від печери, про яку писав старий джентльмен.

— Так,—одповів я,—як-що тут є печера.

— Ой, Квотермене,—простогнав сер Генрі,—не говоріть такого. Я дуже покладаюся на писання дона—адже згадайте воду. Незабаром ми знайдемо печеру.

— Як-що не знайдемо її, заким упаде ніч—буде вже по нас,—безнадійно відповів я.

Хвилини із десяти ми посувалися мовчки, коли зненацька Умбопа, що йшов поруч мене, напнувши на себе ковдру та туго підперезавшись ремінцем „щоб не так дошкуляв голод“, як він казав, від чого стан його скидався на дівочий, схопив мене за руку.

— Дивись!—промовив він, показуючи пучкою на схил верховини.

Простеживши за ним поглядом, я помітив ярдів на двісті від нас щось, немов-би дірку в снігу.

— Це печера,—сказав Умбопа.

Напруживши останні сили, ми попростували туди й побачили, що це справді хід до печери, очевидно тієї самої, про яку писав да Сільвестра. Ледве дійшли до неї, як сонце з неймовірною швидкістю зайшло, немов провалившись за обрій, і ми опинились у тем-

ряві. У цих широтах присмерку майже нема. Залізши у печеру, яка не видавалася дуже великою, та притулившись один до одного, щоб було тепліше, ми проковтнули решту горілки, яка у нас ще лишилася—лише один ковток, і намагалися заснути та забути все лихо. Але надто допскуляв холод, щоб так легко заснути. Я певний, що на цій височині термометр показував не більше, як чотирнадцять або п'ятнадцять ступенів під нулем. Як це впливало на нас, знесилених тяжкою мандрівкою та спекою пустелі й зголоднілих, читачам легше уявити, ніж мені описати. Досить сказати, що ніколи ще не почував я так близько своєї смерті, як тоді. Усю ту довгу ніч ми сиділи годину через годину, а лютий мороз охоплював нас, усе щільніше, кусаючи то за палець, то за ногу, то за обличчя. Даремно тулилися ми ближче один до одного, бо не лишалося вже тепла у виснажених наших тілах. Часом когось із нас перемагав на кілька хвилин важкий, неспокійний сон, але довше спати не міг ніхто, можливо, навіть на своє щастя, бо навдаку тоді довелось-би прокинутись. Гадаю, лише напруженням волі утримались ми, щоб не вмерти тієї ночі.

Майже перед світанком я вчув, як готентот Вентфогель, що всю ніч немов кастаньєтами клацав зубами, тяжко зідхнув і зуби йому перестали стукотіти. Гадаючи, що він заснув, я не думав більше за це. Він сидів, притулившись спиною до моєї спини і вона ставала йому все холоднішою та холоднішою, аж поки зробилася такою, як крига.

Нарешті почало потроху світлішати, сніг замерехтів золотими скалками, а із-за лаво-

вого муру виплило в пишній красі сонце й скинуло розжевленим оком на півзамерзлі наші постаті та на Вентфогеля, що сидів мертвий, нерухомий як камінь. Не дивно, що у сердеги була така холодна спина. Він умер тоді, коли я чув останнє його зідхання і за цей час цілком задубів. Страшенно злякавшись, ми відсахнулись од трупа (чудно, що люди завжди боять-я мертвого тіла), а він так і лишився сидіти, обхопивши коліна руками.

А сонце тим часом лило своє холодне проміння (бо тут воно холодне завжди) просто в печеру. Зненацька я вчув зляканий вигук позад себе й повернув голову.

І що-ж я тоді побачив. У самому кутку печери, не більш як футів на двадцять, сиділа чиясь инша постать. Голова її схилилася на груди, а довгі руки безпорадно звисли вниз. Придивившись пильніше, я помітив, що це мертвий чоловік, та ще й білий.

Інші теж це побачили. Цього видовища було забагато на розхитані наші нерви, і ми вилізли з печери з такою швидкістю, як це лише дозволяли напів замерзлі наші руки та ноги.

Розділ VII

Соломонів шлях

За печерою спинилися, почувавши себе ніяково.

— Я вернуся,—промовив сер Генрі.

— Навіщо?—спитав Гуд.

— Бо мені здалося, що той, кого ми бачили, можливо мій брат.

Це була нова думка й ми вернулися до печери перевірити її. Після яскравого освітлення зовні, очі наші де-який час нічого не бачили в темній печері. Нарешті, трохи перечекавши, ми пішли до мертвого чужинця.

Сер Генрі нахилився і заглянув йому в обличчя.

— Ні,—промовив він, зідхнувши з полегкістю,—це не брат мій.

Тоді я теж наблизився до мертвого й глянув на нього. Це був високий чоловік середнього віку з орлячим профілем, просивим волоссям та довгими чорними вусами. Шкіра йому зовсім зжовкла й щільно облягала кістки. Одежі, окрім решток вовняних штанів, не було й худі, як у кістяка, груди лишалися голі. На шиї висів хрест із слонової кістки. Все тіло замерзло й було тверде, немов камінь.

— Хто б це міг бути?—спитав я.

— Хіба ви не догадуєтеся?—відповів Гуд.

Я похитав головою.

— Старий дон Хозе да Сільвестра, хто-ж інший?

— Неможливо,—прошепотів я,—адже він помер триста років тому.

— А чому йому не зберегтись і три тисячі років у цій температурі, хотів-би я знати?—відказав Гуд.—Якщо повітря досить холодне, то м'ясо й кров зберігаються такими свіжими, як і новозеландська баранина, хто й зна скільки часу. А тут он який холод. Сонце теж ніколи не заглядає сюди, та й звір ніякий не заїде, щоб знищити труп. Цевно його невідьник, про якого він пише, зняв з нього одіж і залишив його.

Не подужав сам його поховати. Ось гляньте!—провадив він, нахиляючись і піднімаючи якусь, чудної форми, кістку з загостреним кінцем,—ось та кістка, якою він писав.

Ми здивовано уставилися на неї очима, забувши на мить власне лихо, вражені цим надзвичайним, дивним видовищем.

— Так,—додав сер Генрі,—а звідси він брав чорнило, яким писав,—і сер Генрі показав на маленьку ранку на лівій руці мертвого чоловіка. — Чи бачив коли хто отаке?

Сумнівів не лишалося жодних і, мушу признатися, мене аж налякала ця подія. Тут сидів мертвий чоловік, за вказівками котрого, написаними за якийсь десяток поколінь тому, дістались і ми сюди. Я держав у руці примітивне перо, яким він писав, а на шиї йому висів хрест, якого можливо цілували його уста перед смертю. Дивлячись на нього, я відтворював в уяві давно минулу подію. Самотній мандрівник, конуючи з холоду та голоду, все-ж таки намагається повідомити інших про велику таємницю, якої він дізнався. Жахлива самотність його смерти, так зрозуміла нам тепер. Мені здавалося, що різко окреслені риси його обличчя нагадують трохи сердешного мого приятеля Сільвестра, його нащадка, який умер двадцять років тому у мене на руках. Але можливо, все це лише фантазія. Хоч у всякому разі він сидів тут, сумне застереження тим, хто зважується кидатися стрімголов у невідоме, яка доля чекає на них. Можливо сидітиме тут, одзначений жахливою величчю смерти, багато ще віків, лякаючи таких, які і ми, мандрівників, як

що знайдеться хто такий, що прийде колись сюди стурбувати його самотність. Це видно ще цілком опанувало нашу уяву, дарма, що самі ми теж мало не помирали з голоду й холоду.

— Ходімо,—нарешті тихо промовив сер Генрі.— Але ми дамо йому товариша,—і піднявши мертве тіло готентота Вентфогеля, він посадовив його біля старого дона, а тоді, нахилившись, розірвав перетлілий шнурок, на якому висів хрестик, бо пальці йому надто застрягли, щоб розв'язати його. Я певний, сер Генрі й досі береже цей хрестик. Я взяв перо—і воно й тепер лежить переді мною, коли я оце пишу. Часом я підписую ним своє прізвище.

Тоді, залишивши обох, гордого білого чоловіка минулих віків та бідного готентота спати вічним сном у вічних снігах, ми вилізли з печери на яскраве сонячне світло. і пішли знову своїм шляхом, думаючи, за скільки годин станемо й ми такими, як вони.

За півмилі ми дісталися краю плато, бо верховина гори не вставала з самого його центру, як це нам здавалося з пустелі. Що лежало внизу, ми не бачили, бо там кублився ранковий туман, закриваючи все від наших очей. Зненацька верхній шар туману порідшав і ярдів на п'ятсот нижче край снігового схилу ми побачили зелену полонину, якою біг струмок. Але це не все. Біля струмка, гріючись у промінні ранішнього сонця, стояв та лежав табунець великих антилоп, від десяти до п'ятнадцяти голів. Яких саме—ми не могли роздивитися на такому віддаленні.

Це видовище викликало у нас несамо-
виту радість. Це була їжа, сила їжі, аби
лише здобути її. Але питання—як здобути.
Тварини стояли на добрих шістсот ярдів од
нас—дуже далеко, щоби пощастило влучити,
а тут од наслідків стрілу залежало життя всіх.

Ми похапцем обмірковували, чи варт нам
спробувати наблизитися до тварин, але, кі-
нець-кінцем, одкинули цю думку. По-перше,
вітер не сприятливий, а по-друге, як-би ми
не пильнували, тварини помітять нас на
яскравому тлі снігового поля, яким нам неми-
нуче треба йти.

— Що-ж, спробуємо влучити звідси,—за-
пропонував сер Генрі.—Яку зброю візьмемо
ми, Квотермене? Вінчестери, чи швидко-
стріли?

Тут знову виникало тяжке завдання. Він-
честери—ми їх мали два, бо Умбопа ніс і
рушницю сердешного Вентфогеля—влучають
на тисячу ярдів, тоді як швидкостріл лише
на триста п'ятдесят, а стріляти з них на
більше віддалення—дуже непевна робота. З
другого боку, коли вже влучити, куля швид-
кострілу дуже розвертає рану і тому швидче
валить дичину з ніг. Тут справді важко
щось вирішити, але нашвидку поміркувавши,
я зважив, що нам доведеться вжити швид-
кострілів.

— Кожному з нас треба обрати тварину,
яка стоїть найближче до нього і націлятися
трохи вище лопатки,—промовив я.—А ти,
Умбопо, даси гасло, щоб ми стріляли одно-
часно всі.

Запала мовчанка, бо кожний дбайливо
націлювався, добре знаючи, що від влучно-
сти стрілу залежить його життя.

— Стріляй!—скомандував зулуською мовою Умбопа і майже в ту саму мить ви буяли водночас наші рушніці. На хвилину перед кожним з нас закрутилася хмарка диму, а понад мовчазними снігами покотилася стоголоса луна. Незабаром дим розвіявся і яке щастя! Величезна антилопа перекинулася на спину й люто дригала ногами, конуючи в корчах.

Ми голосно заверещали з радощів—тепер уже врятуємося, не сконаємо з голоду, і хоч якими знесиленими себе почували, але кинулися чим-дуж бігти вниз снігом, і за десять хвилин серце й печінка тварини лежали, паруючи, перед нами. Та тепер повсталася нова труднація. Тут ніяк здобути палива, отож і не можна спекти м'яса. У розпуці глянули один на одного.

— Коли люди конують з голоду, їм не припадає вередувати,—промовив Гуд,—отож їстимем сире м'ясо.

Важко було інакше розв'язати питання. Муки голоду зробили пропозицію Гудову не такою відразливою, як цього-б можна чекати при інших обставинах. Отож ми взяли печінку й серце антилопи й загребли їх на кілька хвилин у сніг, щоб вони прохололи. Тоді вимили їх у крижано-холодній воді струмка й жадібно з'їли. Воно, звичайно, видається жахливим, але щиро скажу, що нічого ще мені не доводилось їсти смачнішого від цього сирого м'яса. За якусь чверть години ми цілком одмінилися. В нас знову забуяло життя і завзяття, кволий живчик почав битися дужче й кров жвавіше потекла жилами. А втім, знаючи, що не можна ви-

голодавшись їсти одразу багацько, ми вирішили трохи перечекати.

— Ця тварина врятувала нам життя,— промовив сер Генрі.—Що то за звір, Квотермене?

Я підвівся і пішов роздивитись антилопу, бо не počував себе певним. Вона була завбільшки з осла з величезними кривими рогами. Ніколи не доводилося мені бачити такої антилопи, це якась ще незнана нова порода. Брунатна на кольор, з легенькими червоними смугами й густою шерстю. Потім я дізнався, що тубільці дивної цієї країни називали її „інко“. Вона трапляється дуже рідко й водиться на такій височині, де інший звір не виживе. Куля вцілила тварину надзвичайно влучно, просто в лопатку, але чия то була куля, ми, звичайно, не знали. Гуд, пам'ятаючи, як дивно влучив жирафу, потай гадав, що це саме його куля, а ми з ним не сперечалися.

Ми так заглибились у їжу, що зовсім не мали часу скинути оком на околицю. Але тепер, доручивши Умбоні одрізати найкращі шматки м'яса, стільки, щоб ми в силі були нести їх з собою, почали розглядатися навколо. Туман уже розвіявся, бо наближалася восьма година й сонце досі висушило його, отож ми з одного погляду бачили всю країну. Не знаю навіть, як описати дивну ту панораму, що розгорнулася перед нашими захопленими очима. Я ніколи не бачив такого раніш і більше мабуть не побачу.

Над нами височіли снігові верхівлі Грудей Цариці Савської, а на п'ять тисяч футів нижче розпростерлася чудова родюча

країна. Темним оксамитом лежали величні густі ліси, річка простяглася срібною стягою. Ліворуч розкинулися пишні луки з буйною травою, на яких ми бачили незчисленні табуни дичини або скоту—на віддаленні важко добре роздивитися. Зелену просторінь луків обтинав мур далеких гір. Праворуч країна була більш чи менш гірською, де-не-де стрімали окремі горби, лежали латки обробленої землі, а поміж них ми могли розгледіти купки стіжкуватих хаток. Краєвид розгорнувся перед нами немов мапа, на якій срібними гадюками виблискували річки, а гостроверхі, немов у Альпах, шпилі, огорнені сніговими покривами, вставали в урочистій величі, тоді як веселе сонячне проміння заливало все яскравим світлом, а природа овівала могутнім подихом щасливого життя.

Дивлячися на цю країну, ми спостерігли два цікаві явища. По-перше, що вона лежить принаймні на п'ять тисяч футів вище рівня пустелі, яку ми перетяли, а по-друге, що всі річки течуть з півдня на північ. В цьому, дуже терплячи від спраги, ми самі з мукою переконалися. На всьому південному схилі велетенського кряжа, на якому ми оце стояли, не було води, бо вона текла північним схилом силою струмнів, що зливались у величезні річки, які зникали десь у далині, де ми не могли їх простежити.

Ми сіли й де-який час мовчки дивилися на чарівну красу простору. Нарешті сер Генрі заговорив.

— Чи не має там на мапі чогось про Соломонів шлях?

Я хитнув головою, все ще не одриваючи очей од далекої країни.

— Гляньте, ось він,—додав сер Генрі, показуючи трохи праворуч.

Ми з Гудом глянули, де він показував. Вниз до долини крутився широкий шлях. Ми не бачили його раніш, бо, досягши долини, він завертав за горби. Не казали нічого, ми вже почали втрачати уміння дивуватися. Нам не видавалося неприроднім, що натрапили тут, у цій чудній країні на якийсь римський шлях.

— Що-ж,—сказав Гуд,—він зовсім недалеко, як-що взяти навкосо. Може нам краще навіть вирушити одразу?

Порада була слухна й, умившись у струмку, ми пішли. Приблизно з милю перелазили через каміння та перетинали латки снігу, поки, враз зідравшись на невеликий горб, побачили у себе під ногами шлях. Це був розкішний шлях, вибитий у суцільній скелі, принаймні п'ятдесят футів завширшки і видно, що утримували його добре, але видавалося чудним, що він починався лише звідси. Спустившись вниз, ми спинилися. Кроків на сто від нас, у напрямку до Грудей Цариці, він зникав, бо його перетинав схил гори, вкритий камінними брилами, перемішаними з латками снігу.

— Якої ви думки про це, Квотермене?—спитав сер Генрі.

Я похитав головою, бо нічого не розумів.

— Я розумію,—промовив Гуд,—шлях, очевидно, перетинав кряж і лежав по той бік аж через пустелю. Але в пустелі його поволі засипали піски, а тут, очевидно, залило лавою підчас вибуху вулкана.

Пояснення видавалося доладнім, у всякому разі ми згодилися з ним і почали по-

суватися далі з гори. Яка величезна різниця чи то йти вниз із гори розкішною стежкою і з повним шлунком, чи то дряпатися на гору, мало не замерзаючи та конаячи з голоду. Справді, як-би не сумний спогад про гірку долю сердешного Вентфогеля та про похмуру печеру, де ми залишили його зі старим доном, у нас був-би зовсім веселий настрій, дарма що попереду на нас чигала невідома ще небезпека. З кожною милею, що ми проходили, повітря робилося чим раз тепліше та запашніше, а країна вбирала очі все пишнішою красою. Що-до самого шляху, то мені ще не доводилося бачити досконалішої інженірної роботи, хоч сер Генрі сказав, що великий шлях через Сен-Готард у Швейцарії дуже скидається на цей. Очевидно на стародавнього будівничого, який складав план, не існувало дуже великих труднощів. В одному місці ми вийшли до великого яру футів триста завширшки і найменш у сто завглибшки. Цю глибіню заповнили величезні брили тесаного каміння з тунелями для спаду води, проробленими вниз, а над усім цим величньо йшов шлях. У другому місці шлях вився гадюкою по-над урвищем у п'ятсот футів завглибшки, а у третьому він прорізав тунелем у тридцять, а то й більш ярдів завдовжки гірський масив.

Тут ми помітили, що стіни тунелю вкриті різьбленими малюнками переважно одягнених у панцери людей, що їдуть у колісницях. На одному надзвичайно гарному малюнку виображено цілу сцену бою, а трохи одсторонь гурток полонених.

— Хоч цей шлях і зветься Соломоновим, — промовив сер Генрі, уважно розглянувши

стародавні витвори мистецтва,—але, на мою думку, єгиптяни побували тут раніше, ніж ступила сюди нога хоч одного з людей Со-ломонових. Бо коли це праця не єгиптян, то дуже скидається на їхню.

Опівдні ми спустилися вже до смуги лісів. Спочатку нам почали траплятися де-не-де кущі, потім частіше, і нарешті шлях пішов великим гаєм сріблястих дерев, які дуже скидалися на ті, що ростуть на схилах Столової гори у Капштадті. Мені ніколи ще не доводилось підчас моїх блукань бачити їх десь у іншому місці, окрім Капштадта, і тому це дуже мене здивувало.

— О,—промовив Гуд, роздивляючися з виразною радістю блискучоїсті дерева.— Тут така сила дерева. Давайте спинимось та зготуємо щось на обід, бо після сирого м'яса я вже зголоднів.

Ніхто не заперечував, отож, збочивши зі шляху, ми попростували до струмка, що гомонів трохи одсторонь, і незабаром весело запалало багаття із сухих гілок. Відбатувавши кілька чималих шматків м'яса інко, яке ми принесли з собою, ми понатикали його на палички, як це роблять каффри, спекли на вогні та зі смаком з'їли. Попоївши, запалили люльки, почувавши таке задоволення, яке, порівнюючи до тих труднощів, що ми нещодавно перетерпіли, видавалося майже райським блаженством.

Біля нас весело мурмотів струмок. Береги його буйно поросли велетенською папороттю „дівочі коси“ та кущами дикої спаржі. Сріблясті дерева тихенько шелестіли листом, вуркотали поблизу голуби, а яскраво-

крилі пташки пурхали з гілки на гілку, немов живі самоцвіти.

Тагідна краса місця, свідомість того, що небезпека лишилася десь позаду, а ми нарешті дістались обітованої землі, все це викликало у мене мовчазно-щасливий настрій. Сер Генрі та Умбопа сиділи, розмовляючи тихенько каліченою мішаниною англійської та зулуської мови, а я лежав напівприплющивши очі на пахучій постелі з папороти й стежив за ними. Зненацька згадав про Гуда й поглянув навколо, шукаючи його. Він сидів на березі струмка, саме на тому місці, де ми нещодавно купалися, і, як завжди надмірно чепурний, доводив до ладу своє вбрання. Знявши з себе всю одіж, окрім фланелевої сорочки, помив ґумовий комірєць, тоді ретельно витрусив штани, піджак, камізельку і почав дбайливо складати, щоб полежали, заким скінчить усе й одягне їх. Сумно похитав головою, роздивляючися численні плями й дірки на них—наслідок жахливої нашої мандрівки. Одяг чоботи й, зірвавши трохи папороти, обчистив їх, тоді нашмарував шматочком сала, яке ще раніш одрізав од м'яса інко навмисне для цього. Чоботи, кінець-кінцем, заблищали немов лаковані. Критично оглянувши їх у монокль, він лишився очевидно задоволений і взявся до нової операції. З маленької сумки, яку приніс із собою, вийняв кешенькову щітку з крихтним дзеркальцем і почав розглядати себе. Цевно лишився незадоволений, бо став дуже ретельно розчісувати волосся. Тоді знов почав виглядатися, але все-ж таки незадоволення його не минало. Полапав підборіддя, на якому встигла за десять день вирости

чималенька щетина. Напевно,— подумав я,— він не заходиться голитися.“ Та він таки заходився. Узявши шматочок сала, яким допіру смазував чоботи, старанно вимив його у струмку. Тоді, понишпоривши у сумці, витяг звідти безпечну бритву і з завзяттям став терти собі салом обличчя й підборіддя і почав голитись. Очевидячки, це був болючий процес, бо часом він стогнав, а я захлинувся сміхом, дивлячись на героїчні його змагання з кострубатою стернею у нього на виду. Мені видавалося дуже чудним, що людина може завдавати собі клопоту голитися зі шматочком сала у такому місці й при таких обставинах. Нарешті йому пощастило поголити праву щоку й половину підборіддя, але тут раптом я побачив якусь блискучу річ, що майнула йому саме над головою.

Гуд з лайкою підскочив (якби у нього не безпечна бритва, він, безумовно, порізав би собі горлянку), підскочив також і я, правда, не лаючись, і ось що побачив. Кроків на двадцять од мене і на десять од Гуда стояв гурток чоловіків. Всі вони були дуже високі та мідяного кольору, а у декого з них стрімили у волоссі чорні пера, а на плечах висіли короткі кереї з леопардової шкіри, це все, що я побачив з першого погляду. Попереду них стояв юнак років на сімнадцять, з піднесеною угору рукою та схиленою наперед постаттю, немов грецька статуя вояки, який кидає списа. Очевидячки, те що блиснуло над Гудовою головою, була якась зброя, яку юнак метнув у нього.

Коли я дивився, старий чоловік, з вигляду вояка, ступив наперед і, взявши юнака

за руку, щось сказав йому. Тоді обидва простували до нас.

Сер Генрі, Гуд і Умбопа схопили тим часом рушниці й наставили їх на невідомих. Але тубільці все таки йшли. Мені спало на думку, що певно вони не знають рушниць, бо інакше не ставились-би до них так недбало.

— Облиште рушниці,—гукнув я, бо добре знав, що єдиний наш рятунок, це здобути приятельство тубільців. Сер Генрі й Умбопа скорились і, виступивши наперед, я звернувся до старшого тубільця, який спинив юнака.

— Вітаю!—промовив я зулуською мовою, не знаючи, якої мови треба тут вживати. На велике диво мене зрозуміли.

— Вітаю!—відповів старий, не зовсім зулуською мовою, але такою близькою до неї говіркою, що і я, і Умбопа дуже легко зрозуміли її. Справді, як ми потім довідалися, мова, якою тут розмовляли, була давня відміна зулуської.

— Звідки ви прийшли?—спитав він.—І хто ви? Чому обличчя у трьох вас білі, а у четвертого таке, як і у синів наших матерів?—і він показав на Умбопу. Коли він промовляв ці слова, я скинув оком на Умбопу й мене дуже вразила справедливість тубільцевої уваги. Умбопа скидався на них не лише обличчям, але й будовою і зростом. Та я не мав часу міркувати над цим.

— Ми чужинці й прийшли до вас по-доброму,—почав я, промовляючи дуже повільно, щоб він міг мене зрозуміти,—а цей чоловік—наш слуга.

— Ти брешеш,—одповів він.—Жодний чужинець не може перейти гір, де все живе

гине. Але коли ви справді чужинці, то му-
сите вмерти, бо чужинцям не дозволено жити
в землі кукуанській. Такий закон нашого
царя. Готуйтеся до смерти, о, чужинці!

Я злегка затремтів, надто, коли побачив,
що де-хто з тубільців сягнув рукою до стану,
де висіли у них великі, важкі ножі.

— Що каже цей старий?—спитав Гуд.

— Каже, щоб ми готувались до смерти,—
похмуро відповів я.

— Ой, леле!—застогнав Гуд, і, як завжди
це робив, коли почував занепокоєння, сягнув
рукою до штучних зубів, одтяг верхню ще-
лепу, а тоді пустив її і вона, клацнувши,
стала на місце. Це був дуже щасливий рух,
бо за мить кукуанці, злякано зойкнувши, всі
як один подалися на кілька ярдів назад.

— Що таке?—спитав я.

— Зуби, — схвильовано прошепотів сер
Генрі.—Зніміть їх, Гуде, зніміть!

Гуд скорився, сховавши непомітно зуби
в рукав фланелевої сорочки.

Ще за хвилину цікавість перемогла жах
і люди посунулися вперед. Очевидячки вони
забули люб'язний свій намір забити нас.

-- Що це таке, о чужинці?—поважно за-
питав старий.—Хто цей чоловік (тут він по-
казав на Гуда, що стояв лише в сорочці з
поголеною половиною обличчя), що тіло йому
одягнене, а ноги голі, борода росте лише з
одного боку худого обличчя і не росте з
другого, одне око якесь блискуче й прозоре,
а зуби вискакують з рота й вертаються туди
з власної своєї волі?

— Роззявте рота,—сказав я Гудові й він
умить вищерився на старого, немов обізле-
ний пес, показавши здивованим тубільцям

червоні, немов у новонародженого слоненяти, ясна. Всі охнули здивовано.

— Де його зуби?—закричали вони.—Ми їх бачили на власні очі!

Повернувши поволі голову рухом невимовного призирства, Гуд доторкнувся рукою до рота. Тоді вищерився знов і в роті йому блиснуло два рядки чудових зубів.

Юнак, що кидав у нього ножа, впав на траву, виючи з жаху. Щодо старого, то коліна йому тремтіли з переляку.

— Ви певно духи,—промовив він, заникуючися.—Хіба може людина, яку народила жінка, мати бороду лише з одного боку, кругле прозоре око та зуби, які то зникають, то знову виростають? Пробачте нас, всемогутні.

Справа поверталася дуже щасливо і нема потреби говорити, що я використав нагоду.

— Пробачаємо,—сказав я з величньою посьмішкою.—Тепер ви знаєте правду. Ми прийшли з іншого світу, хоч і такі самі люди, як ви. Ми прийшли,—провадив я,—з найбільшої зорі, яка світить увечері.

— О! О!—хором застогнали здивовані тубільці.

— Так,—провадив я далі,—ми справді звідти прийшли.—І я знову милостиво посьміхнувся, повторюючи цю брехню.—Ми трохи побудемо з вами, й принесемо вам щастя своєю присутністю. Як бачите, о друзі, я навіть навчився вашої мови за-для цього.

— Це так, так,—одповів хор голосів.

— Але владарю,—зауважив старий,—ти навчився її дуже зле.

Я скинув на нього гнівним поглядом і він злякався і замовк.

— Тепер, друзі,—провадив я,—може ви думаєте, ми маємо в серці помсту на того, хто після довгої нашої мандрівки зустрів нас ударом ножа, який мав укоротити віку тому, чиї зуби самі зникають із рота, а тоді знову туди вертаються?

— Даруй йому, владарю,—промовив старий.—Він син короля, а я йому дядько. Як йому станеться що, я відповідатиму за нього.

— А звичайно, що так,—перехопив жваво юнак.

— Може ви маєте непевність щодо нашої могутності?—мовив я, провадячи свою гру,—то оце я зараз покажу, як ми можемо помститися. Гей, ти, собако й невільнику!—звернувся я люто до Умбопи.—Дай мені мою чарівну рурку, яка вміє говорити—тут я моргнув йому на рушницю.

Умбопа зрозумів і з легкою посмішкою, якої я майже ніколи не бачив на поважному його обличчі, подав мені рушницю.

— Ось вона, владарю владарів,—промовив він з виразом глибокої пошани.

Саме тоді, як спитати рушницю, я побачив ярдів на сімдесят, біля скель, маленьку антилопу й наважився спробувати застрелити її.

— Бачите антилопу?—спитав я у тубільців.—А тепер скажіть мені, чи може людина, народжена від жінки, забити її звідси гуркотом?

— Це неможливо, владарю, — відповів старий.

— Отож я заб'ю її,—промовив я спокійно. Старий посміхнувся.

— Владар мій не зможе зробити цього.

Я націлився в антилопу. Тварина була маленька і не дивно якби й схибити. Та я знав, що схибити ні в якому разі не можна.

Глибоко відітхнувши, надавив поволі цингель. Антилопа стояла нерухомо.

— Бух! З-з-з! — тварина підстрибнула й упала на скелю мертва, як камінь.

Тубільці зойкнули від жаху.

— Коли хочете м'яса, — спокійно провадив я, — ідіть і візьміть собі тварину.

Старий зробив рух і один з тубільців пішов і вернувся, несучи забиту тварину. Я з задоволенням спостеріг, що влучив їй саме в лопатку. Вони збилися навколо антилопи, здивовано розглядаючи ранку від кулі.

— Бачите, — промовив я. — Я не говорю порожніх слів.

Ніхто не відповів.

— Якщо ви ще не вірите в нашу могутність, хай хтось із вас стане біля скелі і я пошлю йому смерть, так само, як антилопі.

Ніхто з них не виявив охоти зробити цю спробу. Нарешті заговорив королівський син.

— Це добре сказано. Іди, дядьку, стань біля скелі. Чари вбили антилопу, але не можуть заподіяти смерті людині.

Старий, здавалося, не мав бажання слухатися поради. Натомість шпарко сказав:

— Ні, ні! Старі мої очі досять бачили. Безумовно вони чарівники. Поведемо їх до короля. А як кому треба ще доказів, хай сам стане біля скелі, щоб чарівна рурка поговорила з ним.

Та ніхто не захотів провадити дальших спроб.

— Навіщо витрачати чари на бідні наші тіла?—промовив хтось із гурту.—З нас цілком досить. Жодний чарівник нашої країни не може зробити такого.

— Так,—одказав старий тоном великої полегкості,—звичайно, не може. Слухайте, діти зор, діти блискучого ока та рухливих зубів, які здалека насилаєте смерть, що гремить немов грім. Я Інфадус, син Кафа, колишнього короля кукуанського. Юнак цей Скрага, син Твали, великого короля Твали кукуанського, того, хто тримає в руках своїх великий шлях, нагонить жах на своїх ворогів, розуміється на чарах та керує сотнями тисяч вояків, Твали Одноокого, Чорного та Жахливого.

— Тоді,—з пишна промовив я,—веди нас до Твали. Ми не хочемо говорити з його слугами.

— Добре, владарі, ми поведемо вас, але шлях довгий. Ми полювали на віддаленні трьох днів ходки від місця, де живе король. Хай мої владарі мають терпець і ми поведемо їх.

— Гаразд,—недбало відказав я,—перед нами ще весь час, бо ми ніколи не вмираємо. Отож завжди можемо йти. Але Інфадусе й ти Скраго, начувайтесь! Не беріться витівати з нами жодних хитрощів та шахрайств, бо не встигнете ви ще й надумати їх, як ми вже дізнаємося про це й покараємо вас. Світло з прозорого ока того, що має голі ноги та півбороди, спалить вас і вашу землю, а швидкі його зуби з'їдять вас та жінок і дітей ваших, чарівна рурка заговорить до вас своїм громом, і зробить з усіх решето. Отож пильнуйте!

Розкішна промова зробила величезний ефект, хоч ледве чи вона була потрібна, бо наші приятелі й так почували себе страшенно пригніченими виявом нашої сили.

Старий низько уклонився й промурмотів слова „кум, кум“, якими, як потім я довідався, вітають королів. Потім вони одразу взяли наші речі, щоб нести їх, опріч лише рушниць, до яких не наважувалися доторкнутися. Взяли навіть Гудову одіж, що, як пригадують читачі, лежала дбайливо складена біля нього.

Він кинув ь одбирати її й почалася голосна суперечка.

— Хай владар мій з прозорим оком та рухливими зубами не чіпає цього,—говорив старий.—Хай він дозволить своїм невільникам нести його речі.

— Але я хочу зодягнути їх,—ревнув англійською мовою Гуд.

Умбопа переклав.

— Ні, ні, владарю,—намагався Інфадус.—Невже владар мій закриє свої чудові білі ноги (хоч сам чорнявий, Гуд мав дуже білу шкіру) від очей його слуг? Чи ми образили чим свого пана, що він хоче таке вчинити?

Я мало не захлинувся від сміху, а тим часом один із тубільців поніс Гудові речі.

— До сто чортів!—ревів Гуд.—Цей чорний пройдисвіт забрав мої штани.

— Слухайте, Гуде,—промовив сер Генрі.—Ви з'явилися до цієї країни у надзвичайному вигляді й мусите таким і залишитися. Тут вам уже не доведеться носити штанів. Досить з вас сорочки, чобіт та монокля.

— Так,—підтримав я,—і половини бороди. Якщо ви відміните щось у собі, вони вва-

жатимуть нас за ошуканців. Мені дуже шкода вас, але справді доведеться цього додержуватися. Бо тільки вони перестануть вірити нам, життя наше не варте буде й шеляга.

— Ви щиро так думаєте?—похмуро спитав Гуд.

— Цілком щиро. Ваші „чудові білі ноги“ та монокль головні козири у нашій грі і, як каже сер Генрі, вам треба таким і залишитися. Радійте, що хоч чоботи у вас на ногах і надворі тепло.

Гуд зідхнув і не відповів нічого. Але минуло два тижні, заким він звик до свого вигляду.

Розділ VIII

У землі кукуанській

Цілий цей день ми простували розкішним шляхом, що уперто вів на північний захід. Інфадус та Скрага йшли з нами, але решта людей держались кроків на сто попереду.

— Інфадусе,—спитав я нарешті,—хто робив цей шлях?

— Його зроблено, владарю, в дуже давні часи, а хто його робив та коли не знає ніхто, навіть наймудріша з жінок Гагула, що пережила вже кілька поколінь. Ми не досить старі, щоб згадати, коли будували його. Тепер ніхто вже не вміє будувати таких шляхів, але король не дозволяє, щоб він заростав травою.

— А хто поробив малюнки на стінах печери, якою ми проходили, простуючи шляхом?—спитав я, згадуючи схожі на єгипетські відбитки, що ми бачили.

— Руки тих, що будували шлях, поробили й дивні писання. Ми не знаємо, хто писав їх.

— Коли кукуанський нарід прийшов у цю країну?

— Наш нарід заповнив цю землю, немов на крилах хуртовини прилетівши сюди тисячі тисяч місяців тому з країни, що лежала отам,—і він показав на північ.—Батьки батьків наших говорили батькам, а вони нам, своїм дітям, так каже і Гагула, наймудріша з жінок і найдосвідченіша з чарівниць, що нарід наш не пішов далі, через оті гори, що оточують країну,—він показав на високі снігові шпилі.—Але країна ця дуже родюча, отож вони й осілись тут і стали дужими й могутніми, а тепер нарід наш незчислений, немов пісок на березі моря і коли король Твала скликає своє військо, пера їхніх уборів укривають рівнину так далеко, скільки може сягнути людське око.

— Але коли землю оточено горами, з ким може битися військо?

— Ні, владарю, країна одкрита туди,—він знову показав на північ,—і часом із невідомих нам країн насуваються цілі хмари воюючого війська, але ми вбиваємо їх. З останньої війни вже минула третина людського віку. Багацько тисяч полягло тоді, але ми знищили тих, що прийшли заповнити нас. Отож з того часу не було війни.

— Ваші вояки певно нудяться, коли списам їхнім нема роботи?

— Робота списам була, владарю. Лише ми подолали нарід, що прийшов на нас, коли вибухла громадянська війна поміж нас самих. Люди гризлися немов собаки.

— За віщо?

— Король, брат мій, мав ще брата близнюка. За нашими звичаями, владарю, ми не залишаємо жити обох близнюків. Слабший мусить завжди умерти. Але королева мати заховала десь слабшого близнюка, який народився пізніше, бо серце їй боліло за своєю дитиною і той слабший Твала, король. Я менший його брат од іншої матери.

— Як?

— Кафа, наш батько, помер, коли ми дійшли мужности, а замість його став царювати Умоту, мій брат, у якого через деякий час народився син від улюбленої його жінки. Коли дитина дійшла трьох років віку, вибух саме голод після великої війни, бо тоді не могли ні сіяти, ні жати. Люди нарікали на голод і дивилися навколо, немов голодний лев, шукаючи кого-б йому розідрати. А чарівниця Гагула, наймудріша з жінок, якої не бере смерть, почала говорити народові: „Умоту не король“, а Умоту саме страждав од рани і лежав у своїй хаті не в силі поворухнутися.

Тоді Гагула привела Твалу, мого брата й брата близнюка королевого. Вона ховала його з самого дня його народження у печерах поміж скель, а тепер привела. Зірвавши мучу (пов'язку) з нього, показала народові кукуанському ознаку священної гадюки навколо його стану, яким завжди у нас одзначають старшого королівського сина після його народження, і голосно закричала: „Оце ваш король, якого я ховала аж по цей день!“ А нарід, навісніючи з голоду і втративши розуміння правди, загукав: „Король! Король!“ Та я знаю, що це не справедливо, бо Умоту

мій брат, був старший із близнюків і законний король. І саме коли заколот дійшов найвищих меж, Умоту, король, хоч і почував себе страшенно хворим, виліз із хати, держачися за руку жінки, а слідом за ними біг маленький син Ігнозі (блискавка).

— Що тут за шарварок?—спитав він.— Чому ви кричите „король, король?“

— Твала, рідний його брат, народжений від однієї матери і в одну з ним годину, підбіг до нього й схопивши його за волосся устромив ножа йому в серце. Нарід мінливий і завжди чтить нове світило, отож, плескаючи в долоні, всі почали кричати: „Твала король! Тепер ми бачимо, що Твала король!“

— А що сталося з його жінкою та сином Ігнозі? Твала теж їх забив?

— Ні, владарю. Коли жінка Умоту побачила, що чоловік її мертвий, то схопивши дитину на руки, лементуючи побігла. За два дні вона, дуже голодна, добилася краалю, але ніхто не дав їй молока, або їжі тепер, коли помер її чоловік, бо люди ненавидять нещасливих. Але вночі чиясь дитина, маленька дівчинка принесла їй крадькома їжі, і подякувавши добре дитинча, вона, заким устало сонце, пішла разом зі своїм хлопчиком у гори, де певно й загинула, бо з того часу ніхто не бачив ні її, ні сина її Ігнозі.

— То якби Ігнозі лишився живий, він був-би законним королем кукуанського народу?

— Так, владарю. Навколо його стану ознака священної гадюки. Якби він залишився живим, то був-би королем. Та леле! Він давно загинув.

— Дивися, владарю,—він показав на купку огорожених хаток, оточених великим ровом, що лежали нижче нас на рівнині.—У цьому краалі востаннє бачили вдову Умотову з сином Ігнозі. І тут ми спинимося на ночівлю сьогодні, коли,—додав він непевно,—владарі мої сплять, як і інші люди на землі.

— Коли ми живемо поміж кукуанців, добрий мій друже, Інфадусе, ми чинимо все так, як і кукуанці,—величньо промовив я, і, раптом повернувшись до Гуда, що похмуро йшов позад нас, заглибившись весь у нещасливі спроби втримати сорочку, яку нещадно мотляв вечірній вітер, зненацька спостеріг, що Умбопа, ідучи позад мене, з палкою цікавістю прислухається до моєї розмови з Інфадусом. Вираз обличчя йому був такий, як у людини, що силкується згадати і потроху вже згадує щось давно забуте.

Весь цей час ми досить швидко спускалися вниз у долину. Гори, які ми нещодавно перетяли, манячіли високо над нами, а Груди Цариці Савської огортав прозорий серпанок туману. Країна розгортала перед нами все прекрасніші краєвиди. Рослинність, хоч і не тропічна, пишно буяла навкруги, а сонце лило яскраве й тепле, але не палюче проміння. З пахучих полонин подихав вітерець. Такої гарної країни з таким здоровим кліматом мені ще ніколи не доводилося бачити. Трансвааль дуже гарний, але далеко йому до землі кукуанської.

Лише ми вирушили, Інфадус послав вістовця попередити про те, що ми йдемо, населення краалю, військовими силами якого він керував. Вістовець побіг з неймо-

вірною швидкістю, а Інфадус запевняв нас, що цієї швидкості він додержиться аж до кінця свого шляху, бо народ кукуанський дуже вправний щодо бігу.

Незабаром ми побачили наслідки вістовцевої вправності, бо лишалося ще дві милі до краалю, а вже назустріч нам ішли один за одним військові загони.

Сер Генрі, поклавши мені на плече руку, сказав, що, очевидно, нам готують дуже теплу зустріч. Щось у його тоні притягло увагу Інфадусову.

— Хай владарі мої не бояться,—промовив він хапливо.—У серці моєму немає лукавства. Ці полки під моїм керуванням і вийшли згідно з моїм наказом, щоб зустріти вас.

Я недбало хитнув головою, хоч почував занепокоєння.

На пів милі від огорожі краалю починався пригорок, який кінчався біля самого шляху спадистим схилом і на ньому вишикувалося військо. Любо було дивитися на них, коли загони по триста чоловіка прудко й легко сходили блискаючи списками на пригорок та ставали на призначені місця, а на головах їм маяли довгі пера. Поки ми надійшли до пригорка, дванадцять таких загонів, разом три тисячі шістсот дун вишикувалися понад шляхом.

Наблизившись до першого загону й скинувши на нього поглядом, ми не могли отямитись од дива. Навдаку чи мені доводилося коли бачити таке військо. Усі літні люди, переважно досвідчені вояки років на сорок і жодний не нижче шости футів зросту, тоді як частина навіть перевищувала

цю межу цалів на три або чотири. На голові носили важкі чорні пера, такі як і в нашого проводиря. Навколо стану та під правим коліном висіла торочка з білих волячих хвостів, а в лівій руці кожний держав круглого щита біля двадцяти цалів упоперек. Щити були надзвичайно цікаві, з тонко викованих листів заліза, обтягнених молочно-білою волячою шкірою. Зброя кожного вояки видавалася простою, але показною: куций і дуже важкий спис з двома гостряками та деревляним держалном та цалів на шість у найширшому місці лезом. Цих списів не кидали, а як і зулуські „бангвани“ вживали б'ючись зблизька й ранили ними ворога жахливо. В додаток до цих бангванів кожний мав ще три великі важкі ножі, кожний фунтів у два ваги, один почеплений біля пояса, два прилаштовані біля щита. Ці ножі, які кукуанською мовою називаються „толас“, як і зулуські асєгаї кидають оддалік. Кукуанський вояка може влучити таким ножем на п'ятдесят ярдів, а в бійці з ворогом зблизька вони мають звичай закидати ворогів цілою хмарою таких ножів.

Кожний загін стояв нерухомо, немов колекція бронзових статуй, заким ми наближалися до нього, а тоді, на гасло старшин, яких можна було пізнати по куцій кереї леопардової шкіри та по тому, що вони стояли на кілька кроків попереду, усі вояки піднімали списи вгору, а з трьох сотень грудей вихоплювався водночас крик „кум“, яким вітають королів. Коли ми минали загін, він маршував слідом за нами до краалю, поки, нарешті, цілий полк „сивих“, названих так за їхні білі щити, найкращий полк ку-

куанської армії, йшов слідом за нами, а від ритмічної його ходи двигтіла земля.

Нарешті, повернувши з Соломонового шляху, ми наблизилися до широкої фоси, яка оточувала крааль, принаймні на цілу милю навколо, огорожений міцною огорожею із стовбурів дерев. Біля брами побачили примітивний звідний міст, який сторожа одразу опустила, щоб ми могли пройти по ньому. Крааль розплановано надзвичайно зручно. Посеред його йшла широка вулиця, а її під прямим кутом перетинали інші вулички, утворюючи чотирьохкутні квартали, з такою кількістю хат у кожному, щоб там міг розташуватись один загін. Хати мали стіжкувату форму, сплетені як і в зулусів із лози та гарно криті травою. Одрізнялись од зулуських тим, що в них прилаштовано двері, в які вільно могла пройти людина. Потім мали більший розмір, а навколо кожної була веранда футів у шість завширшки з міцно вбитою долівкою. По обидва боки величезної вулиці стояли сотні жінок, цікаві подивитися на нас. Усі жінки, як на тубілок, надзвичайно вродливі. Високі на зріст, дуже зграбні, з коротким кучерявим волоссям, здебільш орлячими профілями та доладньо окресленими вустами, не такими неприємно товстими, як це трапляється у більшості африканських народів. Але що найдужче нас вражало, це стримано поважна їхня поведінка, така відмінна від поведінки зулуських та масайських жінок, які заселяють околицю за Занзібаром. Цікавість вигнала їх сюди на вулицю, щоб подивитися на нас і вони дивилися, не дозволяючи собі жодних нечемних уваг, коли ми проходили повз них.

Навіть коли старий Інфадус показав їм крадькома дивне диво—„чудові білі ноги“ бідного Гуда, вони теж не виявили захоплення, яке, видимо, викликало у них це видовище. Лише утупили очі на сніжно-білі його ноги—і край. Але й цього було багатого, як на дуже соромливого Гуда.

Коли ми дістались осередку краалю, Інфадус спинився біля дверей великої хати, оточеної віддалік колом менших хаток.

— Увійходьте, сини зор, — урочисто промовив він, — і зробіть нам честь, одпочинувши в убогій нашій оселі. Ми почастуємо вас їжею, отож не матимете потреби підтягати тугіше пояски з голоду. Дамо трохи меду й молока, одного чи двох волів, та кілька баранів. Не так багацько, владарі, але попоїсти можна.

— Гаразд, — одказав я, — Інфадусе, ми стомилися, мандруючи крізь повітряну просторінь і тепер хочемо відпочинути.

Увійшли до хати й побачили, що все вже налагоджено до нашого відпочинку. На постелі покладено вичинені шкіри й поставлено долі глеки з водою.

Вчувши зненацька вигуки зовні, визирнули за двері і угледіли цілий рій дівчат, що несли молоко та печево і мед у горщиках. Позад їх кілька юнаків гнали ситого бичка.

Ми прийняли дари, а тоді один із юнаків, видобувши ніж із-за пояса, зручно перерізав шию бичкові. За десять хвилин тварина сконала і її оббілювали та порізали на м'ясо. Кращі шматки вирізали нам, а решту я, від імени усіх нас, презентував воякам і

вони взяли та поділили його поміж себе як „подарунок білих людей“.

Умбопа разом з надзвичайно приємною молодою жінкою почав варити нашу пайку м'яса у величезному глиняному горщику на розкладеному біля хати багатті. Коли варево було майже готове, ми послали запросини на вечерю Інфадусові та королівському синові Скразі.

Назавтра вони прийшли й посідали на маленьких ослінчиках, яких стояло кілька у хаті. Кукуанці не мають звичаю, як зулуси, сидіти навпочепки. Старий був дуже чемний та привітний, але нас неприємно вразило, що юнак якось підозріло поглядає на нас. Як і решту інших, його теж здивувала та злякала несподівана наша поява та чарівницькі властивості, але мені здавалося, коли він побачив, що ми їмо, п'ємо та спимо так само, як і інші смертні. Жах його поменшав і натомість стала виникати похмура підозра і це спричиняло нам занепокоєння.

Підчас їжі сер Генрі запропонував мені спробувати дізнатися, чи не знають чогось наші господарі про долю його брата, може вони бачили його, або чули щось про нього. Та я вважав за розумніше не порушувати поки цього питання.

Повечерявши, ми запалили люльки й це дуже здивувало Інфадуса й Скрагу, бо кукуанці, очевидно, не вміли вживати тютюну. Тютюн зростав у них у великій кількості, але, як і зулуси, вони лише нюхали його й зовсім не могли пізнати у такому вигляді, як у нас.

А тим часом я спитав Інфадуса, коли ми знову вирушимо в нашу подорож і з ве-

личезним задоволенням почув, що зроблено вже всі заходи, щоб іти ввзавтра і послано вистовців повідомити короля Твалау про наші одвідини. Виявилось, що Твала перебуває у своїй столиці, яка зветься Лоо, та готується до величезного річного свята, яке відбудеться в перших днях червня. На це свято збираються на королівський парад усі полки, за винятком залоги й відбувається щорічне чаклунське полювання, про яке мова мовитиметься згодом.

Вирушити мусіли на світанку й Інфадус, що мав проводити нас, сподівався прибути до Лоо увечері другого дня, якщо нам не стане випадково на перешкоді повінь.

Подавши нам ці інформації та побажавши на добраніч, гості пішли, а ми вирішили по черзі вартувати всю ніч і тому троє нас лягли й одразу міцно поснули, стомлені дорогою, а четвертий сів вартувати від можливої небезпеки.

Розділ IX

Король Твала

Нема зовсім потреби докладно розповідати про нашу подорож до Лоо. Нам довелося два дні йти Соломоновим шляхом, що вів у саме серце Кукуанії. Досить сказати, що чим далі ми посувались у глиб країни, тим багатша вона ставала, а краалі, оточені широкими смугами нив, траплялись усе частіше. Всі краалі збудовано на зразок першого, у якому ми ночували, і кожний охороняла численна залога. У Кукуанії, так само як і у німців, зулусів або масайців, кожний

дорослий чоловік салдат і тому підчас війни використовуються сили всієї нації. Дорогою нас не раз обганяли тисячі вояків, які поспішали до Лоо на величезний річний парад та на свято, і величніших полків я ще ніколи не бачив. Другого дня ми спинились о захід сонця перепочинути на верховині одного з горбів, через які лежав шлях, і звідти побачили Лоо на гарній плодючій низині. Як на тубільне місто, воно видавалося надміру великим, миль п'ять кружини, з приміськими краалями, в яких, при потребі, розташовували в житлах військо, та з чудним пагорком, що скидавсь обрисами на кінську підкову й стремів миль на дві на північ; з ним, до речі, нам пізніше довелося краще обізнатися. Посеред міста, поділяючи його на дві половини, текла річка, через яку перекинуто кілька мостів, можливо це її ми бачили зі схилу гори. На шістдесят чи сімдесят миль далі стреміли три величезні снігові шпилі, встаючи серед рівної низини немов три точки трикутника. Будова їхня була відмінна від будови гір Цариці Савської, стрімка й шпильаста, замість круглої та похилої.

Показуючи рукою на ці шпилі, що куанці називають їх „Три чаклуни“, Інфадус сказав:

— Шлях кінчається там.

— Чому?—спитав я.

— Хто його знає,—відповів він, знизнувши плечима.—У горах повнісінько печер, а поміж них є величезна яма. Мудрі люди минулих віків ходили туди по те, по що вони приходили до цієї країни, а тепер там, на Місці Смерти, ховають наших королів.

— А по що-ж вони сюди приходили?— жваво запитав я.

— Не знаю. Владар, що дістався сюди із зор, сам мусить знати,—відказав він, скинувши на мене швидким поглядом. Очевидячки він знав більше, ніж хотів говорити.

— Так, — мовив я, — ти маєш рацію, ми знаємо чимало чого на зорях. Я чув, що мудрі люди давнини приходили до цих гір по блискучі камінці, гарненькі цяцьки та жовте залізо.

— Владар мій мудрий,—одповів він холодно.—Я лише дитина розумом проти владаря й не можу розмовляти з ним про таке. Владареві треба говорити зі старою Гагулою у королівському місті, вона така мудра, як і владар,—і він пішов од мене.

Лише він оддаливсь, я повернувся до інших і, показуючи на гори, сказав:

— Там Соломонові копальні.

Умбопа, що стояв біля нас, видимо поринувши в задуму, як це було йому властиво, вчув мої слова.

— Так, Макумацане,—мовив він зулуською мовою,—діяменти справді там і ви матимете їх, бо ви, білі люди, ласі на цяцьки та гроші.

— Звідки ти знаєш, Умбопо? — прикро спитав я, бо не любив таємничих його підходів.

Він засміявся.

— Снив про це вночі, білі люди,—а тоді повернувся і пішов.

— Що це з нашим чорним приятелем?—спитав сер Генрі.—Він більше знає, ніж хоче сказати, це зрозуміло. До речі, Квотермене, чи він нічого не чув про мого брата?

— Нічого. Він запитував кожного, хто лише приязно до нього ставився, і всі вони

кажуть, що до нас у їхній країні не бачили жодної білої людини.

— Ви вважаєте, що він міг сюди дістатися?—спитав Гуд.—Ми самі трапили до цієї країни лише якимсь дивом. Як міг він трапити, навіть не маючи мапи?

— Не знаю,—похмуро відповів сер Генрі,—але мені здається, що я таки знайду його.

Поволі заховалося сонце і враз на землю впала така густа темрява, що, здавалося, можна відчутися її дотиком. Тут немає повільного конання дня у сірому сутінку, бо в цих широтах присмерку не буває. Перехід од дня до ночі такий швидкий та абсолютний, як перехід од життя до смерті. Сонце сіло й уся земля загорнулася у темряву. Але за де-який час на сході замерехтіло сяйво і з-за обрію проглянув срібний серп місяця, кидаючи мерехтливі пасма проміння й заповнюючи все навкруги сріблястим його переблиском.

Ми стояли мовчки, дивлячися на чарівне видиво й відчуваючи, що душу нам ущерть переповнює радість споглядання дивної краси, яка нас оточує. Мое життя було не легке, читачу, але є в ньому де що, що я завжди з приємністю буду згадувати і поміж того цю місячну ніч у Кукуанії. Враз лагідний голос Інфадуса одірвав нас од думок.

— Як-що владарі бажають, підемо зараз до Лоо, де вже наготовлено хату на ночівлю. Місяць світить ясно, отож ми не зіб'ємось зі шляху.

Ми погодилися і за годину дісталися вже околиці міста, яке, поцятковане безліччю багать, здавалося безкраїм. Гуд, що завжди любив жартувати, назвав його „безмежним

Лоо“. Наблизившись до рову з водою, через який перекинуто звідний міст, учули брязкіт зброї і хрипкий оклик вартового. Інфадус сказав йому гасло, якого я не почув, і той пропустив нас і ми попростували центральною вулицею міста. Приблизно за пів години, проминувши довжелезну низку хат, Інфадус спинився нарешті біля купки хаток, оточених невеликим посипаним вапняком двором, і сказав, що це „бідне“ наше приміщення.

Кожному з нас призначено окрему хату. Самі хати видалися нам кращими від тих, що ми досі бачили, й у кожній ми знайшли постіль із вичинених шкір, покладених на сінники з запашного сіна. Їжу вже наготовили й лише ми встигли вмитися водою, що стояла тут же в глиняних глеках, як гарні молоді жінки принесли нам печеню та шмамки печева, дбайливо складені на деревляних блюдах і, низько вклоняючись, запропонували це нам.

Повечерявши, ми попрохали, щоб усі наші постелі перенесли до одної хати й кинувшись на них, міцно поснули, стомлені довгою мандрівкою.

Прокинувшись, ми побачили, що сонце стоїть уже високо й почали ходити біля свого туалету. На прохання Гудове дати його одіж, одповіли, що ці священні речі віднесено перед королівські очі. Гуд почав тоді голити правий бік свого обличчя, а лівого, на якому вирости вже чималі бурці, ми переконали його не займати. Що-до нас, то ми обмежилися тим, що добре вмилися та зачесалися. Біляві кучері сера Генрі падали йому аж на плечі й він скидався на

давнього данця дужче, ніж коли, а моя сива щетина виросла вдвічі довша, як їй належить.

Коли ми, поснідавши, запалили люльки, завітав Інфадус повідомити, що Твала, король, готовий бачити нас, коли наша ласка прийти.

У відповідь ми сказали, що воліємо ліпше почекати, поки сонце стане трохи вище, що чуємо себе ще стомленими і т. і., і т. і. Коли доводиться мати справу з нецивілізованими народами, не треба виявляти хапливості. Вони завжди мають нахил розуміти чужинців, як страх до них або запобігливість. Отож, хоч нам не менше кортіло побачити Твалу, як і його кортіло побачити нас, ми сиділи й чекали ще годину, виготовлюючи тим часом подарунки, які лише дозволяло скромне наше майно, а саме вінчестера, який залишився після бідолахи Вентфогеля, та намиста. Вінчестера ми мали подарувати Твалі, а намисто його жінкам та дворакам. Ми вже подарували трохи намиста Інфадусові й Скразі й воно надзвичайно припало їм до вподоби, бо раніш ніколи їм не доводилось його бачити. Нарешті, сповістивши, що готові йти, ми разом з Інфадусом вирушили до королівської оселі, а Умбопа ніс рушницю і намисто.

За кілька сот ярдів ми наблизилися до дворища, яке дуже скидалося на наше, але разів у п'ятдесят було більше. Зовні огорожі цього дворища містився шерех хаток, де жили королеві жінки. Саме насупроти воріт трохи одсторонь стояла відокремлено величезна хата, у якій жив сам Твала. Навкруги було порожнє місце, або, швидче, було-б порожнє, як-би там не стояли вояки, над-

звичайно показні у своїх чорних перах, та з блискучими списками.

Біля чільного боку великої хати стояло кілька ословів і ми сіли на них, на запросини Інфадуса, а Умбопа став позад нас. Хвилини з десять ми мовчки чекали, свідомі того, що на нас зосереджено очі кількох тисяч вояків. Свідомість ця спричиняла нам не аби-які муки, але ми терпіли. Нарешті двері хати відчинились і звідти виступила велетенська постать у розкішній тигровій кереї на плечах. Слідом за ним ішов Скрага і хтось, хто видався нам старою мавпою, загорненою у хутра. Велетень сів на ослів, Скрага став позад його, а стара мавпа порачувала у холодильник біля хати й скурчилась там.

Все ще павувала мовчанка.

Тоді велетень скинув з плеч керею і став перед нами на весь зріст, являючи собою справді страшне видовище. Такого величезного, гидкого чоловіка нам ще ніколи не доводилося бачити. Товсті немов у мурина вуста, плескуватий ніс, одне блискуче чорне око, а натомість другого порожня дірка і надміру жорстокий вираз усього обличчя. Над величезною головою стремів пук розкішних струсячих пер, на грудях блищав панцер, навколо стану й під правим коліном висіла звичайна тут торочка з волячих твостів. У правиці він тримав великого списа, на шиї йому висів товстий золотий обруч, а на чолі прив'язано величезного розміру необроблений діамант.

Панувала все ще мовчанка, але вже не довго. Зненацька велетень, якого ми, цілком слушно, вважали за короля, підвів догори

списа. За одну мить у відповідь підвелась вісім тисяч списів і з вісьми тисяч грудей вихопилося вітання: „кум“. Це повторювалося тричі й земля двигтіла від вітання, що лунало немов грім.

— Корися, народе,—запискотів тоненький голос звідти, де сиділа, зібгавшись, мавпа,—це твій король!

— Це король! — гримнуло в відповідь з вісьми тисяч грудей.—Корися, народе, це твій король!

Тоді знову запала тиша—мертва тиша. Коли враз її порушено. Вояка, що стояв ліворуч нас, упустив свого щита й він з дзенькотом упав на вапняковий брук.

Твала повернув до нього єдине своє око.

— Виходь сюди!—ревнув він.

Із шеруги виступив уродливий молодик і став перед королем.

— То це ти, незграбний пес, упустив щита? То ти хочеш, щоб мене гудили чужинці з зор? ІЩо ти скажеш?

Видко було, як сердешному молодикові зблідло темне його обличчя.

— Це не навмисне, о нащадку чорної корови,—промурмотів він.

— Тоді ти мусиш, не навмисне вмерти. Ти пошив мене в дурні. Готуйся до смерті.

— Я готовий, королю,—забрєніла тиха відповідь.

— Скраго!—ревнув король.—Покажи мені, чи вправний ти зі списом. Забий цього незграбного пса.

Скрага з недоброю посмішкою виступив наперед і підняв списа. Бідна жертва закрила рукою очі й мовчки чекала. Ми скам'яніли з жаху.

— Раз, два!—Він махнув списом і тоді вдарив. Із спини вояки виткнувся гостряк. Махнувши руками, сердешний упав мертвий додолу. Поміж натовпу покотився гомін і завмер у далині. Трагедія скінчилася—долі лежав труп, а ми ще не могли собі усвідомити, що трапилося. Сер Генрі, зірвавшись з місця, почав люто клясти, але переможений загальною мовчанкою, знову сів.

— Влучно вдарено,—мовив король.—Приберіть його.

З військових лав виступило четверо вояків і, піднявши тіло замордованого, понесли його геть.

— Засипте криваві плями, закрийте їх од очей,—запискотіла тоненьким, голосом істота, що скидалася на мавпу.

Королівське слово сказано й королівський суд виконано.

Тоді з-поза хати вийшла дівчина, несучи глек вапни, якою й засипала червоні плями, ховаючи їх од ока людського.

А сер Генрі тим часом аж кипів од гніву на мерзенний злочин, що тут стався. Ми ледве вгамовували його.

— Сидіть спокійно,—шепотів я.—Адже від цього залежить і наше життя.

Він зробив зусилля опанувати своє хвилювання.

Твала сидів мовчки, поки не зникли останні сліди трагедії, тоді звернувся до нас:

— Вітаю вас, невідомі білі люди, що прийшли невідомо звідки,—сказав він.

--- Вітаємо тебе, Твало, королю кукуанський,—одповів я.

— Звідки ви прийшли, білі люди, й чого ви шукаєте?

— Ми прийшли з зор, не питай як саме. Прийшли подивитися цю землю.

— Прийшли здалека дивитися на дуже мале. А цей чоловік з вами,—провадив він, показуючи на Умбопу,—теж прийшов із зор?

— Так. На зорях є люди твого кольору, але не питай про речі, недосяжні тобі, Твало королю.

— Надто зухвало ви говорите, люди з зор,—отказав Твала голосом, який не сподобався мені.—Згадайте, що зорі далеко, а ви тут. А що, як я звелю зробити вам те саме, що зробили тому, кого допіру понесли?

Я голосно засміявся, хоч мені було зовсім не смішно.

— Ой, королю,—відповів я,—обережно ходи по гарячому камінню, щоб не попекти ніг і держи списа за держално, щоб не порізати собі рук. Коли з твоєї провини впаде хоч волосинка з голови кому з нас, ми знищимо тебе і рід твій. Хіба оцідвоє,—провадив я, показуючи на Інфадуса й Окрагу (молодий мерзотник саме зчищав кров вояки зі свого списа) не переказували тобі про нашу могутність? Хіба ти бачив коли таких, як ми?—і я показав на Гуда, певний, що такого як Гуд він таки справді ніколи не бачив.

— Твоя правда,—мовив король.

— Хіба тобі не говорили, як ми здалека насилаємо смерть?—провадив я.

— Говорили, та я не повірив. Покажи мені, як ти це робиш. Забий людину, що стоїть он там,—він показав у протилежний бік краалю—і я повірю.

— Ні,—відповів я.—Ми не проливаємо людської крові oprіч як на справедливу

кару. Але коли хочеш, звели слугам пригнати вола в огорожу і заким він пройде двадцять кроків, я покладу його мертвим.

— Ні!—засміявся король.—Забий людину, то я тоді повірю.

— Хай буде на твоє, королю,—холодно відказав я.—Іди оцим майданом і заким нога твоя ступить за ворота, ти впадеш мертвий. Або, коли не хочеш іти сам, пошли свого сина Скрагу (якого я залюбки-б тепер підстрелив).

Почувши мої слова, Скрага, завивши з жаху, заховавсь у хату.

Твала насупився. Пропозиція не до впади припала йому.

— Хай приженуть бичка,—наказав він.

Двоє людей побігли виконувати наказа.

— Тепер, сер Генрі,—промовив я, ваша черга стріляти.—Я хочу довести цьому пройдисвітові, що в нашому гурті не один я чарівник.

Узявши рушницю, сер Генрі наготувався.

— Сподіваюся, що влучу,—простогнав він.

— Мусите влучити,—сказав я.—Як-що не пощастить з першого разу—стріляйте вдруге. Націлюйтеся на сто п'ятдесят ярдів і чекайте, поки тварина повернеться до вас боком.

Запала мовчанка, а потім ми побачили бичка, який біг просто у ворота. Угледивши силу люду, він спинився здивовано, повернувся і заревів.

— Тепер саме час,—прошепотів я,—стріляйте.

— Бах! З-з-з!—і бичок перекинувся на спину, влучений у ребра. Куля добре зробила

своє діло, а поміж кількатисячним натовпом пробіг гомін здивовання.

Я повернувся до Твали.

— Чи я брехав, королю?

— Ні, біла людино, ти говорив правду,— відповів трохи злякано той.

— Слухай, Твало,—провадив я,—ти бачив. Тепер знай, що ми прийшли до тебе з добром, а не зі злом. Дивись,—я показав йому вінчестера,—ось порожня рурка, якою ти зможеш убивати, навіть як убивали ми, але я поклав такі чари на неї, що ти не можтимеш убивати людей. Як-що ти зведеш її на людину—вона уб'є тебе. Ось почекай, я доведу тобі це. Звели когось одступити на сорок кроків звідси й устроїти в землю списа, так, щоб широкий бік держака був до мене.

За кілька секунд це було зроблено.

— Тепер дивись, я розщеплю держака.

Дбайливо націлившись я вистрелив. Кукля вдарилась у держак і розщепила його на цурупалля.

Це знову викликало загальне здивовання.

— Тепер, Твало,—сказав я, простягаючи йому вінчестера,—ми даруємо тобі цю чарівну рурку і я потроху навчу тебе користатися з неї, але бережися вживати чарів зор супроти земних людей,—і я віддав йому рушницю. Він дуже обережно взяв її і поклав собі біля ніг. У цей час я помітив, що мавповида істота почала вилазити із затінку біля хати. Порачкувавши до того місця, де сидів король, вона зіпнулася на ноги и одкинувши хутряну відлогу, що закривала її обличчя, відкрила неймовірно чудну, відьо-

мську подобу. Це, очевидно, було обличчя жінки дуже древнього віку, таке зсохле, що розміром скидалося на обличчя одnorічної дитини й складалося з безлічи глибоких жовтих зморшок. Запала шпарка поміж цих зморшок правила за рот, під яким закарлючилося догори підборіддя. Носа майже не було. Уся її подоба дуже скидалася би на висушену мумію, як-би не великі чорні очі все ще повні огня й розуму, що грали й переблискували під сніжно-білими бровами, немов самоцвіти, вправлені у мертвий череп. Що-до самого черепу, він був зовсім лисий і жовтого кольору.

Огидлива потвора, на яку ніхто з нас не міг без тремтіння дивитися, постояла з хвилину спокійно, а тоді, простягнувши кощаву руку з довгими майже у цаль пазурами, поклала її на плече королеві й заверещала пронизуватим, тонким голосом:

— Слухай королю! Слухай народ! Слухайте гори, рівнини та річки, земле кукуанського народу! Слухайте небо й сонце, дощ, хуртовини й туман! Слухай усе живе, що мусить умерти! Слухай усе мертве, що мусить народитись і знову вмерти! Слухайте, дух життя увійшов у мене і я пророкую, пророкую!

Ці слова завмерли в тихому скиглінні й жах пройняв серця усім, хто чув її, не виключаючи й нас. Ця стара справді була жахлива.

— Кров! Кров! Кров! Річки крові, кров усюди. Я бачу її, я чую її, я куштую її— вона солона, вона тече струмками по землі, вона падає дощем із неба.

Кроки! Кроки! Кроки! Луна кроків білих, що йдуть сюди здалека. Од них двигтять земля—вона тремтить перед своїми господарями.

Кров червона й яскрава, але вона давно вже пролита. Леви, рикаючи, лижуть її, яструби миють у ній крила й кричать з радощів.

Я стара, дуже стара! Багацько я бачила крови й ще більше побачу, заким помру. Чи знаєте ви, скільки мені років? Ваші батьки пам'ятають мене, і їхні батьки і діди. Я бачила білу людину і знаю її бажання. Хоч і стара я, але гори старіші від мене. Скажіть мені, хто зробив великий шлях? А хто зробив малюнки на скелях? Хто спорудив отих трьох велетнів, що мовчки дивляться через провалля?—і вона показала на три стрімки гори, які ми побачили минулої ночі.

Ви не знаєте, а я знаю. Це білі люди, які були тут до вас, усе спорудили. Вони будуть після вас, бо прийдуть сюди й вас знищать.

А чого приходять сюди вони, оці жахливі, що розуміються на чарах, білі люди, могутні й дужі, яким усе відомо? Що це за камінець, що блищить тобі на чолі, королю? Чії руки зробили залізне вбрання, що ти носиш на грудях, королю? Ти не знаєш, а я знаю. Я стара, я мудра, я ізанузі (чаклунка).

Тоді вона повернула свою лису, ястребину голову до нас.

— Чого шукаєте ви, білі люди з зор, так, із зор? Чи шукаєте когось, хто зник? То тут його не знайдете. Тут його нема. Вже кілька віків не ступала на цю землю

нога білої людини, опріч лише однієї, але та людина залишилася тут, щоб умерти. Ви прийшли по блискучі камінці й знайдете їх, коли висохне кров. Але чи вернетесь туди, звідки прийшли, чи залишитесь зі мною? Ха! ха! ха!

— А ти, з темною шкірою і гордою поставою (вона показала скрюченим пальцем на Умбопу), хто ти й чого шукаєш?

Ні блискучого каміння, ні жовтого металу не шукаєш ти. Здається, я знаю тебе, здається я чула колись дух крові, що тече тобі по жилах. Скинь, пояс...

Тут обличчя чудної істоти почало сіпатись і вона впала у корчах на землю, немов у нападі епілепсії. Її підняли й однесли дохати.

Король підвівся весь тремтячи й махнув рукою. Одразу-ж військо почало виходити і за десять хвилин опріч нас, короля та кількох слуг не залишилося нікого.

— Білі люди,—промовив король,—мені спало на думку забити вас. Гагула промовляла дивні слова. Що ви скажете?

Я засміявся.

— Обережніш, королю, нас не так легко забити. Ти бачив, що сталося бичкові, чи ти й собі цього хочеш?

Він насупився.

— Не горазд загрожувати королеві.

— Ми не загрожуємо, а лише говоримо правду. Спробуй лише вбити нас і тоді начувайся.

Він приклав руку до чола.

— Ідіть здорові,—промовив нарешті.— Сьогодні увечері будуть танки. Ви їх побачите. Не бійтеся, що маю щось зле на думці. Взавтра побачу.

— Добре, королю,—недбало відказав я, а тоді ми підвелись і разом з Інфадусом пішли до нашого краалю.

Розділ X

Відьомське полювання

Діставшись нашої хати, я закликав Інфадуса увійти.

— Тепер, Інфадусе,—промовив я,—ми хочемо поговорити з тобою.

— Хай владарі говорять.

— Здається мені, Інфадусе, що король ваш Твала жорстока людина.

— Це так, владарю. Леле! Земля навіть стогне від його жорстокости. Сьогодні увечері ти побачиш. Відбудеться велике чаклунське полювання і багатьох намітять чаклунки на страту й усіх їх заб'ють. Кожний непевний за своє життя. Коли король почне важити на чиесь майно, або на життя, або боятиметься, що людина надумує повстання проти нього, тоді Гагула, яку ви бачили, або хтось із її чаклунок, яких вона навчила чаклувати, показують на ту людину і їй край. Силу люду заб'ють сьогодні, заким зблідне місяць. Це що-року так буває. Можливо й мене заб'ють. Досі мене обминали, бо я добре розуміюся в військовій справі і вояки мене люблять, та не знаю, чи довго ще мені жити. Вся країна стогне від жорстокости Твали. Вона стомилася терпіти і його, і його криваві вчинки.

— Тоді чому, Інфадусе, нарід не скине його?

— Тому, владарю, що він король і коли забити його, натомість царюватиме Скрага, а серце Скраги ще чорніше від серця Твали, його батька. Як-що королем стане Скрага, він одягне нам на шиї важкіше ярмо, аніж Твала. От як-би не вбили Імоту, або Ігнозі, його син, був живий, тоді зовсім щось іншого. Але обидва вони загинули.

— Звідки ти знаєш, що Ігнозі вмер?—спитав голос позаду нас. Ми здивовано озирнулися, щоб побачити, хто це говорить. Промовляв Умбопа.

— Що хочеш ти сказати, юначе?—спитав Інфадус.—І хто дозволив тобі говорити?

— Слухай, Інфадусе,—відказав той.—Я хочу щось розповісти тобі. Давно колись у цій країні вбито короля Імоту, а жінка його разом з сином Ігнозі втікла. Так?

— Так.

— Кажали, що жінка разом з дитиною загинула в горах. Так?

— Так.

— Але матір зі своїм сином Ігнозі не загинула. Вона перейшла гори й разом з кочовим племенем, на яке натрапила, пішла пісками через пустелю, аж поки, нарешті, вони дісталися знову до води, трави і дерев.

— Звідки ти знаєш це?

— Слухай. Вони все йшли та йшли, багатько місяців, заким досягли країни, заселеної войовничим народом амазулуським, теж кукуанського коліна. З цим народом жили вони кілька років, аж поки мати вмерла. Тоді син Ігнозі знову почав мандрувати і подався у країну див до білих людей і живучи там багатько років, навчився мудрости білих людей.

— Гарно розказано,—неймовірно промовив Інфадус.

— Чимало років жив він поміж білих, працюючи і як слуга, і як салдат, але держачи в серці все те, що розповідала йому мати про рідний край та надумуючись, як йому вернутися назад до свого народу й побачити батькову оселю, хоч перед смертю. Стільки довгих років чекав він на це і нарешті настав слухний час, як це завжди трапляється тим, хто вміє чекати, і він зустрів білих людей, що теж шукали цієї незваної країни та пристав до них. Білі люди мандрували, шукаючи того, хто десь загубився. Вони перетяли пекучу пустелю, перейшли вкриті снігом гори й дісталися землі кукуанської, де зустріли тебе, Інфадусе.

— Чи ти не зсунувся з глузду, говорячи таке?—спитав здивований старий вояка.

— Ти такої думки? Дивись, я доведу тобі, мій дядьку, що я Ігнозі, законний король кукуанський.

Швидким рухом зірвавши „мучу“ зі стану, він спинився голий перед нас.

— Дивись,—промовив він,—що це?—й показував нататуйовану блакитним навколо стану подобу величезної гадюки, яка держала хвіст у роззявленій пашеці.

Інфадус витріщив очі так, що вони мало не повилазили йому з лоба, а тоді впав на вколюшки.

— Кум! Кум!—вигукнув він.—Ти син мого брата, ти король!

— А чи-ж я не казав тобі, дядю? Підведись, я ще не король, хоч може буду ним, коли мені допоможеш ти та ці хоробрі білі

люди, мої приятелі. Та стара Гагула має рацію, спочатку земля заллється кров'ю, але її кров потече тяж, бо вона підбила на те, щоб стратили мого батька та вигнали мою матір на чужину. А тепер, Інфадусе, вибирай ти. Чи обіцяєш ти мені свою підтримку? Чи хочеш поділити всі небезпеки, що лежать переді мною й допомогти мені скинути тирана та ката, чи може ні? Вибирай.

Старий чоловік замислився, схиливши голову на руки. Тоді підвівсь і повернувшись до Умбони, або, вірніше, до Ігнозі, став перед ним навколяшки й узяв його за руку.

— Ігнозі, законний королю кукуанський, віддаю себе в твої руки й служитиму тобі до віку. Коли ти був дитиною, я бавив тебе на колінях у себе, а тепер старі мої руки битимуться за тебе й за волю.

— Гаразд, Інфадусе. Якщо я переможу, ти будеш найзначнішою після короля людиною. Якщо мене переможуть, ти тільки помреш, а смерть твоя і так не далеко. Підведись, дядю!

— А ви, білі люди, чи допоможете ви мені? Але, що можу я запропонувати вам? Як що мені пощастить перемогти й ми знайдемо білі камінці, ви візьмете їх стільки, скільки подужаєте винести. Та чи досить цього вам?

Я переклав його слова.

— Скажіть йому,—промовив сер Генрі,— що він помиляється і за платню не можна здобути щирої приязні. Але, говорячи лише про себе, скажу, що мені дуже до вподоби припав Умбона і залюбки йому допомага-

тиму. Потім я вважаю за потрібне й гарне скинути цього жорстокого Твалу. А ви якої думки Гуде й Квотермене?

— Вживаючи барвистої мови, яку ту-тешні люди так люблять, можете сказати, що заколот річ хороша й гріє шкаралушу серця і я братиму в ньому участь. Єдина моя умова, щоб він дозволив мені носити штани.

Я переклав цю відповідь.

— Гаразд, мої друзі,— промовив Ігнозі.— А що скажеш ти, Макумацане, чи підеш ти зі мною, старий мисливче, розумніший од пораненого буйвола?

Я трошки подумав і пошкрябав потилицю.

— Умбопо або Ігнозі,—почав я,—мені не до вподоби заколот. Людина я плоха і трохи полохлива (тут Умбопа посміхнувся). Але з другого боку, я підтримую приятелів, Ігнозі. Ти пристав до нас і весь час поводився мужньо, отож і я хочу тобі стати в пригоді. Але ми прийшли сюли шукати, як тобі відомо, брата Інкубу і ти мусиш допомогти нам знайти його.

— Це я зроблю,—промовив Ігнозі.—Слухай, Інфадусе, за-ради ознаки, що довела тобі істину моїх слів, скажи мені правду. Чи чув ти, щоб у цю країну приходив коли білий?

— Ні, Ігнозі.

— Як-би тут побачили коли білого або почули про нього, ти знав-би це?

— Обов'язково знав-би.

— Ти чув, Інкубу, — промовив Ігнозі до сера Генрі.—Твого брата не було тут.

— Так,—одповів зідхаючи сер Генрі.— Певно він загинув десь у дорозі. Сердешний хлопець! Даремно, виходить, сюди заби-
валися.

— Але щодо самої справи,—перехопив я, щоб одтягти увагу від сумної теми,— воно непогано стати королем, Ігнозі, але як ти гадаєш цього досягти?

— Я не знаю. Інфадусе, чи у тебе є який план?

— Ігнозі, сине блискавки, — відповів дядько,—сьогодні увечері великі танки та чаклунське полювання. Багатьох сьогодні викажуть і стратять і в серця багатьом за-
паде журба, і біль, і гнів на короля Твалу. Коли танки скінчатся, я поговорю з кіль-
кома ватажками, а вони, в свою чергу, по-
говорять зі своїми полками. Спочатку я го-
воритиму з ними, а тоді приведу їх, щоб
вони побачили, що ти справжній король і
гадаю, заким почнеться день, ти матимеш у
своєму розпорядженні двадцять тисяч спи-
сів. А тепер я мушу йти поміркувати й усе
налагодити. По танках, якщо всі ми бу-
демо живі, гадаю, побачимося тут і погово-
римо. Найліпше, якщо вибухне повстання.

У цю мить розмова наша увірвалася, бо залунав крик, що від короля йдуть до нас посланці. Визирнувши із дверей хатини, ми звеліли їм увійти і за мить увійшли три чоловіки, кожний несучи блискучого пан-
цера й чудову бойову сокиру.

— Дар мого владаря, короля, білим лю-
дам з зор,—проголосив покликач, що прий-
шов разом з ними.

— Дякуємо королеві,—відповів я.— Ідіть
здорові.

Люди вийшли, а ми з величезним інтересом почали роздивлятися дарунки. Панцерів такого дивного виробу нам ще ніколи не доводилось бачити. Увесь панцер так зручно можна було скласти, що він містився у жмені.

— Ці вироби виготовляють у вашій країні, Інфадусе?— спитав я.— Вони чудові.

— Ні, владарю, вони дісталися нам од прабатьків. Ми не знаємо, хто робив ці панцері і залишилось їх у нас дуже мало. Лише ті, по жилах кому тече королівська кров, можуть носити їх. Це заворожені панцері і спис не пробиває їх. Той, хто носить їх, цілком забезпечений підчас бою. Ви або дуже припали до вподоби королеві, або він боїться вас, бо інакше не прислав-би такого дарунку. Одягніть їх сьогодні увечері.

Аж до захід сонця ми відпочивали та обговорювали становище. Нарешті сонце сіло, запалала тисяча вартових багать і ми чули, як лунали в темряві кроки та брязкали списи, бо то проходило військо до призначеного місця, щоб узяти участь у великому танку.

Біля десятої години зійшов місяць у всій пишноті й поки ми милувалися з сріблястого його саява, прибув у повній військовій уніформі Інфадус разом з двадцятьма вояками, що мали скласти почесну нашу варту, проводячи нас до танку. За Інфадусовою порадою ми одягли подаровані королем панцері, заховавши їх під одіж. На величезне наше здивовання ми переконалися, що вони дуже легкі й зручні. Сталеві сорочки, зроблені, очевидно, на дебелих людей, були завеликі на мене й на Гуда, але сера Генрі

панцер обтягував немов рукавичка. Причепивши до пояса пістолі й узявши бойові сокири, прислані королем разом з панцерами, ми пішли.

Діставшись великого краалю, де вранці мали побачення з королем, ми угледіли, що там напхом напхано тисяч з двадцять вояків, вишикуваних у окремі полки. Полки, в свою чергу, поділялися на загони, а поміж загонів лишалися вузьенькі стежки, так, щоб чаклунки могли вільно проходити ними туди й сюди. Важко уявити щось величніше від цього величезного натовпу озброєних, струнко вишикуваних людей. Вони стояли мовчки, а яскраве місячне проміння освітлювало цілий ліс їхніх списів і велетенські їхні постаті. Пера на головах маяли в сріблястому сяйві й гармонійно переблискували різнокольорові щити. Куди-б ми не глянули, усюди бачили низку поважних облич, оторочених блискучими гостряками списів.

— Це, певно, все військо?— спитав я Інфадуса.

— Ні, Макумацане,— відповів він,—лише третина. Одна третина завжди бере участь у святі, другу третину зібрано на випадок зоколоту, коли почнуться вбивства, десять тисяч складають залогу Лoo, а решта охороняють краалі в країні. Як бачиш, у нас велика армія.

— Вони надзвичайно мовчазні,— зауважив Гуд, і справді глибока тиша поміж такого величезного натовпу живих людей справляла гнітюче вражіння.

— Що мовив Бугван? — спитав Інфадус.
Я переклав.

— Ті, над ким шугає тінь смерті, завжди мовчазні,—похмуро відповів він.

— Багацько заб'ють люду?

— Силу.

— Здається мені,—промовив я, звертаючися до інших,—що ми будемо дивитися на бій гладіаторів, на якому не зважатимуть на втрати.

Сер Генрі затремтів, а Гуд сказав, що волів-би не бачити цього.

— Скажи мені,—спитав я Інфадуса,—чи нам загрожує яка небезпека?

— Не знаю, але не думаю, щоб що загрозувало. Лише не треба виявляти страху. Якщо ви переживете цю ніч, усе може скластися на добре. Вояки нарікають на короля.

Весь цей час ми уперто простували до центру майдану, де стояло кілька ослонів. Наближаючися туди, угледіли невеличкий гурток людей, що йшов од королівської хати.

— Це король Твала, син його Скрага, стара Гагула, а з ними й ті, що вбиватимуть, ось гляньте на них!—і Інфадус показав на маленький гурток душ у дваналцять, дуже лютих на вигляд людей, велетенської будови, озброєних списами та дубинами.

Король сів на ослоні посеред майдану, Гагула скурчилася біля його ніг, а інші али позаду.

— Вітаю вас, білі ватажки!—гукнув Твала, коли ми проходили повз нього.—Сідайте не треба гаяти дорогого часу—ніч коротка, а треба багацько вдіяти. Ви прийшли в добрий час і побачите чудове виливо. Гляньте навкруги, білі владарі,—і він позів

своїм єдиним лютим оком од полку до полку, — чи побачили-б ви таке на зорях? Гляньте, як тремтять усі ті, що мають лихе на серці і як вони бояться справедливого присуду високого неба.

— Починайте! Починайте! — заверещала Гагула тонким пронизуватим голосом.—Гієни голодні й, виючи, чекають на їжу. Починайте! Починайте!

Кілька хвилин стояла напружена тиша, повна жахливого передчуття того, що має статися.

Король підніс списа і враз двадцять тисяч ніг, немов-би всі вони належали одній людині, піднесли угору й ступнули на землю. Це повторилось аж тричі й що-разу земля двигтіла й гула. Тоді, десь здалека, один голос завів жалібної пісні з таким, приблизно, приспівом:

— Яка доля чекає людину, народжену від жінки?

І весь величезний натовп водночас гримнув:

— Смерть!

Поволі пісню почали підхоплювати загін по загону, поки нарешті вся армія заспівала її, і я не міг уже розуміти слів, схоплюючи лише те, які, властиві людям, почуття в ній виявлялися, чи то різні варіації радості, чи жалю. Ось бренть ніжна пісня кохання, тоді величній військовий гімн і, нарешті, тужне голосіння по мертвому, від якого болісне стискалося серце і кров застигала в жилах. Пісня ушухла й запала мертва тиша, яку знову порушив король, піднісши вгору руку. Негайно ніби в відповідь йому залунало тупотіння ніг і від маси вояків

побігли до нас якісь чудні й жахливі постаті. Коли вони надбігли ближче, ми побачили, що це жінки, здебільшого старі, бо прибрані риб'ячими пухирями сиве волосся маяло їм по плечах. Обличчя їм було розмальоване білими й жовтими смугами, за спиною мотлялися гадючі шкіри, а навколо стану стукотіли людські кістки, нанизані на пояс. У вкритій зморшками руці кожна держала маленьке вилкувате жезло. Я нарахував їх десять. Наблизившись до нас, вони спинились і одна з них, простягнувши руку до скрюченої постаті Гагули, закричала:

— Мати, стара мати, ми тут!

— Добре! добре! добре! — завищала стара бісиця. — Чи гострий вам зір, ізанузіс (чаклунки), чи бачите ви те, що сховано від людських очей?

— Мати, він гострий.

— Добре! добре! добре! Чи відкриті вам уха, ізанузіс, чи чуєте ви слова, яких ще не вимовлено?

— Мати, вони відкриті!

— Добре! добре! добре! Чи вправні вам почуття, ізанузіс, чи чуєте ви кров, чи зможете ви позбавити країну від лихих людей, які намислили зло супроти короля та народу? Чи наготувалися ви до суду високого неба, ви, кого я навчала, хто їв хліб моєї мудрости й пив воду моїх чарів?

— Мати, ми наготувалися.

— Тоді йдіть! Працюйте, не спиняючися, мої яструби. Гляньте—ось ті, що вбиватимуть,— показала вона на зловісний гурт катів позад себе. — Зробіть гострими їхні спини, білі люди жадають усе побачити. Ідіть!

З диким вереском гурт відьомкинувсь урозтіч і лише торохтіння кісток у них на поясі весь час давало знати, де вони. Ми не могли простежити їх усіх, отож звернули увагу на ту, що була ближче до нас. Наблизившись на кілька кроків до вояків, вона спинилась, а тоді закрутилась у шаленім танку, часом вигукуючи: „Я чую лиху людину! Він близько, він отруїв рідну матір. Я бачу лихі його думки, він надумує недобре проти короля!“

Все прудкіше, все несамовитіше крутилася вона, аж поки дійшла до такого стану, що почала скреготіти зубами, а з рота їй покотилась піна. Очі їй мало не вилазили з лоба й уся вона помітно тремтіла. Зненацька спинилась і завмерла, немов мисливський пес, коли він почує дичину, а тоді, простягши вперед жезло, почала прокрадатися до вояків, що стояли поперед неї. Нам здалося, що коли вона наблизилася до них, мужність їхня підупала й вони відсахнулись од неї. Щодо нас, ми стежили за її рухами злякані, але не в силі одвести очей. Все ще прокрадаючися та вигинаючися, немов пес, вона раптом стрибнула до них. Тоді спинилася, ткнула вперед пальцем і знов прокрадалася кроків на два.

Несподівано прийшов край. Пронизувато заверещавши, вона підстрибнула й торкнулася жезлом високого вояки. Одразу два його товариші, що стояли поблизу, взяли його під руки й повели до короля.

Сердешний не робив навіть опору, але ми бачили, що ноги йому волоклися немов паралізовані, а з помертвілих пальців випав спис.

Коли його підвели ближче, назустріч йому виступили два кати. Порівнявшись з ним, повернулися до короля, чекаючи наказу.

— Забийте!—промовив король.

— Забийте!—верескнула Гагула.

— Забийте! — підхопив Скрага, неприємно засміявшись.

Ще не завмерли ці слова, як жахливий злочин одбувся. Один кат проткнув списом серце бідної жертви, а другий, для більшої певності, розтрощив йому голову дубиною.

— Один,—порахував король і тіло відтягли на бік.

Не встигли скінчити з цим, як до катів підвели другого бідолашу, немов бика на бойню. Побачивши на ньому леопардову шкуру, ми зрозуміли, що це хтось із родовитих кукуанців. Знову промовлено жахливе слово й жертва впала мертвою.

— Два,—порахував король.

І огидлива гра провадилася доти, поки позад нас виросла купа в кілька сот мертвих тіл. Я чув про змагання гладіаторів за Цезаря і про бої биків у Еспанії, але гадаю, що вони й наполовину не були такі жахливі, як оце чаклунське полювання в Кукуанії. Гладіаторські змагання та еспанські бої биків улаштовували принаймні на втіху глядачам, але тут не було навіть і цього.

Раз ми підвелись і спробували піти, але Твала дуже рішуче спинив нас.

— Хай закон виконується, як це належить, білі люди. Це пси, відьмаки й злочинці і дуже добре, що вони загинуть,—зволив дати нам пояснення король.

Опівночі настала перерва. Чаклунки зібралися до купи, видимо стомлені кривавою своєю роботою, і ми вважали, що справу вже скінчено. Але помилилися, бо несподівано, на велике нам диво, стара Гагула, що сиділа, зібгавшись, біля ніг короля, підвелась і, спираючися на ціпок, пошкандибала на видноту. Це було таке надзвичайне видовище, що ця жахлива стара потвора з яструбиною головою, зігнута мало не до землі від древнього свого віку, зібравши поволі сили, закружляла нарешті в танку майже так швидко, як і молодші її вихованки. Вона бігала туди й сюди, щось сама до себе наспівуючи, затим підскочила до високого чоловіка, що стояв у передніх лавах полку й доторкнулася до нього жезлом. Немов стогін пройняв увесь полк, яким він, очевидно, командував. Та однаково, два вояки цього полку, взявши засудженого під руки, повели його на страту. Потім ми довідалися, що ця людина користувалася величезним впливом і доводилася братом у перших королеві Твалі.

Його забито, а король нарахував сто три. Гагула знову пішла в танок, поволі наближаючись усе ближче й ближче до нас.

— Повісьте мене, коли вона не намагається спробувати на нас своєї гри,—з жахом сказав Гуд.

— Нісенітниця,—обізвався сер Генрі.

Щодо мене, то я бачив, що стара чортиця танцює чим-раз ближче й душа мені полізла у п'ятки. Озираючись назад, на довгу купу трупів, я затремтів.

Ближче й ближче підтанцьовувала Гагула, скидаючися на якийсь страшний жи-

вий костур, її жахливі очі блимали, з неймовірною зненавистю дивлячись на нас. Увесь натовп напружено стежив за її рухами. Нарешті вона спинилась і ткнула пальцем.

— Хто-ж це тепер буде? — промурмотів сам до себе сер Генрі.

Але за мить сумніви зникли, бо стара відьма підскочила й торкнула за плече Умбопу або Ігнозі.

— Я чую, що це злочинець,—заверещала вона.—Убийте його, бо йому лихе на думці, убийте його, чужинця, поки ще через нього не пролилася кров. Убий його, королю!

Запала тиша, а я використав мить.

— Королю!—гукнув я, підводячись із ослона. — Ця людина — слуга твоїх гостей, невільник їхній. Хто пролле кров нашого невільника—пролле нашу кров. За-ради святих законів гостинності захисти його.

— Гагула, мати відунок, засудил його на смерть. Він мусить умерти, білі люди,—була похмура відповідь.

— Ні, він не помре,—відказав я.—Той помре, хто наважиться торкнутися його.

— Візьміть його,—ревнув Твала до катів, що стояли навкруги, залиті кривлею жертв.

Вони рушили до нас, але спинилися нерішуче. Щодо Ігнозі, то піднісши списа, він наважився дорого продати своє життя.

— Назад, собаки,—гукнув я,—коли хочете побачити схід сонця! Торкніться лише волосинки йому на голові і королеві вашому край!—і я скерував на Твалу пістоля. Сер Генрі та Гуд теж повитягали пістолі й сер Генрі націливсь у ката, що стояв попереду, а Гуд розважно обрав Гагулу.

Твала помітно затремтів, коли цівка мого пістоля стала врівень з його грудьми.

— То як-же буде, Твало?—спитав я.

Тоді він заговорив.

— Покладіть ваші чарівні рурки,—промовив він.—Ви звернулися до мене за-ради гостинности й лише тому, а не зі страху того, що може статися, я дарую йому життя. Ідіть здорові.

— Гаразд,—байдуже відказав я,—ми стоимись од цього мордування, отож підемо спати. Чи танок скінчився?

— Скінчився,—похмуро відказав Твала.—Викиньте цих собак на їжу гієнам та хижому птаству,—звелів він, показуючи на мертвих, і підняв списа.

Одразу-ж військо почало струнко виходити з огорожі крааля, лишився лише невеликий гурт стомлених людей виносити тіла жертв.

Тоді підвелись і ми й уклонившись королеві, який ледве звертав на нас увагу, вернулися до свого краалю.

— Але,—промовив сер Г'єнрі, коли ми посідали дома, запаливши каганець із гнотом з пальмового волокна, що плавав у гіпопотам'ячому лосві,—ніколи ще я не почував такої огиди, як сьогодні.

— Якщо у мене й виникали які сумніви, чи варто допомагати Умбопі у повстанні проти того мерзотника, то тепер вони зникли,—промовив Гуд.—Я ледве міг усидіти підчас того мордування. Намагався заплющувати очі, але розплющував їх саме, коли не треба. Цікаво, де Інфалус? Умбопо, друже мій, ти мусиш дякувати нам, бо вже заглядав у вічі смерті.

— Я дуже вдячний вам усім, Бугване,— відповів Умбопа, коли я переклав йому Гудові слова,— і до віку цього не забуду. Щодо Інфадуса—він незабаром прийде. Почекаємо трохи на нього.

Запаливши люльки, стали чекати.

Розділ XI

Ми подаємо наш доказ

Дуже довго, може годин дві ми сиділи мовчки, надто пригнічені жахливим видовищем, яке допіру бачили, щоб вести якусь розмову. Нарешті, вже надумавши лягати спати, бо на сході почали переблискувати бліді смуги світла, ми вчули тупотіння кроків. Тоді долинув оклик вартового, що стояв на воротях краалю; йому, певно, відповіли, хоч ми й не чули відповіді, бо кроки залунали ближче і за хвилину у хату увійшов Інфадус, а разом з ним шість статечного вигляду ватажків.

— Владарі,—почав він,—я прийшов, як обіцяв вам. Ігнозі, законний королю кукуанський, я привів цих людей, а вони дуже впливові поміж нас і під керівництвом кожного три тисячі вояків, які коряться лише їм та королю. Я розповів їм про те, що бачив на власні очі й чув на власні вуха. Тепер хай вони теж подивляться на ознаку священної гадюки навколо твого стану й послухають твого оповідання, Ігнозі, а тоді скажуть, чи повстануть вони разом з тобою супроти Твали, короля.

У відповідь Ігнозі знову зняв свій пояс і показав нататуйовану гадюку. Кожний ва-

тажок, наблизившись, уважно роздивлявся її при тьмяному світлі каганця і не промовивши й слова, став на бік.

Нарешті Ігнозі одяг свою мучу й, звернувшись до них, докладно розповів ту саму історію, що й уранці.

— Ви чули, вожді, — промовив Інфадус, коли той скінчив. — Тепер, як ви вирішите, чи допоможете цій людині повернути батьків трон, а чи ні. Країна криком кричить проти Твали, а кров народня ллється немов весняна вода. Ви бачили сьогодні. Два другі вожді, до яких я мав на думці звернутись, як і до вас, де вони тепер? Гієни виють над їхніми тілами. Незабаром і вам таке станеться, як що ви не наважитесь повстати. Вибірайте, брати мої.

Найстарший з поміж шістьох, куций кремезний чоловік із сивим волоссям, виступивши на крок уперед, заговорив:

— Правдиві слова твої, Інфадусе, стогне країна. Рідний мій брат поміж тими, кого забили вночі. Та справа ця надто важлива і якось важко повірити тому, що ми чули. Де певність, що ми піднімемо списи не за самозванця? Ще раз кажу, велика це справа й ніхто не знає, як вона скінчиться. Та ба, одне лише певне — кров потече річками, раніш ніж справу буде зроблено, бо багацько ще є таких, що чіпляються за короля — люди завжди схиляються перед сонцем, поки воно яскраво світить на небі, і не зважають на те, що ще не зійшло. Велика мудрість і сила білих людей із зор, а Ігнозі під їхнім захистом. Коли він справді законний король, хай вони дадуть доказ цьому, щоб нарід повірив — оце все, що я можу сказати.

Тоді прихильні до нас люди бачитимуть, що білі чарівники теж з нами.

— Але-ж в ознака гадюки, — зауважив я.

— Цього не досить, владарю. Ознаку гадюки можна покласти що-йно людина народиться. Треба, щоб ви дали доказ. Без цього ми навіть не поворухнемося.

Інші рішуче підтримали його вимогу, а я зніяковіло повернувся до Гуда й сера Генрі та з'ясував їм становище,

— Здається ми це зможемо, — радісно сказав Гуд. — Попросіть їх дати нам час поміркувати.

Я зробив це, і гості наші вийшли. Лише зачинилися за ними двері, як Гуд кинувся до скриньки з ліками, відімкнув її й дістав звідти записника, на обгортці якого був календар.

— Тепер слухайте, — мовив він, — завтра часом не четверте червня?

Ми дбайливо стежили весь час за днями, отож могли з певністю сказати, що так і є.

— Гаразд. Отож четвертого червня повна міна сонця об одинадцятій годині й 15 хвилин за Грінвічським часом. Видко в Африці і т. і. Оце вам і доказ. Скажіть їм, що взавтра ми погасимо сонце.

Думка була чудова, єдине, що лякало, що може Гудів календар має неправдиві вказівки. Якщо ми допустимосся помилки й виявимо себе брехунами — довіра до нас зникне назавжди, а разом з нею і можливість для Ігнозі здобути трон у Кукуанії.

— А що, як календар неправдивий, — спитав сер Генрі у Гуда, заглибленого в якісь вираховування на клаптику папірця.

— Я не маю жодних підстав таке припускати, — обізвався той. — Міна сонця завжди

буває вчасно, це мені відомо з досвіду, а тут ще зазначено, що її видко в Афріці. Я зробив вирахування найкраще, як лише зміг, не знаючи докладно географічного нашого становища й виходить, що відміна сонця почнеться тут приблизно о першій годині й триватиме до пів на третю. Півгодини, а то й більше буде цілковита темрява.

— Тоді,—промовив сер Генрі,—давайте спробуємо.

Я згодився, хоч і почував себе занепокоєним, бо міна сонця така дичина, з якою я не мав ще справи. Послав Умбопу покликати до хати ватажків. За мить вони увійшли і я звернувся до них з такою промовою.

— Великі вожді кукуанські і ти, Інфадусе, слухайте мене. Ми не любимо виявляти свою могутність, бо це порушує заведений лад у природі й наводить жах на людей, але справа ця така важлива, а ми так розгнівані на короля за ті вбивства, які ми бачили, та за те, що ізанузіс Гагула вимагала смерти нашому приятелеві Ігнозі, що наважилися вволити вашу волю і дати вам такий доказ, щоб переконати всіх. Гляньте сюди,—провадив я, підводячи їх до дверей хатини й показуючи вогнене коло сонця, що саме сходило. Що ви бачите?

— Сонце,—відказав той, що говорив за всіх.

— Так. А тепер скажіть мені, чи може смертна людина погасити сонце й зробити ніч серед дня?

Ватажок злегка засміявся.

— Ні, владарю, жодна людина не в силі

цього зробити, бо сонце могутніше від людини, яка на нього дивиться.

— Ти так гадаєш? Але я кажу тобі, що сьогодні, за годину після полудня ми погасимо сонце на якийсь час, а землю огорне темрява і це буде доказ вам, що ми говоримо правду, а Ігнозі законний король Кукуанії. Досить вам, коли ми це зробимо?

— Так, владарю,—відказав ватажок з посмішкою, яка відбилася на обличчях його компаньйонів.—Якщо ви зробите це—з нас досить.

— Це буде зроблено. Ми тров, Інкубуслін, Бугван-Блискучоокий та Макумацан-Сторожкий мовили це і так буде. Ти чув, Інфадусе?

— Я чув, владарю, але ти обіцяєш таку дивну річ—погасити сонце, батька всього живого, яке сяє вічно.

— І ми це зробимо, Інфадусе!

— Гаразд, владарі. Сьогодні опівдні Твала пришле по вас, щоб показати танок дівчат, а за годину після того, як він почнеться, Скрага королівський син, заб'є одну танцівницю, яку Твала визнає за найвродливішу. Її офірують тим мовчазним камінним, що стоять на варті, он там у горах,—і він показав на три чудні шпилі там, де кінчався Соломонів шлях.—То хай владарі погасять сонце й урятують життя дівчині, тоді нарід повірить їм.

— Так,—ствердив старший ватажок, усе ще злегка посміхаючися,—тоді нарід повірить.

— За дві милі від Лоо,—провадив Інфадус,—є вигнутий немов молодий місяць пагорок— це фортеця, де стоїть мій полк та інші полки, якими командують оці люди.

Цього ранку ми виробимо план, щоб перекинути туди ще два або три полки. Тоді, якщо владарі справді погасять сонце, я введу владарів у темряві за руки з Лео й проведу до того місця, де вони будуть у безпеці й зможуть розпочати війну з Твалою королем.

— Гаразд,—сказав я.—А тепер обличте нас, щоб ми могли трохи заснути й наготувати чари.

Інфадус підвівся і, уклонившись нам, вийшов разом із ватажками.

— Друзі мої! — спитав Ігнозі, коли ті пішли.—Чи ви справді можете зробити таку дивну річ, а чи говорили тим людям порожні слова?

— Гадаю, ми зможемо зробити це, Умбопо, чи то пак, Ігнозі.

— Як чудно,—промовив Ігнозі.—Я-б навіть не повірив, але знаю, що ви завжди говорите правду. Якщо нам пощастить зі справою—я віддячуся вам.

— Ігнозі,—промовив сер Генрі,—обіцяй мені одне.

— Обіцяю, Інкубу, мій друже, навіть не чувши ще,—відповів з посмішкою велетень.—Чого ти хочеш?

— Якщо ти царюватимеш над цим народом, обіцяй, що проженеш усіх відьом і що ніколи не вбиватимуть у цій країні людей без справедливого суду.

Ігнозі подумав з хвилину, після того, як я переклав це, а тоді відповів:

— Чорні люди живуть цілком одмінно від білих і не так високо, як ви, цінують життя, Інкубу. Але я обіцяю. Скільки буде від мене залежати, я не дозволю більш чак-

лунських полювань і жодна людина не накладе життям безневинно.

— Значить умову зроблено,—мовив сер Генрі,—а тепер давайте трохи відпочинемо. Дуже стомлені, ми міцно поснули і спали доти, поки Ігнозі розбудив нас об одинадцятій годині. Ми встали, вмились і добре поснідали, не певні, коли знову доведеться їсти. Тоді вийшли з хати подивитися на сонце й на великий жаль побачили, що воно чудово світить і нема жодної ознаки якогось затемнення.

— Сподіваюся, воно таки станеться,—непевно промовив сер Генрі.—Брехливі пророки часом опиняються в поганому стані.

— Якщо його не станеться, то нам і чекати не довго,—зажурено відповів я.—Бо я переконаний, що хтось із цих натажків перекаже тоді наші слова королеві, а тоді буде вже інше затемнення, яке нам не дуже припаде до смаку.

Вернувшись у хату, ми одяглися, не забувши й панцерів, які подарував нам король. Ледве встигли зробити це, як прийшов посланець од Твали кликати нас на „дівочий танок“, який незабаром мав розпочатися.

Взявши з собою на всякий випадок зброю, ми пішли, за порадою Інфадуса, досить сміливо, але потай почувуючи страх. Величезний майдан перед королівською хатою являв зовсім інше видовище, ніж учора увечері. Замість струнких лав суворих вояків, тепер товпилося кукуанське дівоцтво, завітчане вінками, кожна в одній руці держала пальмовий лист, а в другій квітку білої лілеї. У самому центрі сидів Твала, король, біля ніг його стара Гагула, потім Скрага, Інфа-

дус і душ дванадцять охорони. Було ще та-
кож із двадцятеро ватажків, поміж котрих
я пізнав нічних наших гостей.

Твала зустрів нас видимо привітно, хоч
я спостеріг, як він єдиним своїм оком гля-
нув із зневажистю на Умбопу.

— Вітаю вас, білі люди з зор,—промовив
він.—Це видовище відмінне від того, що ви
бачили при світлі місяця минулої ночі, та
воно не таке гарне. Мелодійні голози дівочі,
але далеко мелодійніше брязкіт списів у ру-
ках вояків. Ще раз вітаю вас, а надто тебе,
чорна людино! Якби я вволив учора волю
Гагули, ти лежав би твердий та холодний
сьогодні. Щастя твоє, що ти теж прийшов
із зор. Ха, ха, ха!

— Я можу вбити тебе раніш, ніж ти
вб'єш мене, королю, — спокійно відповів
Ігнозі.—І ти затверднеш ще до того, як
члени мої втратять гнучкість.

Твала здригнувся.

— Ти надто сміливо говориш, юначе,—
відповів він, але не дозволяй собі забагато.

— Той завжди сміливий, чиї уста гово-
рять правду. А правда гостра стріла, що
летить, куди слід і ніколи не схибить. Це
тобі звістка із зор, королю.

Твала насупивсь і єдине його око загорі-
лося люттю, але він не промовив і слова.

— Починайте танок,—гукнув він і за-
мив гурт завітчаних дівчат закрутивсь у
танку, співаючи ніжної пісні й маячи перна-
тими листями пальм та білими лілеями.
Вони то кружляли колом, то пливли низ-
кою, вигинаючися, розходячись у різні боки
й знов зустрічаючися, милуючи око грацій-
ністю й плавкістю рухів. Нарешті спинились

і на кін вийшла молода вродлива дівчина й з такою зграбністю повела танок, що засоромила-б найліпшу балетну танцівницю. Коли вона стомилась, її заступила інша, ту ще інша і так без краю, але жодна з них не могла дорівнятися вродою до першої.

Кінець-кінцем, король підніс угору руку.

— Яка на вашу думку найвродливіша, білі люди?—спитав він.

— Перша,—з опалу відповів я, але замить уже шкодував, що слово злетіло мені з уст, бо пригадав слова Інфадусові, що найвродливішу дівчину мають принести в жертву.

— Тоді розум мій мислить так само, як ваш, а очі бачать те саме, що й ваші, бо й на мою думку вона найкраща. Та врода не дає їй щастя, бо вона мусить померти.

— Так, мусить померти,—верескнула Гагула, скидаючи швидким поглядом на бідну дівчину, яка, не знаючи ще лихої своєї долі, стояла кроків на двадцять попереду інших дівчат, обскубуючи пелюстки з квітів на своєму вінку.

— Але, королю,—заперечив я,—ледве стримуючи гнів.—Дівчина дуже гарно танцювала й цим тішила нас. Потім вона вродлива і дуже жорстоко віддячуватись їй за це смертю.

Твала в відповідь засміявся.

— Такий у нас звичай. Камінні постави, що сидять там (він показав рукою на три шпилі вдалині), мусять одержати те, що їм належить. Якщо я не офірую їм найвродливішої дівчини—лихо спіткає і мене й мій рід. Так говорять наші пророки. „Якщо король не принесе в жертву трьом древнім,

що стережуть гори, найвродливішої дівчини в день дівочого танку—то загине й він і його рід“. Мій брат, що царював до мене, не приніс такої жертви, зглянувшись на сльози дівочі, і він загинув разом зі своєю родиною, а натомість царюю я. Отож справа певна—дівчина мусить умерти.—Тоді, повернувшись до сторожі, мовив: — Приведіть її сюди, а ти, Скраго, готуй списа.

Двоє людей виступили вперед, а дівчина, зрозумівши зненацька, яка на неї чекає доля, голосно скрикнувши, кинулася тікати. Але дужі руки схопили її і хоч вона плакала й пручалася, привели її до короля.

— Як тебе звати, дівчино?—запискотіла Гагула.—Як, то ти не відповідаєш? Хочеш, щоб королівський син прикінчив тебе одразу?

Від цих слів хижє обличчя Скраги набуло ще хижішого виразу й, ступивши крок наперед, він заніс списа і в цю мить я спостеріг, що сер Генрі сягнув рукою по пістоль. Сердешна дівчина угледіла крізь сльози блиск холодної криці у себе над головою і це отямило її. Вона перестала пручатися, лише заломила руки, тремтячи з голови до ніг.

— Гляньте,—весело промовив Скрага,— вона тремтить од самого лише блиску списа, ще й не скуштувавши його.—І він погладив широкє лезо списа.

— Якщо ти трапиш коли мені до рук, то заплатиш за це, щеня,—промурмотів Гуд.

— Тепер, коли ти заспокоїлась, скажи нам, голубко, своє ім'я. Говори, не бійся,—глумливо промовила Гагула.

— Ой, мати,—відповіла дівчина тремтячим голосом.—Ім'я моє Фулата, із роду Секо Ой, мати, чому мушу я вмерти? Я нічого не вчинила лихого.

— Заспокойся,—провадила стара відьма своїм огидливо-глузливим тоном.—Ти справді мусиш умерти в офіру тим трьом у скелях (вона показала на шпилі), але краще заснути вічним сном у темряві, аніж змагатись у світлі дня. Краще вмерти, чим жити, а ти помреш од руки королівського сина.

Заломивши в розпуці руки, Фулата голосно затужила:

— Жорстокі! Я така молода. Що я вчинила, за що мені така кара, що не бачитиму я вже, як сходить ясне сонечко, та як блищать зірочки. Не збиратиму вже покроплених росю квітів та не почую гомону струмків? Ой лишенько мені! Не побачу я рідної хати, та не почую голосу ні тата, ні неньки! Жорстокі! Жорстокі!—І знов, заломивши руки, вона підвела заквітчане вінком і залите слізьми обличчя. Це було таке видовище, що пройняло-б жалем і камінне серце, та три потвори липалися неблаганні, хоч я спостеріг вираз співчуття на обличчях ватажків. Щодо Гуда, то щось розгнівано промурмотівши, він зробив рух, немов хотів кинутися до дівчини. З жіночою спостережливістю, сердешна жертва відгадала, що коїться йому в душі й швидко, наче блискавка, кинулася йому до ніг.

— Ой, білий батьку з зор, сховай мене у захисток твоєї могутности! Урятуй од жорстоких цих людей та від Гагули!

— Добре, голубко, я врятую тебе,—відповів Гуд англійською мовою.—Підведися,

хороша дівчино!—й він нахилився і підвів її за руки.

Твала махнув рукою синові й той наблизився до нас, піднісши списа.

— Починайте! — прошепотів мені сер Генрі.—Чого ви чекаєте?

— Затемнення,—відповів я. — Вже з пів години стежу я за сонцем, але ніколи ще не бачив, щоб воно світило так ясно.

— Треба щось робити, або дівчина загине. Он Твалі вже терпець уривається.

Визнаючи всю слушність його слів, я скинув востаннє безнадійним поглядом на яскраве сонячне коло (певно жоден астроном не чекав ще з такою нетерплячкою на затемнення), і рішуче встав поміж розпорощеною долі дівчиною та Скрагою, що наближався з піднесенням списом.

— Королю.—мовив я.—Ми не можемо дозволити такого. Цього не буде! Відпусти дівчину!

Вражений і розлютований Твала підвівся з ослону, а поміж ватажків та в юрбі дівчат, що надійшли ближче, чекаючи кінця трагедії, пролинув гомін здивування.

— Цього не буде, ти, білий пес, що брешеш на лева у його лігві, цього не буде? Ти з глузду з'їхав? Гляди, щоб доля цієї дівчини не спіткала й тебе та тих, що з тобою. Як насмілюєшся ти перечити мені? Хто ти такий, що ставш насупроти моєї волі? Усунься, кажу тобі. Скраго, забий її! Гей, сторожа, взяти цих людей!

На цей поклик з-поза хати, де її певно сховано, прудко вибігла озброєна сторожа.

Сер Генрі, Гуд та Умбопа, ставши поруч мене, підняли рушниці.

— Спиніться! — хоробро гукнув я, хоч душа мені втікла в п'ятки.—Спиніться! Ми, білі люди з зор, говоримо, що цього не буде. Ступіть хоч на один крок ближче й ми потушимо сонце й огорнемо землю темрявою. Відчуєте тоді на собі нашу силу!

Загроза моя зробила вражіння: сторожа спинилась, а Скрага теж спинився з піднесеним списом.

— Не слухайте його! — запискотіла Гагула.—Не слухайте цього брехуна, що нахваляється загасити сонце немов каганець! Хай зробить це! тоді дівчина не помре! Так, хай зробить це, або хай гине разом з дівчиною та з тими, що з ним.

Я глипнув на сонце й на величезне задоволення побачив, що ми не помилилися. На блискучий його край насунулася чорна тінь.

Урочисто простерши руку до неба, я почав деклямувати вірші, як-найгрізнішим тоном. Сер Генрі та Гуд пішли за моїм прикладом.

Поволі насувалася чорна тінь на блискучу сонячну поверхню, і я почув, як злякано ойкнув натовп навколо нас.

— Дивись, королю! Дивись, Гагуло! Дивіться, вожді та нарід, жінки та дівчата! Чи виконують білі люди з зор свої нахвалки, а чи вони порожні брехуни? Сонце темніє у вас на очах, незабаром настане ніч—ніч серед білого дня. Ви вимагали доказу—ось він! Погасни, сонце! Захочай своє світло блискуче! Втопчи у порошок горді серця й огорни весь світ темрявою!

Зойк жаху пройняв глядачів. Де-хто стояв скам'янівши від страху, де-хто впав на вко-

люшки й кричав. Король сидів спокійно, лише зблід під темною своєю шкірою. Єдина Гагула не втратила мужності.

— Це мине,—гукнула вона.— Я бачила таке раніш. Жодна людина не в силі погасити сонця. Не лякайтеся, чекайте спокійно, темрява мине.

— Почекай, ти ще побачиш!—одповів я, аж підстрибуючи від хвилювання.— Деклямуйте, Гуде, бо я вже не знаю жодного вірша. Хоч лайтеся, але не мовчіть!

Гуд почав нести всяку нісенітницю, що лише спадала йому на думку. Хвилин з десять говорив не спиняючись і майже не повторюючи однакових речень.

А тим часом чорна тінь насувалась усе дужче. Чудний фантастичний сутінок поглинув сонячне світло й навколо запала зловісна тиша. Злякано цвірінкнула пташка й знову причаїлася. Заспівали півні.

Чорна тінь більш як на половину закрила сонячний диск. Повітря стало густе й непрозоре. Ми ледве-ледве бачили люті обличчя людей біля нас. Натовп завмер у тиші й Гуд облишив верзти нісенітницю.

— Сонце конає—чаклуни заподіяли смерть сонцеві!—люто вигукнув нарешті Скрага.— Ми всі загинем у темряві!—і знавіснівши від жаху чи то злости, а може й від того й іншого разом, він розмахнув списом і вдарив ним, що сили, в широкі груди сера Генрі. Та він забув про панцері, які подавав нам король, а ми одягли їх під одіж. Сталевий гостряк одскочив, не заподіявши шкоди серові Генрі і раніш, ніж він удруге встиг ударити, той вирвав списа у нього з рук і вдарив його самого. Скрага впав мертвий.

Побачивши це, та вкрай перелякані чим раз густішим сутінком, дівчата в дикому безладді кинулися тікати, галасуючи мов несамовиті. Паніка цим не обмежилася. Сам король, разом зі сторожею, де-ким із ватажків та Гагулою, що надзвичайно швидко шкандибала слідом за ним, теж утік до своєї хати і за хвилину залишилися лише ми, Фулата, Інфадус та кілька вождів, а долі мертве тіло Скраги.

— Тепер, вожді,—промовив я,—ми дали вам доказ. Як-що з вас цього досить, ведіть нас мерщій до того місця, що ви казали. Тепер уже чар не можна спинити і ніч буде ще з годину. Отож, використовуємо темряву.

— Ходімо,—мовив Інфадус, повертаючися йти, а слідом за ним зрушили злякані ватажки, ми самі та дівчина Фулата.

Не встигли ми ще дістатися воріт краю, як сонце заховалося зовсім.

Побравшись за руки, ми навпомацки йшли у темряві.

Розділ XII

Перед бойовищем

На наше щастя Інфадус та ватажки дуже добре знали всі ходи у величезному своєму місті, отож ми посувалися, не зважаючи на темряву, досить швидко.

Ми йшли майже годину, поки почало потроху прояснятися і з'явився краєчок сонця. За кілька хвилин стало ще видніше, й ми могли вже роздивитися навколишнє оточення. Побачили, що ми вже за містом і наближаємося до великого плаского горба

миль дві кружини. Цей горб, дуже звичайної в Африці будови, був не високий,—справді, у найвищому місці мав не більш, як двісті футів, і формою дуже скидався на кінську підкову з надзвичайно стрімкими, вкритими камінними брилами, схилами. На порослій травою пласкій верховині можна було розташувати значний військовий табір, отож її на це й використали. Звичайна залога цієї природньої фортеці складала один полк у три тисячі вояків, але здираючися на стрімкий схил уже при світлі сонця, ми побачили, що тут значно більше людей.

Досягши, нарешті, верховини, угледіли вояків, що занепокоєно купчилися всі разом, злякані невідомим природнім явищем, яке їм довелося спостерігати. Мовчки проминувши їх, ми досягли хати, саме посеред верховини, і на величезне нам диво застали там двох людей, що принесли наші речі, які ми мусіли залишити, хапливо тікаючи.

— Я посилав по речі,—пояснив Інфадус,—а також і по це,—і він показав так довго й палко бажані Гудові штани.

З вигуком несамовитої радості Гуд учепився за них і одразу-ж почав їх одягати.

— Невже владар сховає свої чудові білі ноги?—з жалем спитав Інфадус.

Та Гуд таки обстояв своє і після цього нарід кукуанський мав лише один раз нагоду знову побачити його чудові білі ноги. Гуд не був надміру амбітний, отож кукуанці могли задовольняти естетичні свої почуття, споглядаючи половину його бороди, прозоре око та рухливі зуби.

Далі Інфадус поінформував нас, що зібрав тут військо на те, щоб оповістити їм про повстання, яке надумали ватажки, а також зазнайомити їх із законним спадкоємцем трона—Ігнозі.

За півгодини військо, мало не двадцять тисяч душ, поміж них і найліпші сили кукуанської армії, зібралось на величезному майдані, куди попростували й ми. Вишикувані суцільними лавами з трьох боків майдану, вояки являли розкішне видовище. Ми спинилися з четвертого, порожнього боку, оточені ватажками

Тоді Інфадус звернувся до них і надхненою поетичною мовою, бо як більшість кукуанців був природженим оратором, розповів їм про батька Ігнозівого та про його смерть, зрадницьки заподіяну йому Твалою-королем і про те, як його вдова та син мало не загинули з голоду. Тоді змалював те, як стогне вся країна під жорстокою кормогою Твали, нагадав події минулої ночі, коли безневинно наклали життям найгідніші вояки кукуанські, через брехливі закиди відьом у лихих учинках. Потім еказав, що білі житці зор, диклячись униз на землю та бачучи, які несправедливі кояться тут справи, наважилися допомогти кукуанцям у тяжкому їхньому лихові й дати їм справжнього короля. Тому вони взяли Ігнозі, який нидів у вигнанні, й провели його через гори. Розгнівавшись на жорстокі вчинки Твали, виявили всю могутність своїх чарів, погасивши сонце та врятувавши цим життя безневинній жертві—дівчині Фулаті. Тоді покарали смертю лихе щеня Скрагу, а тепер хочуть допомогти кукуанцям скинути жор-

стокого Твалу, а натомість настановити справедливого Ігнозі.

Скінчивши поміж загального гомону задоволення свою промову, Інфадус одступивсь, а слово взяв Ігнозі. Ствердивши все те, що говорив його дядько, він скінчив такими словами.

— Вожді, вояки й народе, ви чули мої слова. Тепер вибирайте, до кого пристанете: чи до мене, чи до того, що сидить на моєму троні та забив мого батька, а свого брата й вигнав малу його дитину гинути з голоду й холоду. Справжній король тут я,—і показуючи на ватажків, додав:—можете спитати їх—вони бачили ознаку священної гадюки у мене на стані. Якби не був я законним королем, хіба-б ці білі люди підтримували мене своєю могутністю? Хіба не вкрили вони темрявою землю, щоб налякати Твалу й заховати нас од очей усіх, коли ми йшли сюди?

— Так,—одповіли вояки.

— Якщо ви пристанете до мене й ми переможемо—ви поділите зі мною і славу і честь. Якщо загинемо — загинемо разом. І слухайте обіцянку, яку вам даю. Якщо я посяду трон моїх батьків—ніколи вже не литиметься у нашої країні безвинна кров, ніколи не відбуватимуться більш чаклунські полювання й жодної людини не скарають без справедливого суду. Кожний спокійно спатиме в своїй хаті й не боятиметься за своє життя. Отож до кого ви пристаєте, вожді, вояки й народе?

— Пристаємо до тебе, королю!—гримнула відповідь.

— Гаразд. Гляньте, он вістовці Твали біжать із великого міста і на схід, і на захід

і на південь, і на північ, щоби скликати величезну армію та вбити вас і мене і моїх друзів і захисників. Узавтра, а може й позавтрьому він прийде сюди з усіма, хто ще вірний йому. Тоді побачимо, хто без страху дивитиметься у вічі смерті заради справедливості, а я не забуду того в час перемоги. Я сказав, вожді, вояки й народе! Тепер ідіть по хатах і готуйтеся до бою.

Запала мовчанка, а тоді один із ватажків підвів угору руку й гримнув салют „кум!“ Це була ознака, що полки визнали Ігнозі за свого короля. Тоді військо пішло.

За півгодини ми мали військову нараду, в якій брали участь командири полків. Ми добре розуміли, що незабаром на нас нападуть із величезними силами, бо зі свого пагорка бачили, як збиралися полки, та як бігли у всі боки посланці із Лоо, поза сумнівом скликати військо на допомогу королеві. Ми мали у своєму розпорядженні біля двадцяти тисяч війська, яке складалось із семи найкращих полків країни. У Твали було, за обрахунком Інфадуса та ватажків, од тридцяти до тридцяти п'яти тисяч, які уже стояли в Лоо, опріч того, до завтришнього полудня він міг ще зібрати найменше тисяч з п'ять. Можливо, звичайно, що кілька його полків перейдуть до нас, але, все-ж таки, розраховувати на це не можна. Тим часом ворог гарячково готувався до нападу на нас. Навколо пагорка тинялись озброєні люди й впадали в око ще й інші ознаки близької атаки.

Інфадус та інші ватажки були тієї думки, що цієї ночі бою чекати не доводиться, бо ворог ще не цілком підготувався, а потім

вичікує, щоб послабло трохи вражіння, яке ми зробили на вояків, погасивши сонце. Нападу можна чекати лише взавтра. Факти довели, що їхні здогади мали рацію.

А тим часом ми зміцнювали як-найкраще нашу позицію. На роботу поставили всіх, і за ті дві години, що залишилися до заходу сонця, скінчили її. Наш пагорок був власне не фортецею, а санітарним табором для вояків, які відбували термін у нездорових місцевостях країни. Усі стежки на нього позакладали камінням, дбайливо забарикадувавши найменші проходи. Понавергали цілі купи камінних уламків, так щоб зручно було скидати їх на ворога.

Визначили місця для окремих військових частин і взагалі вжили всіх, яких лише могли, заходів, щоб дати як-найдужчий опір ворожому війську.

Саме перед заходом сонця побачили невеличкий гурток людей, що простував до нас од Лоо. Один із них ніс пальмовий лист—ознака, що послано його з якимсь дорученням.

Лише він наблизивсь, як Ігнозі, Інфадус, один чи два ватажки та я спустилися вниз із пагорка назустріч йому. Це був показний чоловік у кереї з леопардової шкіри.

— Вітаю,—гукнув він, коли ми надійшли ближче.— Король вітає тих, хто розпочав зрадницьку війну проти нього. Лев вітає шакалів, що виють біля його ніг.

— Говори,—звелів я.

— Переказую королеві слова. Здайтеся на ласку короля Твали, бо лихо вам буде.

Вже вирвано плече чорному бикові й король тягне його, скривавлене, через поле ¹⁾).

— А які умови пропонує Твали?—спитав я з цікавості.

— Умови його милостиві, гідні великого короля. Говорю слова Твали, одноокого, могутнього, владаря Кукуанії, охоронця великого шляху (Соломонового), улюбленця тих дивних, що сидять мовчазно у горах, нащадка чорної корови, слона, що від ходи його тремтить земля, карателя всіх злочинців, струся, що прудкими ногами перебігає пустелю, чорного велетня, премудрого короля з роду в рід, могутнього Твали. „Я милосердний і не жадаю багато крові. Скараю смертю лише кожного десятого, інші будуть вільні. Але білий чоловік Інкубу, що вбив сина мого Скрагу, чорний його слуга, який зазіхає на мій трон і брат мій Інфадус, що намислив повстання проти мене—всі ці сконають у муках на офіру тим мовчазним. Такі слова милосердного Твали.

Порадившись з іншими, я відповів гінцеві гучним голосом, щоб чули вояки, таке:

— Вертайся брехливий собако до Твали, який послав тебе, й скажи, що ми, Ігнозі, правдивий король кукуанський, Інкубу, Бугван та Макумацан, мудрі житці зор, які погасили сонце, Інфадус, людина королівської крові, вожді, вояки та народ відповідаємо так: „Ми не здаємось, а заким двічі сяде сонце, мертво тіло Твали лежатиме біля порогу

¹⁾ Цей жорстокий звичай властивий не лише кукуанцям, а й іншим африканським племенам при оповіщенні війни або при інших яких визначних громадських подіях. А. К.

його оселі, а Ігнозі, чийого батька Твала зрадницьки забив, царюватиме замість Твали. А тепер іди, поки ми ще не прогнали тебе й бережися знімати руку на таких, як ми.

Гінець голосно зареготався:—Ми не боїмося таких хвальків,—гукнув він.—Виявіть себе хоробрими взатра, ви, що погасили сонце! Нахваляйтеся та веселіться, поки круки не обклюють вам кісток так, що вони стануть біліше від ваших облич. Прощайте. можливо зустрінемося у бійці. Чекайте на мене, білі люди.—Скінчивши свою глумливу промову, він пішов і майже одразу сіло сонце.

Ця ніч видалася нам надто турботною, бо весь час ми лагодилися до наступного бою, роблячи все, що можливо при місячному освітленні. Там, де ми держали на раду, безупинно сновигали гінці. Нарешті, о першій годині ночі все, що могли, зробили й табор застиг у сонній тиші, яку зрідка порушували перегуки вартових. Сер Генрі та я пішли разом з Ігнозі перевірити сторожу внизу пагорка. Ідучи, ми натикались у самих несподіваних місцях на піднесені списи, які загрозливо виблискували в місячному сяйві, але лише говорили гасло—списи зникали. Переконавшись, що ніхто з сторожі не спить, ми вернулися назад, прокладаючи собі шлях поміж тисячів сонних вояків, чимало яких спали можливо останню свою ніч.

Сріблясте місячне проміння мерехтіло на їхніх списках та грало на обличчях, надаючи їм вигляду примар, а холодний нічний вітрець ворухив пишні, чорні, немов жалоба, пера. Вони лежали в страшенному безладді,

хто порозкидавши руки, хто скоцюрбившись, а дебели їхні постаті прибрали якогось фантастичного, нелюдського вигляду.

— Як ви гадаєте, чи багацько з них доживе до завтрашнього вечора?—спитав сер Генрі.

Похитавши головою, я знову глянув на оповитих міцним сном вояків, а стомлений хоч і збурений моїй уяві здавалося, що смерть замахнулась уже на них косою. Намагаючись угадати тих, на кого вже лягло тавро неминучої загибелі, я думав, яка незбагнена таємниця людське життя, і яке воно сумне та нетривке. Сьогодні ці тисячі сплять міцним здоровим сном, а взавтра дуже багацько з них, а поміж ними, можливо, і я, заснуть уже до віку. Жінки їхні стануть удовами, а діти сиротами, і спогад про них зникне поволі з пам'яті людей. Лише місяць спокійно сяятиме вночі, та нічний вітрець ворухитиме траву та земля відпочиватиме у щасливому спокої, як за безліч віків до цього, а також як і відпочиватиме тоді, коли навіть спогад про нашу добу життя зникне на віки вічні.

Та хоч і вмирає людина і забувають її ім'я, та повітря, яким вона дихала, ворухить верховіття дерев на горах, згук її голосу бренть десь у безмежній просторіні, її ідеї провадять у життя нащадки, а кінець, який спіткав її—спіткає всіх людей.

Отакі думки ворухилися мені в голові, поки я стояв та дивився на розпростертих увісні вояків, що спали, як самі вони говорять, „на вістрі списа“.

— Куртісе,—промовив я,—мене починає змагати страх.

Сер Генрі засміявся в відповідь, погладивши рудувату свою бороду.

— Я чув, як ви й раніш казали таке, Квотермене.

— Ви-ж знаєте, що я полохливий. А тепер мені здається, що навдаку хто з нас лишиться живий узавтра. На нас нападуть з величезними силами і я не маю найменшої певності, що ми удержимо цю позицію.

— Але в усякому разі добре провчимо деякого з них. Бачите, Квотермене, справа ця, щиро кажучи, дуже погана і нам не варт було встрявати до неї, але, як ми вже встряли, то треба як-найкраще себе виявити. Щодо себе особисто, скажу, що волю загинути в бійці, а ніж померти якось інакше, а як я вже майже втратив надію знайти мого бідного брата, то й не дуже боюся смерті. Та хоробрим завжди щастить, отож може поталанити й нам. Звичайно бій буде шалений, а як нам треба виправдати свою славу, то ми мусимо лізти у саму гущу.

Останні слова сер Генрі промовив сумним тоном, але блиск ув очах зрадив його. Здається мені, що сер Генрі Куртіс таки любить бійки.

Потім ми лягли спати й заснули годин зодві.

Удосвіта нас розбудив Інфадус, який прийшов сказати, що в Лоо помітно величезний рух, а до наших аванпостів наближаються передові королівські загони.

Повстававши, ми почали лагодитися до бою. Поодягали свої панцері, за які при цій okazji дуже були вдячні. Сер Генрі прибрався в одіж кукуанського вояки.

— Коли ми в Кукуанії, то треба скидатися на кукуанців,—мовив він, одягаючи блискучу

крицеву сорочку на могутні свої груди, а вона аж влипла на ньому, так упору була зроблена. Та він не обмежився цим. На його прохання Інфадус приніс йому повну військову уніформу. Нап'явши на плечі леопардову керею, він одяг на голову чорні струсячі пера, які носять лише ватажки, а стан оповив розкішною мучою з білими волячими хвостами. На ноги взув сандалії та одяг ногавиці з козячої вовни, взяв важку бойову сокиру з держалном із ікли носорога, круглий залізний щит, вкритий білою волячою шкірою та належну кількість ножів, а до всього цього ще й пістоля. Мушу сказати, що в цьому тубільному одязі сер Генрі був ще показнішим, ніж звичайно, а коли увійшов у точнісінько такому строї Ігнозі, то я подумав, що ніколи ще не бачив таких, як вони, велетнів. Щодо Гуда й мене, то крицеві сорочки нам зовсім не пасували. Почну з Гуда. Коли уявити кудого гладкого чоловіка з половиною борода та з моноклем у оці у крицевій сорочці, поверх якої одягнено дуже вузькі плісові штани, то всі погодяться, що він мав швидче смішний, а не імпозантний вигляд. А я одяг свого панцера просто поверх усієї одяжки, і всеж таки він збирався незграбними бганками, такий був великий на мене. Потім узяв списа, два ножі, щита, з яким не знав, що робити, пістоля і застромив величезне перо за стрічку мисливського свого капелюха, щоб надати собі грізнішого вигляду. Окрім усієї амуниції ми взяли ще й рушниці, але як набойів мали обмаль, та й на випадок рукопашного бою вони були ні до чого, то їх нам несли носії.

Зодягнувшись, ми нашвидку поснідали, а тоді пішли подивитись, як розгортаються події. На пласкій верховині пагорка навсере- ганю в одному місці купу каміння, яке мало подвійне призначення—головної кватирі та вартової вежі. Тут ми знайшли Інфадуса, на чолі власного його полку „сивих“, най- кращого в кукуанській армії, того самого, що ми вперше побачили, прибувши до країни. Полк у три тисячі п'ятсот вояків був у резерві й люди лежали гуртками на траві, й стежили, як сунулось із Лоо королівське військо, немов зграї мурашок. Здавалося, не- ма краю цим довгим колонам, яких було всього три, тисяч по одинадцять або двана- дцять вояків у кожній.

Коли все королівське військо вийшло з міста, воно спинилось і вишикувавшись, одна колона пішла праворуч, друга ліворуч, а третя просто на нас.

— О!—промовив Інфадус.—Вони хочуть напасти на нас із трьох боків одразу.

Ця новина мало нас утішила, бо на такій позиції, як верховина пагорка, найменше пів- тори милі кружини, нам дуже важливо було зосередити всі свої невеликі сили в одному місці. Та як не ми керували королівським військом, то довелось пристосовуватися до їхнього плану нападу, отож послали наказа ін- шим полкам зустріти атаку ще з двох фронтів.

Розділ XIII

Н а п а д

Повагом, без найменшої ознаки хвилю- вання або хапливості повзли всі три колони. Ярдів на п'ятдесят од нас головна колона

спинилася край узької долини, що врізалася у наш пагорок, який мав форму кінської підкови, поверненої кінцями до міста Лоо. Очевидячки, це зроблено на те, щоб дати спроможність двом іншим колонам обійти нас, а тоді всім в-одночас напасти.

— От якби мені кулемета, — промовив Гуд, дивлячися на ворога внизу, — я за десять хвилин звільнив-би долину.

— У нас нема кулемета, то й не варт говорити про нього. А ось може-б ви, Квотермене, спробували підстрелити куріпку. Гляньте, он як близько до нас отой високий чолов'яга, напевне командир. Ставлю совєрена, ¹⁾ що ви не влучите у нього і чесно виплачу вам програш, як-що ми викрутимося живі з цього.

Слова сера Генрі дуже зачепили мою пуху й зарядивши рушницю, я почекав, поки вояка надійшов трохи ближче, роздивляючись нашу позицію, а тоді, лігши на землю й поклавши цівку рушниці на камінь, почав націлюватися. Він стояв дуже спокійно, і я мав усі можливості влучити його. Але чи то я хвилювався, чи може вітер став на заваді, чи те, що людина була надто далеко, та коли розвіявся дим після мого стрілу, на величезне моє незадоволення я побачив, що командира зовсім не пошкоджено, а салдат, який стояв кроків на три ліворуч, лежить розплатавшись на землі, очевидно, мертвий. Переляканий офіцер кинувся мерщій тікати до своєї частини.

— Та й ловко, Квотермене! — гукнув Гуд. — Ви його таки налякали.

¹⁾ Приблизно 9 крб. 50 к. на наші гроші

Я страшенно розгнівався, бо не до вподоби мені, як то не влучаю при людях. Коли людина знає лише однієї роботи, то треба, щоб знала її до пуття. Виведений з рівноваги невдачею, я зробив поганий учинок. Швиденько націлившись в офіцера, стрелив удруге. На цей раз я не схибив,—кажу це, щоб довести, як мало ми звертаємо уваги на інше, коли зачеплено нам амбіцію—і виявив себе такою твариною, що навіть радів цьому.

Побачивши знову вияв могутности білих людей, наші полки вибухли дикими вигуками радості, бо взяли це за ознаку, що їм пощастить, тоді як полки, якими керував забитий, почали злякано відступати. Сер Генрі та Гуд, узявши рушниці, теж спробували підстрелити кілька ворогів. Я прилучився до них, пустивши ще зо дві кулі. Отож, поки вони вийшли за межі обстрілу, ми забили щось із восьми чи з десяти душ.

Щойно ми облишили стріляти, коли з правого боку пагорка долинув якийсь зловісний рев, тоді так само з лівого. Ворожі частини напали на нас з обох боків.

Почувши галас бою, вояки головної колоні, які були відступили, трохи отямилась і розгорнувши ширше фронт, підтюпцем побігли порослою травою долиною до нашого пагорку, співаючи низькими горловими голосами боевої пісні. Ми почали обстрілювати їх з наших рушниць, нам часом допомагав і Ігнозі, так ми забили ще кілька людей, але звичайно зробили не більше вражіння на могутній потік озброєної людської сили, як жменя камінців, кинута у хвилю.

Брязкаючи списами та дико вигукуючи, вороги кинулися на наш аванпост поміж

скелями у підніжжя пагорка й посунули його назад. Тоді вони пішли тихше, хоч наші частини й не чинили їм серйозного опору, але саме почався пагорок і йти під гору було важко. Наша перша залога стояла посеред схилу, друга ярдів на п'ятдесят вище, тоді як третя аж з краю верховини.

А ворог насувався, вигукуючи боєвій поклик: „Твала! Твала! Чіеле! Чіеле! (бий! бий!)—тоді як наше військо відповідало: „Ігнозі! Ігнозі! Чіеле! Чіеле!“ За кілька хвилин надійшли зовсім близько і з обох боків знялася ціла хмара ножів. З диким лементом розпочався бій.

Суцільна маса вояків хиталася то туди, то сюди. Люди падали немов лист в-осени від подуву вітра, але незабаром численніші сили ворога почали брати гору і перша наша залога поволі піддалася назад, поки змішалася з другою. Тут виявлено надзвичайно дужий опір, але знову наші вояки відступили, заким у якихось двадцять хвилин встряла до бою третя залога.

А тим часом ворог почав виснажуватись і втратив багацько людей убитими й пораненими, отож пробитися крізь непохитний мур списів третьої залоги було йому над силу. Кілька хвилин суцільна маса вояків посувалася то вперед, то назад, немов лютий приплив та відплив бойовища, та важко було сказати, хто переможе. Сер Генрі гарячковим поглядом стежив за очайдушним змаганням, а тоді, не промовивши й слова, кинувсь у саму гущу ворогів, а слідом за ним і Гуд. Щодо мене, я залишився на місці.

Вояки побачили велетенську постать сера Генрі й з грудей їм вихопився радісний вигук:

— Інкубу з нами! Бий! Бий!

З цього моменту успіх було забезпечено. Цаль за цалем, змагаючися з розпачливою хоробрістю, вороже військо посувалося назад схилом, поки нарешті досить безладно відступило до своїх резервів. У цю саме мить прибіг посланець, сповіщаючи, що напад ворога з лівого боку відбито, я почав уже вітати себе з кінцем справи на сьогодні, коли з жахом побачив, що наші вояки, які захищали правий бік, біжать до нас, а слідом за ними женеться натовп ворогів, яким, очевидно, пощастило на цьому фронті.

Ігнозі, що стояв біля мене, лише раз оком скинувши, зрозумів ситуацію й швидко дав наказа. За одну мить полк сивих, що стояв у резерві, наготувався до бою.

Знову Ігнозі дав наказа, якого з уст до уст переказано далі по війську і за якусь мить на величезне моє незадоволення мене самого теж закрутило у вихорі, що люто кинувсь одбивати ворога. З усієї сили намагаючися не відстати від велетня Ігнозі, я робив найкраще, що міг—біг у саму гущу бою, немов-би хотів, щоб мене вбили! За хвилину чи дві—час надто швидко минув для мене—ми спинилися по між наших утікачів і вони одразу, ж почали шикуватися позад нас, а потім я вже не пам'ятаю, що було. Єдине, що можу пригадати, це страшенний брязкіт зброї об щити та якогось велетня, що йому аж очі вилазили з лоба від люті, який намагався проколоти мене закривавленим списом. Але—говорю це з гордістю—я додумавсь, як запобігти лихові. У такому випадку хтось інший на моєму місці загинув-би. Розуміючи, що коли стоятиму, він

мене проткне, я так удало кинувся йому під ноги, що підбив його й він сторч головою полетів через мене, а поки надумався підвестись, я пристрелив його з пістоля.

Невдовзі після того хтось перекинув мене й більше я вже нічого не пам'ятаю.

Очутився за величезною купою каміння і побачив, що Гуд схилився наді мною з тиквою води в руках.

— Як ви себе почуваєте, старий друже?— питав занепокоєно.

Раніш ніж одповісти, я підвівсь і полав гарненько себе.

— Досить гарно, дякую,—відказав я.

— Коли я побачив, що вас несуть, то аж похолов увесь. Думав, що вже вам край.

— Ні, ще мабуть пострибаю трошки. Певно мене стукнув хтось по голові, а я впав. Як там скінчилося?

— Одбилися тим часом од ворога на всіх фронтах. Але втрати жахливі: у нас дві тисячі вбитих та поранених, а у них, певно, три. Гляньте, лишень,—і він показав на довгу низку людей, що йшли по четверо враз. У центрі кожного гурту чотирьох було щось, немов шкіряні ноші, з дірками для рук по краях, яких кукуанське військо завжди носить при собі численну кількість. На ношах, а їм, здавалося, кінця-краю немає, лежали поранені, яких одразу-ж обдивлялися лікарі, коли їх приносили до табору, а лікарів у кукуанській армії було по десятеро на кожний полк. Як-що поранений мав якусь можливість вижити, йому роблено все, що дозволяли обставини і дбайливо ходили біля нього.

Ми пішли далі від сумного видовища й надибали сера Генрі, Ігнозі та Інфадуса разом з двома ватажками, заглиблених у серйозну нараду.

— Добре, що ви нагодилися, Квотермене, я не зовсім розумію, що говорить Ігнозі. Здається, що хоч ми й одбили напад війська Твали, але до нього прийшли свіжі сили й він хоче оточити нас з усіх боків та взяти голодом.

— Погано.

— Еге. Надто, коли взяти на увагу те, що Інфадус каже, ніби вичерпується запас води.

— Це так, владарю,—ствердив Інфадус. Джерело не може настати води на таку величезну кількість людей і воно вичерпується. Заким упаде ніч, ми вже терпітимемо спрагу. Слухай, Макумацане. Ти дуже мудрий і певно багацько бачив війн у країні, з якої прийшов. Як-що, звичайно, на зорях воюють. Тепер скажи, що нам робити? Твала має нових людей, замість тих, що загинули. Та Твала де-чого навчивсь: яструб не сподівався, що чапля дасть йому опір і почуває досі біль у грудях од її дзьоба. Він не наважиться знову напасти на нас. Але знає, що й ми потерпіли й хоче чекати на нашу смерть. Він обкрутиться навколо нас немов гадюка навколо лані й помалу задавить, ведучи нерухому війну.

— Говори далі,—промовив я.

— Отож, Макумацане, ти бачиш, що води нема, та й їжі обмаль. Нам доводиться вибирати поміж трьома можливостями—чи то конати повільно, немов лев у пасці, чи спробувати пробитися на північ, а чи—тут

він підвівсь і показав на темну масу ворогів,—кинутися простісінько у пащу Твалі. Інкубу, звитяжний вояка,—бо сьогодні він бився немов буйвол у тенетах і люди Твали падали під його сокирою, наче зерно під градом, я на власні очі бачив це,—Інкубу каже: „напасти на Твалу“, але слін завжди ладний нападати. Та що скажеш ти, Макумацане, старий, мудрий лисе, який завжди бачить усе наперед та любить кусати ворога ззаду? Останнє слово належить Ігнозі, бо війна,—то королівська справа, але дозволь нам почути твоє слово, Макумацане, хто чатує уночі, а також слово того, що має прозоре око.

— Що скажеш ти, Ігнозі?—спитав я.

— Ні, батьку,—відказав колишній наш слуга, що одягнений тепер у повну військову уніформу тубільного короля, мав дуже величній вигляд.—Дозволь мені послухати твоїх слів, бо я дитина розумом, проти тебе.

Нашвидку порадившись із сером Генрі та Гудом, я висловив думку, що оточені з усіх боків і не маючи вдосталь води, найліпше, що ми можемо зробити, це напасти на Твалу і то негайно, поки рани нам не роз'ятрились, а також вигляд численних свіжих сил ворога не розтопив серця нашим воякам, немов смалець на вогні. Окрім того,—додав я,—де-хто з наших командирів може відмінити думку й перейти до Твали, а то навіть зрадницьки віддати нас йому в руки.

Мою промову вислухали прихильно. Справді з такою повагою, як у Кукуанії, ніде більш не слухали моїх слів, ні до того, ні після того, як я трапив до цієї країни. Але

рішинець міг винести єдиний Ігнозі, який, відтоді, як визнано його законним королем, набув необмеженої влади, отож очі всіх присутніх скеровано на нього.

Нарешті, поміркувавши де-який час, він почав:

— Інкубу, Макумацане й Бугване, хоробрі білі люди й мої приятелі, Інфадусе, мій дядьку та вожді славного війська, я зважився. Сьогодні нападємо на Твалу, поставимо на кін мое щастя, навіть життя, а також і ваше життя. Тепер слухайте. Ви бачите, що наш пагорок вигинається немов серп молодого місяця, а долина зеленим язиком врізається в нього?

— Так.

— Гаразд. Тепер саме полудень, і люди відпочивають після бою та полуднують. Коли сонце поверне трохи до заходу, хай твій полк, мій дядьку, разом ще з одним полком зійде до зеленого язика. І коли Твала побачить це, він кине сюди військо, щоб розбити його. Та долина вузька, і полки можуть нападати там лише по одному воднораз, отож ви знищуватимете їх там, а очі всієї армії Твали зосереджено буде на бійці, якої ще світ не бачив. Разом з тобою, мій дядьку, піде приятель мій Інкубу, і коли Твала побачить, що сокира його блищить у перших лавах полку „сивих“, серце йому опояде страх. А я піду з іншим полком слідом за тобою і коли вас виб'ють, а це легко може статися, все-ж таки залишиться ще король, щоб провадити бій після тебе. Зі мною піде також мудрий Макумацан.

— Хай буде так, королю,—відповів Інфадус, погоджуючися на можливу загибель

свого полку з цілковитим спокоєм. Справді, дивний нарід оці кукуанці. Смерть не лякає їх, коли справа йде про обов'язок.

— А поки очі війська Твали зосереджено буде на бійці,—провадив Ігнозі,—третина нашого війська (біля 6000 чол.) пройде тихенько правим рогом пагорка й кинеться на лівий фланг Твалі, а друга третина піде лівим рогом пагорка й нападе на правий фланг ворогові. Побачивши, що обидві ці частини атакують обидва ворожі фланги, я кинусь просто в чоло Твалі разом з тими воюками, що залишаться, і коли нам пощастить, за день все скінчимо, і заким ніч пожене чорні коні з гори до гори, ми відпочиватимем спокійно в Лоо. Тепер треба нам попоїсти та налагодитись, а ти, Інфадусе, подбай, щоб намисел наш як слід виконано. Білий батько мій Бугван піде з військом правим рогом і блискуче його око вщерть налле мужністю серця воюкам.

Цей нашвидку складений план виконано з такою швидкістю, що лише виявляла чудову дисципліну кукуанського війська. Менш як за годину воюкам поділили й роздали їжу й зформували три частини до бою. Командирам пояснили план нападу і вся наша армія числом до 18.000 душ за винятком тих, що лишилися ходити біля поранених, готова була до наступу.

Зненацька Гуд наблизився до нас і міцно стис нам руки.

— Прощайте, друзі,—мовив він.—Я виступаю з правим крилом, згідно наказу, отож прийшов попрощатися з вами, на випадок, коли більш не побачимося,—додав многозначно.

Ми мовчки поручкалися.

— Погана ця справа,—промовив сер Генрі й низький його голос трохи тремтів,—я певний, що не побачу взавтра сходу сонця. Як я розумію, сиві, з якими мені доводиться йти, битимуться до загину, щоб дати спроможність двом іншим частинам обійти військо Твали. Ну, та як воно не є, а мені припаде мужня смерть. Прощайте, любі друзі. Хай вам щастить! Сподіваюся, ви щасливо вийдете з цього бою і знайдете діаманти. Але, як-що трапиться так, затямте мою пораду й ніколи не встрявайте до справ претендентів на трон.

За мить востаннє стиснувши нам руки, Гуд пішов, а тоді наблизився Інфадус, щоб повести сера Генрі до „сивих“, а я в тяжкому настрої попростував разом з Ігнозі до полку, який мав виступати в другу чергу.

Розділ XIV

Останнє змагання „сивих“

За кілька хвилин полки, яким доручено наступати з флангів, тихенько рушили в похід, обережно ховаючися поміж бугрів і скель, щоб їх не побачили гострі очі Твалової розвідки.

Минуло сповна пів години, як рушили обходні частини, тоді почали виступати „сиві“ та полк „буйволів“, що мав йти після „сивих“. Ці два полки повинні були витримати найзапекліший бій.

Обидва полки виступали на свіжі сили, бо „сиві“ весь ранок стояли у резерві й устряли до бою вже наприкінці, а „буйво-

ли“ стримували наступ у третій смузі бою, коли ворог уже виснаживсь і тому майже зовсім не билися.

Інфадус, яко старий досвідчений вояка, добре знав, як багато важить у такій, майже безнадійній ситуації, піднесений настрій війська, отож звернувся до своїх, „сивих“ з надхненною поетичною промовою, з'ясовуючи, яка величезна їм шана, що їх призначено в найголовніший бій і що славетний білий вояка з зор битиметься разом з ними, а потім, яка пишна нагорода припаде тим, що залишаться живі після страшного бою, якщо вони переможуть.

Я дивився на довгі смуги чорних пер, що маяли на вітрі, на мужні, суворі обличчя під ними й думав, що за короткий час більшість, а то може й усі випробовані в численних боях ці вояки, а з них жодному не було менше сорока років віку, лежатимуть у поросі мертві або конаючи. Їх роковано на смерть і вони знали це, мали завдання одбиватись один по одному від численних полків Твали на вузькій зеленій рівнині, аж поки обходним частинам не пощастить напасти з флангів. Проте, вони не вагались і я не бачив найменших ознак страху у жодного з них. Ідучи на певну смерть, знаючи, що не побачать уже більше світла сонця, вони без тремтіння дивились у вічі неминучої долі. А я, рівняючи їхній настрій до свого, далеко не спокійного, настрою не міг не відчутися захоплення й заздри. Ніколи раніш не бачив я такої відданості обов'язку й такої байдужості до сумного кінця.

— Ось ваш король, — закінчив старий Інфадус, показуючи на Ігнозі. — Ідіть бийтеся

за нього, не шкодуючи життя, як належить звитязним воякам і вічний сором тому, хто злякавшись смерті, покаже ворогові спину. А могутній Інкубу та я поведемо вас у саме серце ворожої сили.

На мить запала павза, а тоді, враз, знявся глухий гомін, немов далека пісня моря, це держаки кількох тисяч списів стукали злегка об щити. Гомін поволі дужчав, заким перейшов у ревіння, наче грім покотився у горах, і сповнив повітря хвилею згуків. Тоді все поволі ущухло, а потім гримнув зненацька королівський салют.

Ігнозі, справді, міг пишатися, бо жодного римського цезаря не вітали певно так перед смертю гладіатори.

Ігнозі відповів на вітання, піднісши догори бойову сокиру, а тоді „сиві“ вирушили потрійною лавою, біля тисячі вояків у кожній разом з командирами. Коли „сиві“ віддалились од нас ярдів на п'ятсот, Ігнозі став на чолі „буйволів“, які теж' вишикувались потрійною лавою, і ми пішли. Треба зазначити, мені не раз доводилося трапляти в погане тановище, та ніколи не почував я себе як тепер, маючи таку малу надію на рятунок.

Заким ми дісталися кінця плато, „сиві“ вже проминули половину схилу, сходячи вниз до долини, яка вганялась у кривину пагорка немов зелений язик. У таборі Твали помітно стало велике хвилювання й почали похапливо вирушати полки, щоб досягти початку зеленого язика раніш, ніж наше військо встигне виступити в долину Лоо.

Улоговина, в якій мали битися, була ярдів триста завдовжки і навіть у найширшій

му місці не сягала по над сто п'ятдесят кроків упоперек, тоді як там, де вганялась у пагорок мала щось кроків із шістдесят завширшки. Зійшовши зі схилу, „сиві“ вишикувалися колоною і досягши початку улоговини, себ-то найширшого її місця, знову перешикувалися потрійною лавою, як спочатку, й спинилися немов камінні.

Тоді наш полк „буйволів“ рушив униз і досягши улоговини, спинивсь у резерві, ярдів на сто позад останньої лави „сивих“ на невеликому підвищенні. Маючи вільний час, ми роздивлялися військо Твали, яке, укомплектоване, очевидночки, після ранішньої атаки свіжими силами, не зважаючи на численні свої втрати, мало тепер по над сорок тисяч вояків, які прудко посувалися до нас. Та досягши початку улоговини, вони затрималися нерішуче, зрозумівши, що в таке вузьке місце зможе увійти лише один полк, а за якихось сімдесят кроків од початку стоїть наготові славетний полк „сивих“, гордість і краса кукуанського війська, який у цих умовах у силі затримати найчисленнішу армію, бо з боків його захищають неприступні стрімкі урвища пагорку і досягнути до нього можна лише з фронту. Спочатку завагавшись, вони потім спинилися, бо не зважувалися лізти на списи потрійної залоги суворих вояків, що стояли тверді й непорушні мов криця наготові зустріти ворога вістрям списів. Зненацька з'явився якийсь високий ватажок зі звичайними струсевими перами на голові, оточений цілим почетом командирів та ординарців, на мою думку не хто інший, як сам Твала, і наблизившись до нерішучих вояків, голосно ви-

гукнув якийсь наказ. Перший полк одповів вигуками й кинувся на „сивих“, які все стояли нерухомі й мовчазні, аж поки ворог наблизився на сорок кроків і в повітря полетіла хмара ножів.

Тоді з грізним ревом вони кинулися на зустріч воякам Твали й обидва полки розпочали жорстокий бій. За якусь мить стукіт зброї об щити гуркотів немов грім, а по всій улоговині наче блискавки сяяли на сонці списи. Жива суцільна маса хиталася то туди, то сюди, але не довго. Враз ворожі лави почали рідшати, танути і нарешті хвиля „сивих“ цілком поглинула їх, як змиває хвиля буруну дрібні камінці. Ворожий полк поліг увесь, але й „сивих“ лишилося всього дві лави—третя загинула.

Знову струнко вишикувавшись, вони зазмерли мовчки, чекаючи другого нападу. Я з радістю спостеріг, що сер Генрі ще живий, бо побачив руду його бороду, коли він ходив туди й сюди, рівняючи лави.

Тим часом ми посунулися далі на поле бойовища, загачене чотирма тисячами розпростертих людських тіл, мертвих та поранених і тих, що конали. Землю темними плямами вкривала кров. Ігнозі видав наказа не вбивати поранених ворогів і, скільки ми могли бачити, розпорядження це сумлінно виконували.

Тепер наступав другий полк, у білих перах, та з білими щитами, хмарою насуваючися на дві тисячі, „сивих“, що залишилися після першого нападу. Знову „сиві“ стояли зловісно-нерухомо, аж поки ворог наблизився на сорок кроків, а тоді з лютою запеклістю кинулися на нього. Загриміли знову щити

їй страшна подія відбулася наново. Та на цей раз билися довше. Здавалося неможливим, щоб „сиві“ ще раз перемогли. Ворожий полк складався виключно з молодих людей і вони билися так несамовито, що ніби ось-ось переможуть наших ветеранів. Бій провадився шалений, що-хвилини падали сотні, а від втуків тих, що змагалися, від стогону подоланих і від стукоту зброї тремтіла, навіть земля.

Та зразкова дисципліна й непохитна мужність роблять диво й старий досвідчений вояка вартий двох молодих, як ми незабаром це самі на власні очі побачили. Саме ми почали вже думати, що „сивим“ приходить край і лагодилися заступити їх, лише звільниться після них місце, як я раптом учув гучний голос сера Генрі й побачив, як блищить його сокира над чорними перами на голові. Тоді сталася відміна: „сиві“ спинилися нерухомо немов скеля, об яку люто розбивалися хвилі ворожого нападу. Потім звуку посунулися на цей раз уперед. З рушниць не стріляли, отож не було диму й ми виразно все бачили. Ще хвилина й бій почав стихуватись.

— Оце справжні вояки—вони знову переможуть,—вигукнув Ігнозі, що, стоячи поруч мене, аж скреготів зубами від хвилювання.—Дивись, уже по всьому!

Зненацька, немов дим із жерла гармати після вибуху, недобитки ворожого полку почали тікати, маячи на вітрі білими перами своїх головних строїв. „Сиві“ перемогли, та леле! Це вже був не полк. Із трьохтисячного полка непереможних, як криця вояків, що трьома струнками лавами стали до бою,

лише сорок хвилин тому, залишилося найбільше шістсот заюшених кров'ю людей— решта лежали на землі. Але з радісними вигуками, помахавши списами на ознаку перемоги, вони не пішли назад, до нас, як ми цього сподівались, а пробігши ярдів сто навздогін за подоланим ворогом, опосіли невисокий бугор і вишикувавшись і на цей раз у три лави оточили його потрійним колом. Потім я ще раз побачив сера Генрі, видимо не пораненого, а разом з ним нашого старого приятеля Інфадуса. Тоді полки Твали кинулись утретє на рештки „сивих“ і бій почався знову.

Ті, що читають це оповідання, певно давно спостерігли, що я, щиро кажучи, трохи полохливий, і не люблю встрявати до бійки, але якось так випадає, що мені часом доводиться трапляти в неприємне становище і навіть проливати людську кров. Та я завжди ненавидів таке, а що до своєї власної крові, то намагався, щоб кількість її, за всяку ціну, не зменшувалась і коли були не переливки, то простісінько давав тікача. Та цей єдиний раз щось таке опосіло мене, що і я відчув, як у грудях мені забуяв войовничий запал. У пам'яті сплили уривки всіляких віршів про бойовища, кров, що до цього мало не застигла від жаху, вогнем розлилася по жилах і всього мене охопило дике бажання вбивати, вбивати без жалю. Озираючись на лави вояків позад себе, я подумав, що у мене, певно, у цю мить такий самий вираз обличчя, як і у них. Вони стояли, повистромлявши голови з-понад щитів, міцно постулявши кулаки, злегка пороззявлявши роти з диким кровожерним виразом на об-

личчях і з жадним блиском у очах, який буває у мисливського пса, коли той чує дичину.

Лише серце Ігнозі, коли зважати на спокійний його вигляд, певно калатало рівно, як і завжди, під леопардовою кереєю. Хоч він усе скреготів зубами. Я не міг більше витримати.

— Чи ми стоятимем тут доти, поки пустимо коріння, Умбопо, чи то, Ігнозі, та чекатимем, заким Твала проковтне і решту наших братів?—спитав я.

— Ні, Макумацане, — пролунала відповідь.—Дивися, саме настала слупина мить, ось ми й скористуємося з неї.

Коли він промовляв ці слова, до горба рушив ще один полк і обійшовши навкруги, атакував його з ближчого до нас боку.

Піднісши вгору сокиру, Ігнозі дав гасло до нападу. Залунав бойовий поклик кукунанців і „буйволи“ кинулись у бій.

Що сталося одразу після цього, я не в силі розповісти. Все, що можу згадати, це те, як ми неначе вихор, але додержуючися повного ладу, посувалися вперед, а від кроків наших тремтіла земля.

Пригадую, як раптом відмінили фронт і переформували частину полку, на який ми напали. Тоді жахливий бій, глухий рев голосів, полиск зброї поміж червоного кривавого туману.

Коли я трохи отямився, то побачив, що стою поміж недобитків „сивих“ мало не на вершечку горба і саме біля сера Генрі. Як я трапив туди—у ту мить не міг виразно собі уявити, але сер Генрі казав мені потім, що мене винесло першим шаленим на-

скоком „буйволів“ мало не до ніг йому, а потім, коли їх одсунули назад, я залишився там, а він, вискочивши з кола, втяг мене туди.

Що-до бою, який відбувався потім, хто зможе описати його? Без краю кидався численний ворог на коло наших вояків, що тануло що-разу, але все-ж одбивалось од нього.

Кипить змагання в темнім лісі,
Останній бій настав.
Вояк став там, де був товариш,
Що, мить тому, упав.

Цей вірш, який я пам'ятаю ще з дитинства, немов про наш бій написано.

А сміливі полки все йшли та йшли, часом перелазячи через трупи своїх товаришів, а потім падаючи від списів наших вояків та збільшуючи своїми тілами купу мертвих тіл. А яке дивне видовище являв старий, загартований у численних боях Інфадус, спокійний, немов на параді, вигукуючи накази, докори, навіть жартуючи, щоб підтримати мужність невеличкої кількості людей, що у нього ще залишилась. А коли хвилі ворожого наступу зі збільшеною люттю котилися на нас, він кидався у саму гущу бою, щоб і самому допомогти відбиватись од них. Та наш сер Генрі перевершив і його. Струсячі пера давно впали йому з голови, бо хтось збив їх списом, і довгі золотаві його кучері маяли на вітрі. Він стояв, немов скеля, велетень-данець, бо таки-ж справді походить з данського роду, у закушеному кривлею вбранні, а від помаху бойової його сокири вороги падали наче дрова. Нарешті його почали обминати, бо великий білошкірий „тагаті“ (чаклун) не схиблював б'ючи.

Зненацька залунали вигуки: „Твала! Твала!“ і наперед вискочив не хто інший, як сам одноокий велетень король, теж озброєний сокирою, одягнений у панцер і з щитом.

— Де ти, Інкубу, біла людино, вбивця мого сина Скраги? Іди вбий мене, коли зможеш!—вигукнув він і в цю саме мить пожурихав ножем у сера Генрі, але той на щастя бачив його і встиг наставити щита. Ніж наскрізь проколов шкіру й застряв у металевій блясі.

Тоді Твала з криком стрибнув до сера Генрі й, ударивши сокирою, влучив знову у щит, але з такою силою, що сер Генрі, хоч і дужа людина, впав на вколюшки.

Але далі цього справа не пішла, бо поміж вояків, що колом наступали на нас, залунали крики розпачу. Глянувши туди, я зрозумів причину.

Праворуч і ліворуч рівнина рябіла перами наших вояків, які нарешті наспіли нам у поміч. Важко було вигодити крашу хвилину. Вся армія Твали, як і передбачав Ігнозі, зосередила увагу на кривавій боротьбі з недобитками „сивих“ і „буйволів“, і на думці не маючи, що решта нашого війська оточує їх з флангів. Тепер, заким вони встигли навіть вишикуватися для оборони, як наші частини кинулись немов хорти їм з флангів.

Наслідки бою виявились у п'ять хвилин. Захоплені з обох флангів, а також злякані жахливими поразками, які заподіяли їм „сиві“ та „буйволи“, полки Твали кинулись тікати і невдовзі вся рівнина поміж нашим

пагорком і Лоо зарясніла гуртками вояків, що шукали рятунку у швидкості ніг. Немов якимись чарами, численні сили, що оточували нас, розтанули й ми лишилися самі, наче скеля, від якої відлинуло море. Але-ж яке навколо нас було видовище! Мертві та ті, що конали, лежали цілими купами. Від хороброго полку „сивих“ залишилось лише дев'яносто п'ять чоловік. Більше ніж дві тисячі дев'яност вояків цього полку полягло й більшість їх уже не встане.

— Вояки, — промовив Інфадус, — дивлячися на те, що залишилось од його полку, тоді як йому тим часом перев'язували поранену руку, — ви підтримали славу свого полку і діти дітей ваших згадуватимуть сьогоднішній день. — Тоді, повернувшись, узяв за руку сера Генрі. — Ти велика людина, Інкубу, — промовив він просто. — Я довго жив поміж вояків і бачив сміливих людей, але такого як ти не бачив.

У цю хвилину нас минали „буйволи“, що йшли до Лоо. Вони переказали, що Інфадуса, сера Генрі та мене кличе до себе Ігнозі, який повідомив нас, що він хоче поспішити до Лоо, щоб завершити перемогу, полонивши самого Твалу, як-що пощастить. Ледве ми пройшли кілька кроків, як несподівано угледіли Гуда, що сидів на мурашнику ярдів на сто від нас, а біля нього лежало мертве тіло кукуанця.

— Може він поранений, — занепокоєно промовив сер Генрі, але в цю мить трапилось щось неймовірне. Мертве тіло кукуанця, або, швидче, те, що здавалося мертвим тілом, зненацька підстрибнуло й перекинувши Гуда догори ногами через мурашник, почало ко-

лоти його списом. Ми з жахом кинулись до нього, і коли дісталися ближче, побачили, що м'язистий кукуанець усе товче Гуда списом, а той що разу дригає руками й ногами. Побачивши нас, кукуанець востаннє з люттю ткнув Гуда списом і вигукнувши: ось же тобі, чаклуне!—мерщій утік. Гуд не ворушивсь і ми подумали, що бідний наш приятель уже вмер. Наблизившись з сумом до нього, диву дались, побачивши, що він живий, хоч і блідий та знесилений, на обличчі йому грає ясна посмішка, а в очі стирчить монокль.

— Надзвичайно міцний панцер,—промурмотів він, побачивши схилені над ним наші обличчя, а тоді зомлів. Обдивившись його, ми побачили, що він тяжко поранений ножем у ногу, але від списа кукуанського воюки його так добре захистив панцер, що опріч дуже великих синців інших пошкоджень не було. У цю мить ми нічим допомогти йому не могли, і тому, поклавши на плетені з лози ноші, на яких тут носять поранених, понесли його до Лоо.

Діставшись до одної з міських брам Лоо, ми побачили, що згідно з наказом Ігнозі біля неї вартує наш полк. Решта полків так само вартували біля інших брам. Командир полку повідомив Ігнозі, що військо Твали заховалось у місті, сам Твала також, але військо в такому пригніченому стані, що легко може здатися. Тоді Ігнозі, порадившись із нами, послав гінців до всіх брам оповістити, що він дарує життя всім тим воюкам, хто складе зброю. Повідомлення зробило величезний ефект. Під радісні вигуки „буйволів“, через рів навели міст і навстіж одчинили браму.

Вживши заходів на випадок зради, ми увійшли в місто. Уздовж улиць стояли, сумно похиливши голови, переможені вояки, поклавши біля ніг свої списи та щити. Коли Ігнозі проходив повз них, вони вітали його яко короля. Ми попростували до краалю Твали. Діставшись величезного майдану, де два чи три дні тому дивилися на чаклунське полювання, побачили, що він цілком порожній. Хоч ні, не цілком, бо в далекім кутку сидів біля порога своєї хати Твала, а біля нього Гагула.

Це було сумне видовище. Він сидів, схиливши на широкі груди голову та відкинувши набік сокиру й щита, в товаристві лише старої відьми. Не зважаючи на всі його злочини та звірячу жорстокість, серце мені пройняв жаль, коли я побачив його „скиненого з високостів трону“. Жоден во-яка з його армії, жоден дворак із тих сотень двораків, що раніш товпилися навколо нього, не прийшли поділити з ним його лиха. Бідний дикун! Доля поглумилася з його.

Увійшовши у ворота, ми попростували через майдан просто туди, де сидів екс-король. Кроків за п'ятдесят од нього залишили свій полк і лише з невеличкою сторожею наблизились до нього. Гагула почала тяжко клясти нас, а Твала, вперше підвівши за-квітчану перами голову, уставився на щасливого переможця Ігнозі єдиним своїм оком, яке горіло вогнем такої лютої зненависти, що блищало майже так яскраво, як і величезний діамант у нього на чолі.

— Вітаю тебе, королю,—промовив він з гірким глумом,—тебе, що їв мій хліб, а тепер зіпсував моїх вояків чарами білих людей

та переміг мою армію. Вітаю! Яку долю готуєш ти мені, королю?

— Таку, яку ти заплідив моєму батькові, багачко років тому,—пролунала сувора відповідь.

— Гаразд. Я покажу тобі, як треба вмирати, а ти згадаєш це, коли прийде твій час. Дивись, он сідає, все закривавлене, сонце,—і він показав сокирою на червоне коло, що пірнало за обрій,—отож було-б добре, якби й сонце мого життя згасло разом із ним. А тепер, королю, я ладен умерти, але хочу скористати з привілею кукуанського королівського роду¹⁾ й загинути в бою. Ти не можеш одмовити мені в цьому, бо тоді навіть ті боягузи, що втікли сьогодні з бойовища, засміють тебе.

— Гаразд. Вибирай з ким хочеш стати до герцю. Зі мною ти не можеш, бо королі б'ються лише на війні.

Похмуре око Твали пробігло по нас і в ту мить, як воно спинилося на мені, я відчув жах. А що, як він обере мене? Чи є хоч найменша надія перемогти очайдушного велетня-дикуна, який дійшов крайніх меж одчаю? Це однаково, що йти на певну смерть. Я наважився не згоджуватись на герць з ним, хоч би навіть мене прогнали за це з Кукуанії. Та вже краще хай прогонять, ніж оцей велетень зробить з мене січеника своєю сокирою.

¹⁾ Згідно кукуанського закону, члена королівського роду не можна скарати на смерть без згоди на те його самого, хоч він завжди дає на це згоду. У такому випадку засуджений сам обирає собі кілька супротивників, за згодою на це короля, і доти змагається на герці, поки його не заб'є хтось із них.

Зненацька Твала заговорив.

— Інкубу, а що як ми скінчимо з тобою те, що почали удень? Чи може мені доведеться вважати тебе за боягуза?

— Ні,—шпарко перехопив Ігнозі—ти не битимешся з Інкубу.

— Звичайно, як-що він боїться,—мовив Твала.

На нещастя сер Генрі зрозумів ці слова й обличчя йому спалахнуло.

— Я битимусь з ним,—сказав він,—побачимо, чи я боюся.

— Не важте життям, б'ючися з цим очайдушним,—устряв я.—Усі, хто бачив вас сьогодні, знають, що ви не боягуз.

— А проте я битимусь,—уперто намагався той.—Жодна людина не називала ще мене боягузом. Що-ж, можна починати,—промовив він, виступаючи вперед і замахнувшись сокирою.

Я сплеснув у розпачі руками, бачучи таку абсурдну витівку, але коли він наважився битися, спинити його я, звичайно, не міг.

— Не бийся з ним, білий мій брате,—промовив Ігнозі, кладучи руку на плече сирові Генрі.—Ти досить уже змагався сьогодні і якщо впадеш од його руки, серце мені розірветься з туги.

— Я хочу битися, Ігнозі,—відказав сер Генрі.

— Хай буде так, Інкубу, ти відважна людина. Бій зчиниться гарячий. Бережися, Твало, слін іде на тебе.

Екс-король злісно засміявсь і виступивши вперед, глянував обличчя Куртісові. Якусь

мись вони стояли нерухомо, а сонце кидало останнє проміння на могутні їхні постаті, одягаючи їх огнем. Чудово пасували вони один до одного.

Тоді почали кружляти, занісши сокири вгору. Враз сер Генрі, стрибнувши вперед, ударив з усієї сили Твалу, який аж похитнувся набік. Удар був такий дужий, що він сам теж трохи похитнувся і з цього скористався його супротивник. Замахнувшись сокирою над головою сера Генрі, він з неймовірною силою вдарив його. Серце мені завмерло, я гадав, що тому вже край. Але ні. Швидким рухом лівої руки сер Генрі підставив щит і сокира, зідравши шкіряну накривку щита, вдарила його в ліве плече, але не заподіяла великої шкоди. За мить сер Генрі знов ударив Твалу, але той теж підставив щита. Тоді удари посипались один по одному, але супротивники або ухилялись, або підставляли щити. Усі страшенно хвилювались. Вояки, стежачи за бійкою, забули про дисципліну й надійшовши ближче, зустрічали кожний удар вигуками радості або жалю. І саме тоді Гуд, що лежав недалеко мене, очутившись од млости, сів і побачив, що коїться. За якусь мить він підвівся і вчепившись мені за руку стрибав на одній нозі, тягаючи мене за собою і підбадьорюючи сера Генрі вигуками.

— Так його, старий друже! Оце добре влучили! Бийте межі очі!—і т. д.

Зненацька сер Генрі, щойно підставивши щит під удар Твали, з усієї сили вдарив його. Сокира розсікла щит Твалі й крицеву його сорочку та влучила в плече. Завивши від болю й люті, Твала, немов навіжений,

ударив сера Генрі й одбивши йому держака від сокири, поранив його у лице.

„Буйволів“ пройняв зойк розпачу, коли широка сокира нашого героя впала на землю, а Твала, знову замахнувшись сокирою, з криком кинувся на нього. Я заплющив очі. Розплющивши їх, побачив, що щит сера Генрі лежить долі, а сам він охопив величезними своїми руками Твалу й вони хитаються то туди, то сюди, немов ведмеді, здавлюючи один одного в м'язистих обіймах, розпачливо змагаючися за дороге життя та за ще дорожчу славу. З надлюдським зусиллям Твала збив з ніг Куртіса, але впали вони разом і не випускаючи один одного покотилися по вапняному бруку, Твала, весь час намагаючися розбити Куртісові голову сокирою, а Куртіс, пробуючи перерізати ножом, який витяг із-за пояса, металеву сорочку Твали.

Жах проймав усіх, хто дивився на могутнє це змагання.

— Одніміть у нього сокиру, — зойкнув Гуд і можливо наш приятель почув, бо кинувши ніж, схопився за Твалину сокиру, міцно прив'язану йому до зап'ястка ремінем із буйволячої шкіри. Вони все качалися долі, тяжко віддихаючи та змагаючися немов дикі коти. Зненацька ремінь на руці Твали розірвавсь і з величезним зусиллям сер Генрі визволився від Твали, маючи сокиру у себе в руках. Ще мить і він уже стояв на ногах, а кров струмилася йому із пораненого обличчя. Твала теж зірвавсь на ноги. Витягнувши із-за пояса важкий ніж, він кинувсь на Куртіса й ударив його просто в серце. Удар був дужий і вірний, але той, хто ро-

бив панцер, добре знав свою справу, бо ніж одскочив, не проколовши металю. Твала вдарив знову з нелюдською силою, але ніж знову відскочив і сер Генрі лише похитнувся. Саме Твала хотів утретє напасти на нього, як Куртіс, зібравши всі свої сили, замахнувся важкою сокирою і вдарив його. Крик здивовання вихопився з тисячі грудей і диво! Голова Твали зіскочила з плечей і покотившись до Ігнозі, спинилася йому біля ніг, а тулуб якусь мить стояв і кров цебеніла йому з розрізаних артерій, тоді з глухим стуком упав на землю, а золотий обруч із шиї покотився бруком. Поки все це відбувалося, сер Генрі тяжко виснажений утомою і втратою крові, знепритомнів.

За мить його підняли і дбайливі руки плеснули йому води в обличчя. Ще мить і великі сірі його очі широко розплющилися. Він був живий.

І саме ховалося сонце, як я, приступивши до мертвої голови, зняв з неї діядему й простяг її Ігнозі.

— Візьми її, законний королю Кукуанії,— мовив я.

Одягши діядему собі на чоло й наступивши ногою на безголовий тулуб ворога, Ігнозі заспівав пісні такої дикої і прекрасної, що я з розпачем лише можу признатися, що не в силі, навіть приблизно, переказати її зміст. Це була не пісня, а швидче гімн перемоги.

— Тепер,— почав він,— повстання наше скінчилося перемогою, а за злі вчинки винні одержали справедливую кару.

— Встали вранці гнобителі й одягли пера, готуючися до бою.

— Вони встали й узяли до рук списи й покликали командирів, готуючись до бою.

— Їхні пера вкрили поле, немов пера хижого птаха, коли він сидить у кублі. Вони з криком підчесли списи над головою, бо хотіли крови і раділи війні.

— Та я дмухнув на них і немов од подиху хуртовини розлетілися вони і нема їх.

— Блискавиці списів обпалили їм пера, і вони зникли, розтанули, наче ранковий туман.

— Круки та шакали їдять їхнє тіло, кров їхня напуває землю.

— Де ті могутні, що встали вранці? Де ті хижі, що жадали війни?

— Вони дохилили голови та не уві сні. Вони лежать нерухомо та не уві сні.

— Їх забуто. Вони пішли в темряву й не вернуться звідти ніколи.

— А я немов орел вернувся знову до свого гнізда. Далеко блукав я всю ніч, а на ранок вернувся до своїх пташенят.

— Заховайся під тінь моїх крил, народе, і я захищу тебе.

— Люта зима вже минула й настає літо, час жнив.

— Зло покинуло нашу країну, і заквітне вона достатками немов біла лілея.

— Радій, радій народе! Радій уся країно, бо вже немає тирана і я король.

Він урвав, а з грудей натовпу вихопилась гучна відповідь:

— Ти король!

Отож справдилися мої слова посланцеві: заким двічі зайшло сонце, Твала лежав мертвий біля порога своєї хати.

Розділ XV

Гуд хворий

Після герцю сера Генрі та Гуда однесли в хату, де жив Твала, а я пішов разом з ними. Обидва вони страшенно знеслилися після бою та втрати крові, я сам теж почував себе не краще. Людина з мене дуже витривала, може тому, що я худий і звик до суворого життя мисливця, але цієї ночі і мене добре зморило та ще й стара рана почала боліти, як це завжди буває мені при великій утомі. Боліла ще й голова від того страшного удару вранці, що я аж зомлів тоді від нього. Важко навіть уявити гіршу каліч, як оце ми троє цього вечора, хоч, правда, ми були щасливіші від багатьох тисяч тих бідолах, що полягли на бойовищу, тоді як ще сьогодні вранці почували себе щасливими та дужими. Сяк-так зняли ми з себе наші панцері, в чому нам допомогла красуня Фулата, яка після того, як ми врятували їй життя, все намагалася чимось прислужитись нам, а надто Гудові. Ці панцері без прибільшення врятували сьогодні життя, принаймні, двом із нас. Тіло під панцерем вкрито було жахливими синцями, бо хоч крицеві ланки й добре захищали від го-стряка зброї, проте не могли захистити від синців і у сера Генрі та Гуда їх виявилася неймовірна кількість, хоч і у мене не менше. Фулата принесла нам пахучого зеленого листу прикладати до синців і це дало значну полегкість. Та як не боліли синці, але їх і рівняти навіть не можна до ран Гуда й сера Генрі. Гуда поранено наскрізь у стегно,

й він утратив чимало крові, а серові Генрі Твала глибоко розсік сокирою щелепу. На щастя з Гуда досить управний хірург і лише принесено нашу аптечку, як він заходився дбайливо промивати та зашивати рану спочатку серові Генрі, а потім і собі, а коли зважити, що це робилося при каганці, то упорався він з цим дуже добре. Тоді, на-смарувавши гарненько рани антисептичними ліками, яких знайшлося трохи у нашій скриньці, ми перев'язали їх носовичками.

Тим часом Фулата зварила нам міцної юшки й нашвидку проковтнувши її, ми полягали на купі хутряних ковдр, яких чимало було понакидано у величезній хаті небіжчика-короля. З якоїсь дивної іронії долі на власній постелі Твали, загорнувшись у його ковдри, спав не хто інший, як сам сер Генрі, що забив його.

Я кажу спав, але, не зважаючи на втому, дуже важко було заснути, бо повітря аж тремтіло від тужного голосіння по мертвих. Звідусіль линув лемент, то жінки тужили по чоловіках, братах та синах, що полягли в бойовищу. Та й не дивно: третина кукуанської армії, понад двадцять тисяч чоловік загинуло підчас жахливої цієї різанини. Серце розривалося, коли ми слухали це тужіння по тих, що вже ніколи не вернуться і думали, до яких жахливих наслідків призводить людське честолюбство. До півночі лемент безмежної жіночої туги трохи ушух, кінець-кінцем запала тиша, яку ще кілька хвилин порушувало тонке, пронизувате виття з хати позад нас, де, як ми потім довідалися, жила Гагула, що оце голосила по мертвому королеві Твалі.

Потім я трохи задрімав, але що-хвилини з жахом кидався, думаючи, що я все ще беру участь у страшних подіях останньої доби. То ввижався мені вояка, що я власною рукою перетяв йому всякі земні його справи; то надлюдське змагання „сивих“ з полками Твали на невеликому горбі; то знову сам Твала і його закривавлена голова, що покотилася повз мене. Та якось ніч минула і коли заблагословилося на світ, я переконався, що мої приятелі спали не ліпше за мене. У Гуда почалася гарячка й незабаром на величезне наше занепокоєння він став харкати кров'ю; певно кукуанський вояка, колючи списом по його панцеру, пошкодив йому щось усередині. Але сер Генрі мав зовсім бадьорий вигляд, не зважаючи на рану на обличчі, яка заважала йому їсти, а також і сміятися.

Після восьмої години до нас завітав Інфадус. Старий вояка зовсім не видавався стомленим, хоч і сказав нам, що не лягав усю ніч. Він дуже радісно привітав нас, але зажурився, побачивши, в якому стані Гуд. Я спостеріг, що він звертався до сера Генрі з надмірною якоюсь пошаною, немов би він був щось більше за людину, і справді, як ми потім довідалися, кукуанці вважали сера Генрі за вищу якусь істоту. „Жодна смертна людина,—казали вояки,—не могла після такого кривавого цілоденного бою перемогти Твалу, що його всі вважали за найдужчого вояку в Кукуанії, ставши йому одним махом голову, немов бичкові. Відтоді, коли кому в Кукуанії щастило одразу й влучно забити тварину, чи то ворога, всі говорили: „він забив наче Інкубу“.

Інфадус повідомив нас, що військо Твали визнало за короля Ігнозі й такі самі визнання надходять од військ, розташованих по країні. Смерть Твали від руки сера Генрі поклала край усяким непорозумінням, бо Скрага був єдиний його син і спадкоємець.

Я зазначив, що шлях Ігнозі до трону залито кров'ю та старий ватажок лише знизнув плечима.

— Так,—одказав він,—це правда, що полягло багатько люду. Але у забитих батьків позалишалися сини й вони підростуть натомисть. А після цього у країні надовго запанує спокій.

Невдовзі після Інфадуса до нас завітав Ігнозі. Глянувши на могутню його постать у королівському вбранні з діамантовою діядемою на голові, та на численний почет, що виступав позад його, я подумав, яка величезна різниця між цим Ігнозі й тим зулусом, що прийшов до мене в Дурбані кілька місяців тому, прохаючи, щоб я найняв його за слугу.

— Вітаю, королю!—промовив я.

— Так, Макумацане, нарешті король, завдяки вашій допомозі,—відповів він.

Сказав, що все йде як слід і тижнів за два він хоче урядити величезне свято, щоби ближче зазнайомитися з народом.

Я спитав, що він робитиме з Гагулою.

— Це злий демон усієї країни,—відказав він.—Доведеться забити її, а разом з нею і всіх інших відьом. Вона така стара, що ніхто з найстарших людей не пам'ятає її молодю і це вона завела чаклунські полювання, творячи лихо на землі во ім'я високого неба.

— Вона так багачько знає,—зауважив я.— Легко знищити знання, Ігнозі, та чи легко набути його!

— Це так,—одповів замислено він.—Лише єдина вона знає таємницю „Трьох Чаклунів“, де кінчається великий шлях, де ховають королів та сидять мовчазні.

— Так, а також де діаманти. Не забудь своєї обіцянки, Ігнозі. Ти мусиш провести нас на копальні, хоч-би задля цього довелось дарувати життя Гагулі, щоб вона показала нам шлях.

— Я не забув, Макумацане, й помислю над тим, що ти говориш.

Коли Ігнозі пішов, я навідався до Гуда й побачив, що він маячить. Гарячка від рани перекинулася йому на весь організм, а в додаток було ще якесь пошкодження і всередині. Чотири або п'ять день він лежав у дуже тяжкому стані, і я твердо переконаний, що якби не дбайливий догляд Фулати, він би не вижив.

Жінка всюди й завжди жінка, якого-б кольору не була її шкіра. Ми диву давалися, споглядаючи, як смуглява ця красуня і вдень і вночі ходить біля хворої на гарячку людини так зграбно, вміло й лагідно, немов справжня сестра-жалібниця. Спочатку я, а також сер Генрі намагалися допомогти їй, але вона досить нетерпляче відхилила нашу поміч, сказавши, що ми такі незграбні, що лише турбуємо хворого і я гадаю, вона мала радію. Отож день і ніч сиділа вона біля хворого, даючи йому єдиних ліків—холодного тубільного напою, зробленого з молока, куди додавала соку з тюльпанного коріння та відганючи від нього мух. Я і тепер можу згада-

ти це видовище: Гуд кидається неспокійно на постелі, риси обличчя йому загострились, очі гарячково блищать і весь час він верзе неймовірну нісенітницю, а долі, опершись об стінку хати спиною, сидить красуня-кукуанка, обличчя їй схудло від втоми, а в лагідних очах світиться безмежний жаль.

Два дні ми певні були, що Гуд помре і з тяжким серцем тинялися навколо, але Фулата переконано говорила:

— Він житиме.

Ярдів на триста навколо нашої хати не ступала нічия нога, щоб дати хворому абсолютний спокій. Усіх, хто жив поблизу, окрім сера Генрі та мене, з наказу короля виселено далі, щоб вони не турбували хворого метушнею. Якось у п'яту ніч Гудової хвороби, я, як звичайно, заким лягти спати, пішов глянути на нього.

Дуже обережно увійшов до хати. Каганець освітлював постать Гудову, що лежала тепер цілком нерухомо.

Отож він помер! Серце мені здавив такий жаль, що я не зміг стримати ридання.

— Цить!—долинуло з темного кутка у головах Гудових.

Тоді, наблизившись ближче, я побачив, що він не мертвий, а міцно спить, держачи руку Фулати у своїй схудлій руці. Небезпека минула й він житиме. Гуд проспав так поспіль вісімнадцять годин і я ледве зважуюсь сказати, бо боюся, мені ніхто не пойме віри, що віддана дівчина просиділа біля нього весь цей час, не зважаючи висмикнути свою руку, щоб не розбудити його. Як мусіла вона страждати від втоми й нерухомості, не кажучи вже про голод—важко на-

віть уявити. Коли Гуд прокинувся, сердешну дівчину довелося винести на руках—у неї так позаклякали руки й ноги, що вона не могла їх розігнути.

Після цього Гуд почав видужувати надзвичайно швидко. Коли він уже почував себе досить добре, сер Генрі розповів йому про відданість Фулати, як бідна дівчина вісімнадцять годин висиділа біля нього, боючись поворухнутися, щоб не розбудити його. Після цього оповідання чесному морцеві проступили на очах сльози. Він попростував просто до хати Фулатиної, де дівчина саме готувала полудень (ми тепер жили у старій нашій хаті), запросивши мене за перекладача, на випадок він не зможе висловити сам подяки, хоч, на мою думку, як-що взяти на увагу малий запас тубільних слів у Гуда, Фулата розуміла його надзвичайно гарно.

— Скажіть їй,—промовив Гуд,—що я завдячую їй тим, що залишився живий і до віку не забуду її доброти.

Я переклав і спостеріг, як вона зашарілася під темною своєю шкірою.

Повернувшись до нього швидким зграбним рухом, що завжди чомусь нагадував мені льот дикої пташки, вона відповіла, підвівши свої лагідні карі очі:

— Ні, владар мій забув. Це він урятував мені життя і тепер я до віку мушу служити йому.

Ця молода дівчина очевидячки забула, що сер Генрі і я теж приклали рук, рятуючи її з пазурів Твали. Та така вже пам'ять дівоча.

За кілька день Ігнозі скликав величезну „індаба“ (нараду), на якій його офіційно

визнали за короля усі „індунас“ (поважні громадяни) кукуанські. Видовище це було розкішне. Урядили військовий парад і Ігнозі в присутності всієї армії дякував рештки „сивих“ за відвагу й відданість підчас бою та подарував кожного вояку великою кількістю скоту, а також призначив усіх їх офіцерами полку „сивих“, який мали знову формувати. Тоді наказав шанувати нас на всій землі кукуанській нарівні з королем, а сам дав прилюдну урочисту присягу, що відтепер жодної людини не каратимуть без справедливого суду, а також не провадитиметься чаклунських полювань.

Коли церемонію скінчено, ми сказали Ігнозі, що тепер хотіли-б довести до кінця справу розшуку копалень, до яких веде Соломонів шлях і спитали, чи не дізнався він чого про це.

— Друзі мої,—промовив він.—Все, про що я дізнався, це те, що три величезні постави, які там сидять, народ зве „Мовчазними“. Твала хотів принести їм у жертву Фулату. Глибоко в горі є величезна печера, де ховають кукуанських королів—ви там побачите і Твалу, і тих, що царювали до нього. Є також глибочення яма, викопана в давні ще часи людьми, які давно вже померли, можливо, там шукали камінців, яких ви хочете, про які я чув ще в Наталі. Там, в „Оселі Смерти“, є потайна комора, про яку не знає ніхто, окрім короля Твали й Гагулі. Але Твала помер, а я не знаю ні де вона, ні що в ній є. У країні зберігся давній переказ, що за багатько людських поколінь до нашого часу, якийсь білий чоловік пере тав горі і якась жінка повела його до потай-

ної комори й показала скарби, але раніш ніж він устиг що взяти, жінка зрадила його і з наказу короля його прогнали назад у гори і з того часу до комори не ступала нога жодної людини.

— Переказ правдивий, Ігнозі,—зауважив я.—Адже ми знайшли в горах білу людину.

— Так, ми знайшли її. А тепер я вам обіцяю, якщо ви знайдете комору й там є камінці...

— Камінець у тебе на чолі доводить, що вони там є,—перехопив я, показуючи на величезний діамант, який я зняв з мертвої голови Твали.

— Можливо. Якщо вони там є,—провадив він, ви візьмете стільки, скільки подужаєте винести звідси, коли ви захочете мене залишити, брати мої.

— Насамперед треба знайти комору, — промовив я.

— Провести вас туди може єдина Гагула.

— А як вона не захоче?

— Тоді помре,—суворо сказав Ігнозі.—Я дарував їй життя лише задля цього. Почекайте, хай вона вибирає сама,—і покликавши гінця, він звелів привести Гагулу.

За кілька хвилин її приволокли двоє вартових, а вона весь час кляла їх.

— Облиште її,—звелів король сторожі.

Лише вояки випустили їй руки, як старий пожмаканий клунок, бо вона ні на що інше й не скидалася, упав долі безладньою купою, з якої блищали лише її злі, немов гадючі, очі.

— Чого ти хочеш од мене, Ігнозі?—запискотіла вона.—Заподіяти щось лихе мені, не

насмілишся, бо я тут, на місці, знищу тебе. Стережися моїх чар.

— Твої чари, стара вовчице, не врятували Твали й не заподіють лиха мені,—пролунала відповідь.—Слухай, я хочу, щоб ти повідала нам таємницю, де комора з блискучими камінцями.

— Ха, ха!—запискотіла вона.—Ніхто цього не знає, окрім мене, але я ніколи не скажу тобі. Хай білі чорти вертаються туди, звідки прийшли з порожніми руками.

— Ти скажеш. Я примушу тебе.

— Як, королю? Ти могутній, але жодна сила не примусить жінку повідати правду, коли вона не хоче.

— Це важко, та я примушу.

— Як, королю?

— Так, що коли ти не скажеш, то помреш.

— Помру?—з жахом і люттю заверещала вона.—Ти не насмілишся торкнутися мене, чоловіче, бо не знаєш, хто я. Чи дуже я стара, як ти гадаєш? Я знаю ще твого батька і його діда і прадіда. Коли ця країна була ще молодю, я вже жила тут, і коли країна постаріє теж житиму. Вбити мене може лише випадок, але жодна людина не насмілиться цього зробити.

— І все-ж таки я заб'ю тебе. Слухай, Гагуло, мати всього зла, ти така стара, що не повинна вже любити життя. Яка втіха з життя такий потворі як ти, що в тебе вже не залишилось ні стану, ні волосся, ні зубів, нічого, окрім люті й злих очей? Це добре діло забити тебе, Гагуло.

— Ти дурень!—верескнула стара відьма.—Ти проклятий дурень, коли вважаєш, що

життя смакує лише молодим. Мало знаєш ти людське серце, коли говориш таке. Навпаки, швидче молодому бажана смерть, бо молодий має бажання, він любить і страждає і журиться за близькими його серцю, коли вони уходять у країну тіней. Та старі вже не почувують усього цього і лише сміються, коли інші уходять у темряву і раді, коли на землі кояться лихі справи. Все що вони люблять у житті це тепло, тепле сонце і гоже повітря. Вони бояться холоду й темряви і тому старі чаклунки так веселяться на землі.

— Облиш свою гидку мову й відповідай мені,—гнівно сказав Ігнозі.—Чи ти покажеш місце, де сховане каміння, чи ні? Коли ні, помреш у цю-ж мить,—і він сягнув по списа й замахнувся на неї.

— Я не скажу, а ти не насмілишся забити мене. Не насмілишся, бо хто заб'є мене, той проклятий буде до віку.

Ігнозі поволі опустив списа, заким він не торкнувся розпростертої купи лахміття.

З диким вереском стара відьма зірвалася на ноги, а тоді знов упала й покотилась по підлозі.

— Ні, я покажу! Лише дозволь мені жити, дозволь, сидючи на сонці гріти старі кістки і я покажу!

— Гаразд, я так і знав, що знайду засіб примусити тебе. Завтра разом з Інфадусом і білими моїми братами ти підеш туди й покажеш, де лежать камінці. Але не важся одурити їх, бо тоді помреш наглою смертю. Я сказав.

— Я не дуритиму їх, Ігнозі, бо завжди тримаюся свого слова. Але якось, дуже давно,

одна жінка показала це місце білій людині, та зненацька якесь лихо приключилося йому,—тут злі її очі заблищали.—Ту жінку теж звали Гагулою, можливо, то була я.

— Ти брешеш,—промовив я.—Це сталося за десять людських поколінь тому.

— Можливо. Коли довго живеш—усе забуваєш. Може то мати моєї матери розповідала мені, а її теж звали Гагулою. Та коли ми прийдемо туди, де лежить блискуче каміння, ви побачите шкіряну сумку повну того каміння. Хтось напхав її повну, але не встиг винести. Лихо якесь приключилося йому, говорю вам, якесь лихо! Можливо матір моєї матери розповідала про все це мені. А весела буде подорож—ми бачитимем мертві тіла тих, хто загинув у бойовищу. Очі їм повикльовували круки, а сонце сушить їм ребра. Ха, ха, ха!

Розділ XVI

„Оселя Смерти“

Над вечір третього дня після описаної в попередньому розділі сцени, ми отаборились на ночівлю в кількох халупах біля підніжжя „Трьох Чаклунів“, як називались три шпилі, біля яких кінчався Соломонів шлях. Наш гурт складався із трьох нас, Інфадуса, Фулати та Гагули, яку несли в закритих носшах, а вона цілісенький день не переставала буркотіти й клясти нас, кількох носіїв та охоронців. Гори, або, швидче, три шпильясті гірські верховини, бо всі вони вставляли з суцільної підвалини, стояли трикутником, один шпиль якого стремів нам право-

руч, другий ліворуч, а третій просто. Ніколи не забуду я, яке пишне видовище являли ці шпилі другого ранку у перших золотих проміннях сонця. Високо над нами у блакитній просторіні немов плавали посріблені снігом шпилі, а нижче снігу скелясті урвища горіли пурпуром од верісу, яким густо поросли, і так само пурпурові схили пишним килимом стелилися вниз до долини.

Просто нас білою биндою крутився Соломонів шлях, аж до підніжжя центрального шпиля миль на п'ять од нас, де й уривався, бо там йому був край.

Та краще хай сам читач уявляє, в якому піднесенні виступили ми того ранку в путь. Нарешті ми наближаємося до копалень, які спричинились до загибелі старого португальського дона триста років тому, а також і мого сердешного приятеля, безталанного його нащадка, а можливо, і ми дуже цього боялися, що й Джордж Куртіс, брат сера Генрі, наклав своїм життям із тієї-ж причини. Чи-ж і нас спікає після всього така сама доля, як інших? Чи те лихо, що приключилося їм, упаде й на нашу голову, як пророкувала стара відьма Гагула? І ці думки викликали у мене нарешті страх, якого я не міг перемогти. Гадаю сер Генрі й Гуд почували себе так само. А тим часом ми вже минали останній мальовничий закрут розкішного шляху.

Години півтори ми у своєму хвилюванні так швидко йшли отороченою верісом дорогою, що носії ледве встигали за нами. Нарешті Гагула висунула відьомську свою личину з-поміж запинал і сказала нам стихити ходу.

— Ідіть повільніше, білі люди,—запискотіла вона, спиняючи на нас люті свої очі.— Нащо вам поспішати на зустріч тому лиху, що чигає на вас, шукачі скарбів?—І вона засміялася жахливим тим сміхом, що завжди викликав у мене тремтіння. Піднесення наше упало на де-який час.

Нарешті, ми натрапили на величезну круглу яму з похилими стінами ярдів триста, а то й більш завглибшки й пів милі кружини.

— Ви знаєте що це?—спитав я Гуда й сера Генрі, які здивовано дивились у жахливу глибінь під нами.

Вони похитали головами.

— Тоді мені зрозуміло, що ви ніколи не бачили Кімберлейських діамантових копалень, бо інакше одразу-б догадались, що це Соломонові копальні. Гляньте,—провадив я, показуючи на блакитнувату глину, що рябіла поміж трави і кущів, якими поросли стіни ями,—будова ґрунту така сама. Я певний, якби ми зійшли униз, то знайшли-б „рурки“ в конгломераті скелі. А глянте сюди,—і я показав цілу низку старих камінних плит, трохи похилих, уміщених нижче рівня камінної ринви, вибитої колись, у давні часи у суцільній скелі,—якщо це не столи, на яких промивають породу, то я не Алан Квотермен.

Біля цієї величезної ями, позначеної на мапі старого дона, яко копальня, шлях розгалужувався і охоплював її колом. Цей навколишній шлях у багатьох місцях весь збудовано з велетенських камінних брил, очевидно на те, щоб закріпити стіни копальні. Ми пішли далі шляхом, цікаві роз-

дивитися ближче, що там манячить удалені, бо з краю копальні воно скидалося на три величезних колони нерівної будови. Надійшовши ближче, побачили, що це три велетенські людські подоби, очевидячки ті самі „Мовчазні“, яких так шанує кукуанський нарід, але всю велич їхню могли збагнути лише до них наблизившись.

На велетенських підніжках із темного каменю, кроків на двадцять одна від одної, вирізблено три постаті, одну жіночу й дві чоловічих, які сиділи дивлячись униз, на шлях, що виткою биндою крутився рівниною на цілих шістдесят миль аж до самого Лоо. Кожна постать од підніжжя й до голови була футів із двадцять заввишки.

Жіноча постать зовсім гола вражала надзвичайною, хоч і суворою, красою, хоч на жаль риси обличчя зіпсували час і негода. На голові їй стреміли ріжки молодого місяця. Чоловічі, навпаки, були одягнені й надзвичайно огидливі, надто та, що праворуч, мала якусь чортячу личину. На обличчі чоловічої постати ліворуч одбивався спокій, але спокій цей давав вражіння нелюдської якоїсь жорстокости. Сер Генрі сказав, що давні митці надавали цей вираз істотам, які мали силу творити добро, але байдуже дивилися на людське страждання. Ці три постаті втіляли таку жахливу трійцю, сидячи тут одсторонь од усього живого й вічно дивлячись байдужими нерухожими очима на рівнину вниз. Поки ми споглядали цих „Мовчазних“, як називали їх кукуанці, нас знову охопила могутня хвиля цікавості дізнатися, чиї руки спорудили ці постаті й величезний шлях та викопали копальню. Дивлячись отак та

міркуючи, я зненацька згадав, що Соломон під кінець свого життя став поганином і шанував ідолів, отож я почав пригадувати наймення їх—Ашторет, богиня сидонська, Кемос, бог моавітянський і Мільком, бог амонянський—тоді спитав своїх приятелів, чи не репрезентують ці три постаті отих богів.

— Можливо,—промовив сер Генрі, який добре розумівся на класичних науках. Ашторет—це єврейська назва фінікійської Астарті, а фінікіяни вели величезну торгівлю з євреями за Соломонових часів. Астарту, яка потім перетворилась у грецьку Афродиту, завжди виображали з ріжками місяця на голові, а у цієї жіночої постаті їх дуже виразно видно. Можливо ці подоби спорудив якийсь фінікієць, завідувач копальні. Хто може знати?

Не встигли ми ще як слід роздивитись ці пам'ятки сивої давнини, як надійшов Інфадусі, одсалютувавши списом „Мовчазним“, спитав нас, чи ми одразу хочемо йти до „Оселі Смерти“, а чи пополуднавши. Якщо одразу, то Гагула сказала, що охоче поведе нас. Було не більше від одинадцятої години, а як нас підгонила палка цікавість, то ми зохотилися йти не гаючись, і я зауважив, що на випадок ми затримаємося може у печері, то є рація взяти з собою їжі. Нопі Гагули піднесли ближче й стара мавпа вилізла з них, а Фулата, тим часом, на моє прохання, взяла трохи „більтонгу“ або сушеної дичини та дві тикви води й поклала це у плетений кошик. Просто нас, кроків на п'ятдесят далі від підніжжя постатів вставляв стрімкий скелястий мур футів у вісімдесят, а то

й більше, заввишки, який угорі поволі одхилився, утворюючи підвалину величнього шпиля з оповитою снігом верховиною, що стреміла високо в небо на три тисячі футів над нами. Вилізши зі свого гамака, Гагула зі злою усмішкою скинула на нас очима, а тоді, спираючися на ціпок, пошкандибала до стрімкого муру. Ми попростували слідом за нею, заким наблизилися до вузького входу з міцним склепінням зверху, який скидався на вхід до галереї копалень.

Тут Гагула чекала на нас усе ще зі злою посмішкою на жахливому своєму обличчі.

— Тепер, білі люди з зор,—запискотіла вона,—звитяжні вояки Інкубу, Бугван та Макумацан мудрий, чи ви готові? Я прийшла сюди з наказу мого короля показати вам комору з блискучими камінцями.

— Готові,—відповів я.

— Добре! Добре! Наберіться духу, щоб не злякатися того, що побачите. Ти теж підеш з нами, Інфадусе, зраднику свого владаря?

Інфадусе, насупившись, одповів:

— Ні, я не піду, мені не личить туди увіходити. Але ти, Гагуло, придерж свого язика й бережися заподіяти яке лихо білим владарям. Я даю їх під твою опіку і хай хоч єдина волосинка впаде у кого з голови—начувайся, Гагуло, бо будь ти хоч і п'ятдесят разів відьмою, я всі жили з тебе висотаю. Чула?

— Чула, Інфадусе. Я знаю тебе, ти завжди любив заноситися на словах, а коли був малим, пригадую, загрожував рідній матері. Ти не бійсь, я виконаю королівський

наказ. Я виконувала накази стількох королів, Інфадусе, що, кінець кінцем, вони стали чинити згідно з моїм бажанням. А тепер піду гляну ще раз на їхні обличчя і на Тваліне теж. Ходімо, ось лямпа,—й вона витягла з-під хутряної своєї кереї величезну тикву з олією, заправлену ґнотом з рослинних волокон.

— Ти йдеш з нами, Фулато?—спитав Гуд жахливою кукуанською мовою, якої він навчився трохи від Фулати.

— Я боюся, владарю,—тихо відповіла дівчина.

— Тоді дай мені кошика.

— Ні, владарю. Куди йдеш ти, туди піду і я.

Нічого більше не кажучи, Гагула ввірнула в хідник, досить широкий, щоб іти поруч удвох і зовсім темний. Ми йшли на її голос, що пискотів у темряві, мимохіть тремтячи з остраху, який зовсім не поменшувався, бо раптом залунало лопотіння невидимих крил.

— Що це?—спитав Гуд.—Мене вдарило щось по обличчі.

— Це кажани,—відповів я.—Ідіть, не затримуйтеся.

Пройшовши кроків із п'ятдесят, ми спостерегли, що в хідникові ніби стало трохи світліше. Ще хвилина й ми опинились у такому дивному місці, яке навдаку чи доводилося коли бачити людині.

Хай читач уявить величезний храм зовсім без вікон, але ледве-ледве освітлений десь зверху (бо копальня десь угорі на сотню футів у нас над головою мала очевидячки відтулину, куди проходило світло) і

він приблизно зрозуміє, який велетенський був грот, у якому ми опинилися, лише треба додати, що цей збудований природою грот безмірно величніший і більший од усіх людських будівель. Та не так вражала його величінь, як дивна краса. Через увесь грот йшла низка гігантських колон, які спочатку здавалися крижаними, та коли придивитися ближче, виявилось, що це справжнісінькі сталактити. Неможливо навіть приблизно описати могутню красу й велич цих білих колон. Де-які з них мали не менше як двадцять футів у поперечнику біля самої підвалини й величньо й струнко стреміли вгору, аж до високого склепіння. Де-які сталактити були ще в процесі формації й сер Генрі казав, що вони дуже скидаються на порозбивані колони на руїнах грецьких храмів, бо сталагмити, немов поламані стовбури могутніх дерев, стояли внизу, тоді як сталактити вгорі ледве-ледве манячили. Стоячи тут, ми чули, як падає на недокінчену колону внизу крапля води з білої бурулі зверху. На де-які колони вода капала лише раз у дві чи три хвилини. Цікаво як-би вирахувати, за скільки часу утвориться ціла колона, приблизно у вісімдесят футів заввишки й десять упоперек? Що процес цей неймовірно повільний, видно ось із чого. На одній з колон ми побачили незграбну подобу якогось єгипетського бога, вирізьблену очевидячки кимсь із житців давнього світу, що працював тут на копальнях. Подобу цю зроблено на тій височині, на якій звичайно всякі дурні, чи то фінікійці, чи англійці, намагаються обезсмертити себе, вирізьблюючи або своє ім'я, або який малюнок на дивних

витворах мистецтва самої природи і тим, звичайно, тільки зіпсовуючи чудову їхню красу, себ-то виїзблено її на височині людського зросту, приблизно футів на п'ять од землі. З того часу, як зроблено цю подобу, проминуло біля трьох тисяч років, а зверху неїросло лише три фути. Виходить, за цілу тисячу років утворюється лише один фут, а за сто років трошки більше від цяля. І стоячи тут тепер, ми чули, як на цю колону все ще капає вода і капатиме хто зна скільки тисячоліть.

Де-які сталагмити мали дуже чудну форму, певно тому, що вода падала тут не в одне місце. Тоді вони нагадували велетенські катедри з накиданим на них мережевом. Де-які скидалися на дивних потвор, а стіни гроту вкривали химерні везерунки, немов наморозь на шибках.

Од головного великого гроту йшли менші, де-які чималі, де-які зовсім маленькі. Дивно, які певні й непохитні закони природи. Один крихітний гротик був завбільшки з лялькову хатку, але й там нестеменно як у великій печері, де ми стояли, капала з манесеньких бурульок у стелі вода й так само утворювалися колонки.

Та ми не мали часу на те, щоб роздивитися, як слід, дивну печеру, бо на жаль, Гагула байдуже ставилася до сталактитів і хотіла тільки швидче скінчити свою справу.

Її хапливість не мало мене роздратовала. бо я цікавий був дослідити, звідки проходить світло до гроту і чи сама природа подбала освітити його, а чи може це справа рук людських. Потім, мені хотілось довідатися, чи не використовували цього грота з якоюсь

метою у давні часи, бо це видавалося цілком можливим. Але довелося потішити себе тим, що вертаючися назад, роздивимось усе до пуття й іти за нетерплячою своєю проводиркою.

А вона повела нас у глиб великої й мовчазної печери, де ми побачили хід кудись, але не з склепінням зверху, а чотирьохкутний, як це буває в єгипетських храмах.

— Чи готові ви увійти в „Оселю Смерти“?—запитала Гагула з таким виглядом, ніби хотіла залякати нас.

— Веди нас, Макдеф¹⁾,—урочисто відказав Гуд, намагаючися не виявляти остраху, що робили й ми з сером Генрі. Єдина Фулата, не ховаючи свого переляку, вчепилася за руку Гудові.

— Яке все це фантастичне,—мовив сер Генрі, заглядаючи в темний хідник.—Ходімо, Квотермене, не треба затримувати старої,—і він чемно пустив мене вперед, за що я потай не дуже дякував йому.

Цок, цок,—линуло з темряви цокання Гагулиного ціпка, а вона тим часом посувалася вперед, огидливо сміючися. Не в силі побороти незрозумілого якогось остраху, я подався назад.

— Ідіть, ідіть, старий друже,—підбадьорував мене Гуд,—а то ми загубимо прекрасну нашу проводарку.

Я рішуче ступив у темний хідник і кроків через двадцять опинивсь у тьмяно освітленій печері футів у сорок завдовжки, тридцять завширшки й приблизно стільки-ж

¹⁾ Один із дієвих осіб у трагедії Шекспіра „Макбет“.

заввишки. Цю печеру, очевиднож, в давні ще часи вибито у скелі людськими руками, але тут було темніше, ніж у великому сталактитовому гроті й скинувши раз оком, я побачив масивний камінний стіл, що стояв у всю її довжину, край його сиділа велетенська біла постать, а навколо низка інших білих постатів, кожна завбільшки з людину. Тоді я помітив ще щось брунатне посеред столу, а далі очі мені призвичаїлися до сутінку печери й виразніше роздивившись, я з усієї сили шарпонувався, щоб тікати. Треба сказати, що я зовсім не нервовий і не забобонний; життя, яким я жив, давно переконало мене, що всякі привиди, примари та інше надприродне чортovinня цілковита вигадка й нісенітниця, але якби сер Генрі, схопивши за карк, не затримав мене, присягаюся, за п'ять хвилин я опинився-б ужедесь по-за сталактитовим гротом і всі кімберлейські діаманти не спокусили б мене знову туди увійти. Але сер Генрі міцно держав мій ковнір і я лише тому не втік, що не міг вирватись у нього з рук. Та за якусь хвилину очі сера Генрі теж призвичаїлися до сутінку і враз одпустивши мене він почав обтирати собі змокріле чоло. Гуд тихенько лаявся, а Фулата, пронизувато крикнувши, вчепилась обома руками йому за шию.

Лише єдина Гагула голосно й безупинно реготалася.

Видовище було огидливе. Край довгого камінного столу сиділа сама смерть, вирізьблена у вигляді людського кістяка в п'ятнадцять, а то й більше, футів заввишки і держала в кощавій руці величезного білого

списа, наче намірившись на когось. Другою рукою спиралась об стіл так, немов ось-ось підведеться з місця, тоді як огруддя, шия й вищірений череп звернені були до нас, а щелепи розтулені, ніби мара збиралася промовляти до нас, витріщившись у наш бік порожніми дірками очей.

— Чудасія, — промовив нарешті я. — Що воно за проява?

— А оце що?—додав Гуд, показуючи на постать біля столу.

— А оце?—підхопив сер Генрі, ткнувши пучкою на брунатну істоту, що сиділа на столі.

— Хі, хі, хі!—хихотіла Гагула.—На тих, що увійшли в „Оселю Смерти“ чигає лихо. Хі, хі, хі!

— Наблизься, Інкубу, хоробрий у бійці. Наблизься і глянь на того, хто поліг од твоєї руки,—і стара потвора схопила кощавими своїми пальцями сера Генрі й потягла до столу. Ми пішли слідом.

Зненацька Гагула спинилась і показала на брунатну істоту, що сиділа на столі. Сер Генрі глянув і відсахнувся назад, скрикнувши з несподіванки. Та й не дивно, бо на столі сидів голий, як бубон, сам Твала, останній король кукуанський, а на колінах йому лежала власна його голова, відтята сокирою сера Генрі. Тіло йому вкривала тонесенька, прозора неначе скло плівка, роблячи його цим ще огидливішим і спочатку ми не могли добрати розуму, звідки вона взялась, аж поки не помітили, що зі стелі печери капає увесь час вода на шию трупові й зливаючи його всього збігає кінець-кінцем по столу у не-

величку дірку. Тоді я догадався, що тіло Твали перетворюється у сталактит, так би мовити, сталактизується.

Придивившись до білих постатів, що сиділи на камінній лавці біля столу, я переконався, що здогад мій правдивий. Це були людські постаті колись, а тепер вони стали сталактитами. У такий спосіб кукуанці з давніх ще часів зберігали тіла своїх королів. Вони перетворювали їх у каміння. Чи робили вони ще що-небудь, заким посадовити мертве тіло під краплі води зі сталактитів, я так і не довідався, але бачив цілий гурт мертвих тіл, укритих прозорим кремнистим шаром, який назавжди зберігав їх од гниття. Важко навіть уявити щось огидливіше від низки цих мертвих величностей, огорнених у прозорі камінні савани, крізь які невиразно просвічували їхні обличчя (їх було двадцять сім і останній батько Ігнозі), що сиділи біля негостинного цього столу, де господарювала сама смерть. Що з цього способу зберігати мертві тіла королів користувалися з давніх давен видно було з самого навіть числа їх. Коли припустити, що кожний король царював пересічно п'ятнадцять років, і що всіх їх уміщено тут, хоч це мало ймовірно, бо певно частина їх загинула десь на війні далеко від дому, то й то вийде, що звичай цей запроваджено вже чотири з чвертю віка. Та велетенська постать смерти, що сиділа край столу, була далеко старіша й коли я не помиляюся, вирізьбив її той самий митець, що створив і трьох колосів-богів. Її висічено з цілого сталактиту і навіть не знавець міг сказати, що це видатний витвір мистецтва і думкою і виконанням. Гуд, що розумівся

на анатомії сказав, що кістяк зроблено досконало до найменших кісточок.

На мою думку, ця постава смерти витвір фантазії якогось стародавнього сницаря і уміщено її тут з давніх давен, а вже пізніше вона навела на думку кукуанців зберігати під жахливою її охороною тіла своїх королів. А може її навмисне умістили тут, щоб лякати злодіїв на випадок, вони захотіли б дістатися скарбниці. Важко сказати з певністю. Єдине, що я можу зробити, це сумлінно розповісти про все, що бачив, а читач хай сам уже робить висновки.

Розділ XVII

Соломонова скарбниця

Поки ми, перемігши свій страх, роздивлялися жахливі дива цієї печери, Гагула поводилася зовсім інакше. Їй якось щастило ставати дуже рухливою, коли вона хотіла того. Злізши на стіл, вона швиденько пошкандибала туди, де сидів під вапняним дощем небіжчик Твала, чи то подивитись, як він „консервується“, а чи може з якоюсь іншою метою. Тоді вернулася назад, часом спиняючись та звертаючись з якимись увагами (змісту їхнього я не міг схопити) до постатів у білих саванах, нестеменно, як хтось із нас спиняється біля своїх знайомих привітатися. Відбувши жахливу цю церемонію, вернулася до постати смерти й, приклякши навпочепки біля неї, почала, як мені здалося, молитися. Видовище, як огидлива стара відьма молиться до віковичного ворога людського, було таке відразливе, що ми поквапилися скінчити наші оглядини.

— Тепер Гагуло,—тихенько промовив я, бо в цьому місці якось не наважувався говорити голосно,—веди нас до скарбниці.

Стара потвора у мить злізла зі столу.

— Владарі не бояться?—спитала вона, глумливо дивлячися мені в обличчя.

— Веди нас.

— Гаразд, владарі,—і вона пошкандибала позад великої постави смерти. — Скарбниця тут, нехай владар запалить лямпуй підемо.

Вона поставила тикву з олією долі, а сама прихилилася до стінки печери. Я дістав сірничка (у мене ще залишилося трохи в коробочку) й запаливши гніт, почав шукати дверей, але перед нами була суцільна скеля. Гагула посміхнулася.

— Хід тут, владарі.

— Не жартуй з нами,—суворо мовив я.

— Я не жартую, владарі, дивіться,—і вона показала на скелю.

Поки вона, піднісши догори тикву, освітила нам мур, ми побачили, що важка камінна брила повагом посунулась угору й почала зникати десь там, очевидячки у навмисне на це зроблений прогалині. Сама брила мала футів десять заввишки, не менше п'яти завтовшки й важила двадцять або тридцять тонн. Піднімало її певно просте якесь приладдя, згідно закону рівноваги. Як саме треба поводитись із цим приладдям і де воно заховане, ми не помітили, бо Гагула подбала, щоб ми нічого не бачили. Але я майже певний, що це якась звичайнісінька підойма, яку треба притиснути десь у певному місці, щоби пересунути заховану десь противагу й підняти з землі усю масу. Плавко й дуже повільно зносилаь угору

величезна брила, заким зникла зовсім, а на-
томість перед нами з'явилася чорна порож-
неча.

Ми так схвилювалися, побачивши хід до
Соломонової скарбниці, що мене знову на-
пали дрижаки. Чи виявиться після всього,
що це лише вигадка, а чи старий да Сіль-
вестра мав рацію і в темному цьому схові
лежить скарб, який зробить нас найбагат-
шими у світі людьми? За якусь хвилину ми
довідаємося про це.

— Увійходьте, білі житці зор,—промовила
Гагула, спиняючись у хіднику,—але спочатку
послухайте, що скаже вам стара Гагула.
Блискучі камінці, які ви побачите, здобуто
з кональні, над якою сидять Мовчазні й за-
ховано тут, але хто зробив це я не знаю. З
того часу як ті, що ховали тут каміння,
втікли чомусь звідси, покинувши навіть свій
скарб, лише один раз увіходили сюди люди.
Перекази про ці скарби вже кілька віків
ходять поміж нашого народу, але ніхто не
знає таємниці цих дверей. Та якось дуже
давно прийшов сюди із-за гір білий чоловік,
можливо він теж житець зор, і наш король
дуже привітно зустрів його. Ось цей король,—
і вона показала на п'яту постать біля столу
мертвих.—Трапилось так, що він прийшов
сюди разом із жінкою нашого племені і ви-
падково ця жінка довідалася про таємницю
дверей—тисячі шукатимуть її і не знайдуть.
Тоді білий увійшов сюди разом з цією жін-
кою і знайшов тут камінці, і напхав їх повну
шкіряну торбу, в якій жінка несла їжу з
собою. А уходячи вже з скарбниці, взяв ще
один величезний камінець просто в руку.—
Тут вона увірвала.

— Так,—мовив я, зацікавлений, що буде далі.—Що-ж трапилось з да Сільвестра?

Стара потвора жажнулася, почувши це ім'я.

— Звідки знаєш ти, як звали чоловіка, який давно помер?—прикро спитала вона, а тоді, не чекаючи на відповідь, провадила:

— Ніхто не знає, що трапилось, але білий чоловік чогось злякався і, кинувши торбу, втік лише з одним камінцем у руці. Той камінець узяв король і ти, Макумацане, зняв його з мертвого чола Твали.

— І з того часу ніхто сюди не увиходив?—перепитав я, заглядаючи в темний хідник.

— Ні, владарю. Лише таємниця дверей відома з того часу королям і кожний король одчиняє їх, хоч і не увиходить усередину. Кажуть, той, хто увійде туди, не проживе і місяця. Навіть і білий чоловік помер у печері на горі, як ти це сам знаєш, Макумацане, бо знайшов його. Ха, ха! Я завжди говорю правду.

Ми зустрілись очима, і я аж похолов. Звідки стара потвора знає все це?

— Увійдіть, владарі. Якщо я говорю правду, шкіряна торба і досі лежить долі. А чи правда тому, що кожний, хто увійде туди—помре, про це ви дізнаєтеся пізніше. Ха, ха, ха!—І вона пошкандибала в хідник поперед нас, несучи світло. Я знову почав вагатися, не зважуючися йти за нею.

— Яке все це жахливе,—мовив Гуд,—але ходімо. Я зовсім не збираюся лякатися того, що верзе оця стара чортиця,—і він попростував слідом за Гагулою у хідник, а разом з ним ішла, вся тремтячи, вкрай налякана, Фулата. Ми теж мерщій поспішили за ними.

За кілька ярдів далі в узькому висіченому в суцільній скелі хідникові Гагула спинилася, чекаючи на нас.

— Гляньте, — говорила вона, держачи поперед себе світло, — ті, що ховали скарби, похапцем утікли звідси. Вони намагалися загородитись од усякого, хто дізнається про таємницю дверей, але не встигли, — і вона показала на величезні камінні брили, навергані поперек хідника, очевидно на те, щоб перегородити його. Попід стінкою лежали такі самі брили, наготовлені, певно, для роботи, і що найцікавіше, купа вапни та дві лопати точнісінько такі, з яких і по цей день користуються робітники.

Зненацька Фулата, що дуже знесилилась од хвилювання та страху, сказала, що зле себе почуває і далі не піде, а чекатиме на нас тут. Посадовивши її на недокінчений мур, ми поставили біля неї кошик з їжею й залишили її, щоб вона трохи відпочинула.

Проминувши ще кроків п'ятнадцять, ми побачили деревляні мальовані двері, розчинені навстіж. Той, що був тут востаннє, або забув, або не мав часу зачинити їх.

На порозі лежала шкіряна торбина, власне бордюг, видимо повнісінький якихось камінців.

— Ха, ха, білі люди! — глумилася Гагула, присвітлюючи каганцем. — Чи не казала я вам, що білий чоловік, який був тут, хапливо чомусь утік, кинувши додолу торбину. Ха, ха, ха!

Гуд нахилився і підняв бордюг. Він був дуже важкий, а всередині щось торохтіло.

— Присягаюся, тут повнісінько діамантів, — схвильовано й злякано прошепотів він,

бо побачивши напханий діамантами бордюг, злякався би хоч хто.

— Ходімо,—нетерпляче мовив сер Генрі.— Дозвольте, я візьму світло,— і взявши з рук Гагули каганець, він, переступивши поріг, високо підніс його над головою.

Забувши на мить про бордюг, ми увійшли слідом за ним у двері й опинились у Соломоновій скарбниці.

Спочатку ми побачили лише при тьмяному світлі каганця, що це висічена у суцільній скелі комора приблизно на десять квадратних футів. Далі ми помітили цілу купу чудових слоневих ікол, складених аж під стелю. Скільки саме їх, важко було сказати, бо ми не знали, де кінчається ця купа, але бачили найменше п'ятсот ікл найліпшої якості. Цього досить було, щоб забезпечити нас на все життя. Можливо, подумав я, що з цієї самої комори взято кістку на отой відомий трон Соломонів, якому в жодній країні не могли знайти рівного по красі й пишноті.

Під другою стінкою стояло з двадцять скриньок, які дуже скидалися на скриньки з набоїв, лише трохи більші й пофарбовано їх у червоне.

— Діаманти тут!—вигукнув я.—Давайте сюди світло.

Сер Генрі підніс каганця до скриньки, трухляве віко якої хтось уже поламав, можливо сам да Сільвестра. Просунувши в дірку руку, я витяг звідти жменю, але не діамантів, а золотих монет якоїсь чудної форми з єврейськими на них написами.

— О,—промовив я, кладучи назад монети,—ми не підемо звідси з порожніми ру-

ками. У кожній скриньці тисяч зо дві монет, а скриньок усіх вісімнадцять. Певно цими грішми платили робітникам і за крам.

— Але,—зауважив Гуд,—я не бачу тут жодних діамантів, якщо, звичайно, старий португалець не забрав їх усі в бордюг.

— Хай владарі пройдуть трохи далі, то вони знайдуть камінці,—сказала Гагула, догадавшись з виразу наших облич, про що мова мовиться.—Там у стінці є закапелок, а в ньому три камінні скрині, дві запечатані й одна відчинена.

Раніш ніж переказати її слова серові Генрі, який держав каганець, я не міг утриматися, щоб не спитати її, звідки вона знає це, якщо сюди не увіходив ніхто ще з того часу, як була тут біла людина, три віки тому.

— О, Макумацане, сторожкий у темряві,—відповіла вона зі злою посмішкою,—хіба житці зор не знають, що де-хто має очі, які бачать і крізь каміння?

— Подивіться туди в куток, Куртісе,—мовив я, стежачи за тим, куди показує Гагула.

— Отут якийсь закапелок,—обіззався він.—Але! Гляньте сюди.

Ми поспішили до нього й побачили, що він стоїть біля невеликої ніші, у якій уміщено три камінних скрині, кожна приблизно біля двох кубічних футів. Дві були закриті й запечатані, а третя стояла відчинена з прихиленим до стінки віком.

— Дивіться,—хрипко повторив сер Генрі, присвічуючи над одкритою скринєю. Ми глянули й спочатку нічого не могли побачити, бо нам засліпило очі сріблясте якесь сяйво.

Коли зір нам призвичаївся, угледіли, що скриня на три четвертини повна необроблених діамантів, здебільш значного розміру. Нахилившись, я взяв кілька їх у жменю. Так, це діаманти, бо почувалась ота, властива лише їм, слизькість.

Злегка ойкнувши, я кинув їх назад.

— Ми тепер найбагатші у світі люди,— промовив я.— Монте Крісто злидар проти нас.

— Загатимо всі ринки діамантами,— піддержав Гуд.

— Лише спочатку треба приставити їх туди,— зауважив сер Генрі.

Ми стояли з блідими обличчями, мовчки дивлячись один на одного і держачи посередині каганець, а внизу мерехтіли самоцвіти. Почували себе немов злочинці, які збираються вчинити щось лихе, а не як найщасливіші у світі люди, за яких мусіли себе вважати.

— Хі, хі, хі!— хіхотіла позад нас Гагула, мотляючися в усі боки немов величезний кажан— Ось блискучі камінці, які ви так любите, білі люди. Беріть їх скільки хочете. Їжте їх! Пийте їх! Ха, ха, ха!

У цю мить мені видалася такою смішною думка їсти й пити діаманти, що я закопився голосним реготом, а інші пішли за моїм прикладом, самі не розуміючи чому. Так ми стояли, трусячись од сміху й дивлячися на самоцвіти, що належали тепер нам. За тисячі років тому, терплячі копачі видобули їх із надр величезної копальні, яку ми нещодавно бачили, а Соломонові скарбники, чії імення, можливо, написано на воскових печатях на віках скринь і чії кістки багато століть, як потліли в землі, заховали

їх тут для нас. Не припали вони ні Соломонові, ні Давидові, ні Сільвестрі. ні кому іншому, а лише нам. Перед нами лежить незчислений скарб діамантів, золота й слонової кістки, чекаючи, заким ми візьмемо його.

Зненацька напад сміху минувсь, і ми замовчали.

— Одкрийте другі скрині, білі люди,— закричала Гагула,—там далеко більше камінців. Беріть їх скільки душа забажає, білі владарі.

Ми послухалися поради й почали знімати віка з двох інших скринь, спочатку з трохи неприємним почуттям, зламавши печатки, які скреплювали їх.

Друга скриня була повнісінька вщерть. Видко, нічия рука не торкалась її. Щодо третьої, то там насипано лише чверть її, але дуже великим камінням, не менш як у двадцять каратів кожне, а которі то завбільшки з голуб'яче яйце. Де-які з найбільших камінців, як ми пересвідчились у цьому, дивлячись крізь них на світло, були жовтуваті. Підфарбовані, як кажуть у Кімберлеї.

Та чого ми не бачили, то це виразу палкої зненависти, з яким, можливо, Гагула глянула востаннє на нас, коли вона вислизнула, вислизнула немов гадюка із скарбниці й кинулася хідником до масивних камінних дверей у мурі.

Зненацька під низьким склепінням хідника залунав розпачливий крик. Голос Фулати.

— Ой, Бугване, пробі! Рятуйте, скеля падає!

— Ми йдемо, ми тут!

— Рятуйте! Вона вбиває мене!

Ми чим-дуж біжимо хідником і ось яке бачимо видовище при світлі нашого каганця. Камінні двері повагом сунуться вниз, поміж ними й підлогою лишилося не більше трьох футів, а біля них борюкаються Фулата з Гагулою. Кров червоним потоком цебенить з бідної дівчини, але вона все ще держить стару відьму, яка видерається немов дика кішка. Нарешті видерлася. Фулата впала, а Гагула кинулася долі й наче гадюка поплазувала у шпарку, яка ще лишалася поміж підлогою й камінними дверима. Вона вже в шпарці, та леле! Надто пізно, надто пізно! Брила придавила її, і вона заверещала від болю. Нижче, нижче сунеться скеля і поволі розчавлює старе її тіло. Лунають зойки та вереск, яких ми ще зроду не чули, тоді жахливий хряскіт і вже по всьому. Двері замкнулися саме в ту мить, коли ми, вискочивши з хідника, з розгону вдарились об них.

Все це скоїлося за кілька секунд.

Тоді ми повернулися до Фулати. Сердешна дівчина лежала поранена, і я бачив, що їй не животіти.

— Ой, Бугване, я помираю, — прошепотіла сердешна красуня. — Вона підкралася, — Гагула. Я не бачила її, мені було зле і враз двері почали падати. Тоді вона вернулася і стала дивитись у хідник, а потім хотіла вийти у двері, що все поволі падали, але я вчепившись у неї, затримала її. Вона штрикнула мене ножем і тепер я конаю, Бугване.

— Бідна дівчино, — прошепотів Гуд.

— Бугване,—провадила вона після павзи.—Чи Макумацан тут? В очах мені темніє, і я не бачу.

— Я тут, Фулато.

— Макумацане, будь за язика мені. Бугван не зрозуміє мене, а мені хочеться сказати йому кілька слів, заким піду в темряву.

— Говори, Фулато. Я перекажу йому.

— Скажи Бугванові, що я кохаю його і радо вмираю, бо знаю, що він не може зв'язати свого життя з моїм, як світло не може сполучитись із темрявою.

Скажи, що весь час я почувала, немов у грудях мені живе пташка, яка колись пурхне й улетить і співатиме в іншому деь місці. Ось і тепер я не можу підвести руки, а мозок мені стигне, але не відчуваю смерті в серці, бо воно так ущерть сповнене коханням, що й за тисячу років не постаріло-б і не вмерло. Скажи, що як може я знову житиму деь на зорях, я шукатиму там його, хоч і залишуся чорною, а він так само залишиться білим. Скажи... ні, не кажи вже більш нічого, Макумацане, окрім того, що я кохаю. Ой, держіть мене, я падаю. Ой, ой!

— Померла,—промовив Гуд і слізьми покотились по чесному його обличчю.

— Не тужіть по ній, друже,—промовив сер Генрі.

— Що ви хочете цим сказати?—здивувався Гуд.

— Хочу сказати, що незабаром нам усім таке станеться. Хіба ви не розумієте, що нас живцем тут поховано?

Поки сер Генрі не вимовив страшних цих слів, ми не уявляли якось усього жаху нашого становища, бо всю нашу увагу за-

брала трагічна смерть Фулати. Та тепер ми зрозуміли. Важка камінна маса замкнула нас можливо на завжди, бо єдина істота, що знала таємницю дверей, лежить розчавлена під ними. Не вміючи поводитися з механізмом дверей, їх не можна відчинити інакше, як хіба підклавши туди велику кількість динаміту й висадивши їх у повітря. Та однак ми опинились усередині.

Кілька хвилин ми стояли біля тіла Фулати, скам'янівши з жаху. Вся мужність наша здавалося десь зникла, нас цілком приголомшила думка про страшну, повільну смерть, що чекає на нас. Ми зрозуміли, що та зла личина Гагула з самого початку надумала ввіймати нас у цю пастку. У неї виникла думка втяти поганий жарт трьом білим людям, яких вона чомусь ненавиділа, обрікши їх на повільне конання від голоду й згаги біля скарбів, яких вони так прагнули. Я подумав, який страшний вона вклала зміст у свої слова, щоб ми їли й пили діаманти. Можливо те саме, що нам, загрожувало й бідному старому да Сільвестра, коли він кинув навіть бордюг з самоцвітами.

— Треба щось робити,—хрипко промовив сер Генрі.—Олія незабаром вигорить. Давайте пошукаємо блока, на якому ходять двері.

З енергією розпуки ми почали оглядати й лапати двері та мур у хіднику, але не знайшли нічого.

— Майте на увазі,—промовив я,—що як би двері можна відчинити звідси, Гагула не наважилась би лізти під них, коли вони спустилися. Очевидно, знаючи, що відчиняються вони лише з того боку, зважилася вона тікати за всяку ціну.

— Певно, що так,—одповів сер Генрі, засміявшись коротким злим сміхом.—Катюзі по заслугі, хоч їй припав такий жахливий кінець, який чекає і на нас. Але з дверима тут нічого не зробимо, отож вернімося до скарбниці.

Повернувшись йти, я наткнувся біля недовкінченого муру на кошик з їжею, який несла сердешна Фулата. Взявши його, відніс до скарбниці, що мала тепер нам стати домовиною. Тоді ми з Гудом вернулись і перенесли тіло Фулати та поклали його долі біля скриньок з золотом.

Тоді посідали самі поспиравшись спинами на камінні скрині з коштовними скарбами.

— Давайте поділимо їжу,—промовив сер Генрі,—і треба, щоб її вистарчило по можливості на довше.—Зробивши це, ми побачили, що нам ледве-ледве вистарчить її на два дні і то не їсти, а лише підтримати життя. Окрім „більтонга“, себ-то сушеної дичини, ми мали ще дві тикви води, у кожній приблизно по кварти.

— А тепер,—провадив сер Генрі,—давайте поїмо, бо помирати нам лише завтра.

Ми з'їли трошки більтонгу й запили його водою. Їсти нам не хотілось, але очевидячки організм потребував уже їжі, бо під'ївши відчули себе краще. Тоді підвелись і почали досліджувати нашу в'язницю. Потай сподіваючися знайти якийсь вихід, дбаючи обстукали і підлогу й стінки.

Але не знайшли нічого. Та й важко сподіватися знайти якийсь другий хід просто із скарбниці.

Каганець почав пригасати. Олія майже вигоріла.

— Квотермене,—мовив сер Генрі.—Якщо годинник ваш іде—гляньте, котра година.

Витягнувши годинника я глянув на нього. Шість годин, а увійшли ми до печери об одинадцятій.

— Інфадус шукатиме нас,—сказав я.—Коли побачить, що ми сьогодні не повернемось уранці, кинеться нас шукати.

— Хоч і шукатиме, то даремно. Однак він не знає таємниці дверей. Не знає навіть де двері. До сьогодні цю таємницю знала єдина Гагула, а тепер уже ніхто не знає. Навіть якби він знайшов двері, то нічого не вдіє з ними. Ціла кукуанська армія не в силі розбити камінну брилу в п'ять футів завтовшки. Я не бачу жодного виходу з нашого становища, друзі. Гонитва за скарбами багатьох довела до поганого кінця. Ми лише збільшимо число їх.

Каганець пригас ще дужче.

Зненацька він спалахнув яскравим полум'ям і освітив усе навкруги: величезну купу слоневих іклів, повні золота скриньки, тіло бідної Фулати, розпростерте біля них, бордюг з самоцвітами, тьмянний переблиск діамантів і бліді виснажені обличчя трьох білих людей, що сиділи, чекаючи голодної смерті.

А тоді світло погасло.

Розділ XVIII

Ми втрачаємо надію

Не можу навіть приблизно описати весь жах наступної ночі. На щастя все-ж таки ми часом засинали на кілька хвилин, бо навіть і в цих умовах утома змагала нас. Та

довго спати я не міг. Не кажучи вже, що свідомість, який жахливий чекає на нас кінець, і у найвідважнішої в світі людини викликала-б страх, а я ніколи аніяк не вважав себе за хороброго, сама тиша не давала спати. Може вам, читачу, доводилося коли, прокинувшись уночі, здивуватись, що так тихо навколо, але запевняю вас, ви не маєте навіть уявлення, що то є справжня тиша. На земній поверхні завжди є хоч якийсь рух і брешуть згуки. Може вони надто тихі, щоби свідомість людська занотувала їх, але вони є. Тут не було нічого. Нас замуровано в надрах величезної, вкритої снігом гори. На тисячі футів над нами вітрець шарудів білим снігом, або гуркотіли завали, та згуки ці не доходили до нас. Навіть від мертвих королів нас відокремлювала міцна скеля та довгий тунель. Гуркіт усієї небесної та земної артилерії не досягав наших ух у цій домовині. Одрізані від усіх згуків життя, ми були вже мертві.

І який злий глум долі. Навколо нас лежать такі незчисленні скарби, що з них можна сплатити борг якоїсь держави, або збудувати цілу флоту, а ми радо виддали-б їх усі за найменшу можливість урятуватися. А незабаром радо згодимось оддати їх за маленьку скибку хліба та кухлик води, або навіть за можливість швидче вмерти й припинити смертю свої страждання. Справді всілякі скарби, яких люди так прагнуть, анічогісінько не варті.

Так минула ніч.

— Гуде,—промовив, нарешті, сер Генрі, і голос його якимось чудно пролунав у гнітючій тиші.—Скільки сірничків у вас у коробочку?

— Вісім, Куртісе.

— Запаліть один і подивимося, котра година.

Сірничок спалахнув і майже засліпив нас після непроглядної темряви. Мій годинник показував п'яту годину. Там деś над нашими головами переблискували в проміннях світанку снігові верховини, а легкий вітрець розгонив нічний туман.

— Давайте трохи попоїмо, щоб набратися сили,—запропонував я.

— Навіщо? — обізвався Гуд. — Чим раніше помremo — тим краще.

— Поки є життя, є і надія,—мовив сер Генрі.

Ми трохи попоїли й випили води і почався другий наш день під землею. Зненацька хтось із нас зауважив, що варт піти до дверей погукати там. Якщо нас шукать, то може хтось випадково почує гук. Зголосився Гуд, який на морській своїй службі так звик гукати, що виробив собі гучний, пронизуватий голос. Мушу сказати, він зчинив пекельний вереск під дверима. Я ще зроду не чув таких вигуків, але вони дали не більше наслідків, як дзичання моськіта деś у лісі.

Через де-який час він вернувся, нарікаючи, що йому зовсім пересохло в горлі. Ми дали йому напитись, але зважили, що гукати більше не варто, бо це не дає жодних наслідків, oprіч згаги, а води у нас обмаль.

Отож ми сіли мовчки біля непотрібних нікому діамантів і засумували над гіркою своєю долею. Щодо мене, то мушу признатися по щирості, що я зовсім впав у роз-

пуку. Схиливши голову на могутнє плече серові Генрі, я залився слізьми і чув, що Гуд теж хлипає, хоч і тихенько лає сам себе за це.

Але-ж скільки відваги й доброти виявив наш велетень. Якби ми були перелякані діти, а він наша нянька, то й тоді не можна-б виявити більше ніжності. Забуваючи, що й він сам теж поділяє нашу долю, він почав заспокоювати нас, розповідаючи, як люди, трапляючи в таке, як у нас становище, кінець-кінцем рятувалися. Та побачивши, що цим не щастить звеселити нас, сказав, що нічого страшного зрештою нам не станеться, хіба що помремо трохи раніш, як нам судилось, а смерть од голоду досить легка (це між іншим, не правдиво). Надзвичайно гарна в нього вдача: лагідна, але й дужа.

Отак минув якийсь день і знову настала ніч (якщо, звичайно, можна вживати цих виразів там, де панує вічна ніч). Засвітивши сірничка, щоб глянути на годинника, я побачив, що вже сім годин.

Ми ще раз попоїли й напилися води і тут раптом у мене виникла нова думка.

— Чому це,—промовив я,—у нашій печері весь час держиться хороше повітря. Трохи душно, але все ж таки повітря бездоганно свіже.

— А й справді!—вигукнув Гуд, зриваючися на ноги.—Мені це й на думку не спадало. Повітря не може проходити крізь двері, бо їх щільно пригнано. Отож певно, є десь інший вихід. Бо якби свіже повітря не припливало сюди, ми-б уже дивно подушилися. Треба пошукати.

Дивно, як одмінює людину малесенький навіть проблиск надії. За мить ми уже рачкували, вишукуючи, чи не тягне звідки повітря. Але даремно пролазивши більше як годину, я не знайшов нічого, окрім мертвого тіла сердешної Фулати, на яке наткнувся у темряві, а сер Генрі боляче набив собі голову об слоневі ікли. У розпуці ми обоє облишили даремну шуканину, але Гуд уперто десь нишпорив, кажучи напів жартівливо, що краще працювати, аніж байдики бити.

— А йдіть-но сюди,—промовив він через де-який час якимсь дивним голосом.

Нема потреби говорити, що ми досить швидко опинилися біля нього.

— Квотермене, покладіть руку ось тут, біля моєї. Ви нічого не відчуваєте?

— Мені здається тут дме.

— Тепер слухайте,—він підвівся і тупнув ногою об підлогу. У серці мені знову вскинулася надія, стукіт пролунав так, ніби внизу була порожнеча.

Тремтячими руками запалив я сірничка, у мене їх залишилося ще три. Ми стояли в далекому кутку кімнати. Обстукуючи її всю, сюди певно не доходили, цим лише можна пояснити, що не знали досі, що тут є якась порожнеча. Поки сірничок горів, пильно обдивилися місце. На камінній підлозі видно було чотирьохкутну ляду з камінним кільцем. Ми не могли вимовити й слова так бурхливо калаталися нам серця, Гуд дістав складаний ніж з приробленим до нього гачком, яким виймають каміння з копит коням. Розкривши ножа, почав підважувати ним кільце. Нарешті піддалось, і Гуд

обережно став піднімати його, дбаючи, щоб не зломати гачок. Камінне кільце не так міцно пристало до ляди за ці десятки століть, як це-б сталося з залізним кільцем, і нарешті Гуд підняв його. Тоді схопився за нього руками й потяг з усієї сили, але лядя не піддалася.

— Давайте я спробую,—нетерпляче промовив я, бо в тому закутку не можна було уміститись удвох. Гуд поступивсь і потяг за кільце я, але з таким самим наслідком.

Тоді спробував сер Генрі, але йому теж не пощастило.

Узявши знову гачок, Гуд ретельно обшкріб усю шпарку навколо ляди.

— А тепер, Куртісе, — промовив він, — беріться за кільце, бо сили у вас на двох вистарчать. Почекайте,—провадив, скидаючи собі з шиї шовкову чорну хустку, яку носив згідно свого звичаю чепуритися, та протягаючи її в кільце.—Квотермене, беріть Куртіса за стан і тягніть його до себе, коли я скажу. Ну, починайте!

Сер Генрі напружив усю свою багатирську силу. Ми з Гудом теж зробили все, що могли.

— Тягніть, тягніть, піддається, — хрипко прошепотів сер Генрі і я чув, як напружувалися велетенські його м'язи. Враз щось затріскотіло, тоді вихопився струмінь свіжого повітря, а ми всі троє понадали горілиць з камінною лядою зверху. Сила сера Генрі так стала нам у пригоді, як це рідко трапляється.

— Запаліть сірничка, Квотермене, — мовив сер Генрі, коли ми підвелися і трохи відітхнули.—Але тепер обережно.

Я запалив сірничка і ми побачили, що перед нами справжнісінькі камінні сходи.

— А що тепер будемо робити? — спитав Гуд.

— Звичайно, підемо сходами.

— Почекайте!—мовив сер Генрі.—Квотермене, візьміть більтонг та воду, вона ще, певно, потрібна нам буде.

Я навіпацки вернувся до нашого місця біля діамантів і тут у мене зненацька виникла думка. Останню добу ми якось забули про діаманти. Справді, ми стільки натерпілися, що навіть самий спогад про них спричиняв нам нудоту, але тепер, коли виникла надія вилізти з огидливої цієї домовини, то чому не взяти їх трохи з собою? Отож я похапцем напхав діамантів у кешені своєї старої мисливської куртки із першої скрині, що трапила мені під руку, а наприкінці—яка щаслива думка—узяв ще дві жмені з тої скрині, де лежали найбільші.

— Слухайте, друзі!—гукнув я.—Хіба ви не хочете взяти діамантів? Я вже напхав повні кешені.

— Хай їм лиха година, — обізвався сер Генрі.—Я щасливий буду, як більш їх ніколи не бачитиму.

Щодо Гуда, то той не відповів. Я гадаю він у цю мить прощався з тим, що залишилося від бідної дівчини, яка так віддано любила його. Якщо вас, читачу, здивує така байдужість до коштовного скарбу, то запевняю, як-би й вам довелося просидіти більше доби майже не ївши й не пивши на цьому місці, ви-б зовсім не дбали про діаманти, йдучи наосліп у темні надра землі з надією вирватись із лабет неминучої смер-

ти. Щодо мене, то тут мала місце звичка використовувати завжди щасливу нагоду, коли вона трапляється, звичка, придбана за довге суворе й небезпечне життя.

— Ходімо, Квотермене,—гукнув сер Генрі, що стояв уже на першій приступці каміних сходів.—Почекайте, я піду перший.

— Обережно ступайте,—застеріг я.—Там може бути якесь провалля вниз.

— Швидче така сама комора як і тут,—зауважив сер Генрі, обережно сходячи вниз і рахуючи приступки.

Нарахувавши п'ятнадцять спинився. — Край,—гукнув він. — Мені здається тут хідник. Сходьте вниз.

Спочатку пішов Гуд, а потім я і, діставшись до сера Генрі, запалив один із двох сірничків, які у мене залишалися. При світлі сірничка ми побачили, що стоїмо в узькому тунелі, що йде праворуч і ліворуч під прямим кутом до сходів. Не встигли ми навіть трохи розвивитись, як сірничок, опаливши мені пучки, погас. Виникало складне питання: куди йти. Звичайно, ми не мали найменшого уявлення, що це за тунель і куди він веде, а повернути в той чи інший бік то не можливо, рівнозначно тому, чи обрати рятунок, а чи загибель. Ми все ще вагалися, коли Гуд зненацька згадав, що коли я запалював сірничка, то вогник хилився ліворуч, отож повітря тягло з правого боку.

— Ходімо праворуч,—промовив він,—бо повітря тягне сюди, а не звідси.

Послухавшись його поради, ми пішли правим тунелем, підтримуючися рукою за стіну та намагаючи ногою кожний крок.

Залишили осоружну скарбницю, щоб кину-
тися назустріч невідомому, можливо ще страш-
нішому. Якщо коли кому доведеться знов
увійти до цієї скарбниці, хоч це видається
мені неймовірним, то він знайде там докази
нашої присутності: одчинені скрині з дія-
мантами, порожній каганець і білі кістки
сердешної Фулати.

Так ми йшли з чверть години, коли враз
наш тунель прикро повернув на бік, або
його перетинав другий тунель, яким ми й
пішли лише на те, щоб трапити до третього.
І так кілька годин. Здавалося, ми опини-
лись у камінному лабіринті, якому кінця
краю не було. Що собою являли ці хідники,
я, звичайно, не можу сказати, але гадаю,
проклали їх у різних напрямках стародавні
копачі, керуючися тим, куди веде їх руда.
Єдине це могло з'ясувати таку силенну силу
хідників.

Нарешті, ми спинилися вкрай знесилені
утомою та марними нашими сподіван-
ками, які проймають серце таким пеку-
чим болем. З'ївши останні крихти більтонгу,
випили всю до краплі воду, бо в горлі нам
пекло немов у розжевреній печі. Здавалося,
ми уникли смерті в темній скарбниці лише
на те, щоб знайти її у темряві тунелів.

Стоячи так, тяжко пригнічений, я враз вчув
згук, на який звернув увагу інших. Він бре-
нів ледве чути й дуже далеко, але це був
згук ніжний, дзюркотливий, і інші теж чули
його й не знаходили слів, щоб виявити з
якою насолодою прислухалися до нього після
гнітючої, мертвої тиші.

— Це немов шумить вода,—сказав Гуд.—
Ходімо.

І ми пішли на ледве чутне мурмотіння, простуючи, як і раніш, понад камінним муром. Чим далі посувалися, тим голосніше бренив гомін, поки, нарешті, видався нам надто голосним у цій тиші. Ще трохи й ми безпомилково чули вже шум текучої води. Але звідки взялася тут вода у надрах земних? Тепер ми дістались уже дуже близько до неї, і Гуд, який вів перед, сказав, що він уже нюхом чує воду.

— Обережно, Гуде,—застеріг сер Генрі,—ми вже десь понад берегом,—і раптом шубоветь!—і вигук Гудів.

Він упав у воду.

— Гуде! Гуде! Де ви?—гукали ми вкрай перелякані, але на велику полегкість учули приглушену відповідь.

— Я тут. Держуся за скелю. Засвітіть сірничка, щоб я побачив вас.

Я похапцем запалив останнього сірничка. При тьмяному освітленні побачили темну масу води, що ринула біля наших ніг. Як далеко вона сягає не могли роздивитись, але трохи далі угледіли постать нашого приятеля, що вчепився за скелю.

— Готуйгесья витягти мене, — гукнув Гуд.—Я зараз попливу.

Тоді ми вчули плюскіт і змагання у воді. Ще хвилина й він учепився за руку серові Генрі, й ми витягли його на беріг.

— Присягаюся,—задихано говорив він,—що як-би я не вчепився за скелю та не вмів плавати, було-б уже по мені. Вода рине немов у лотоках, а глибінь така, що я не дістав дна.

Ми розуміли, що трапили не на той шлях, отож як Гуд трохи перепочинув, а ми

досхочу напилися води та повмивались у підземній річці, тоді рушили від берегів африканського цього Стикса¹⁾ назад тунелем. Гуд вів перед, а з нього весь час цебеніла вода. Нарешті, ми натрапили на інший тунель, що повертав праворуч.

— Ми любісінько можемо йти ним,—стомлено мовив сер Генрі.—Тут усі шляхи однакові. Йтимем поки впадемо.

Знесилені, ледве пересуваючи ноги, без краю воліклися ми цим новим тунелем. Тепер перед вів сер Генрі.

Зненацька він спинивсь, і ми наткнулися з несподіванки на нього.

— Гляньте,—прошепотів він.—Або я божеволію, або це світло.

Ми витріщили очі і справді, далеко попереду побачили пляму білого світла, не більшу від шибки. Воно було таке бліде, що жодні очі, окрім тих, що пробули кілька днів в абсолютній темряві, не побачили-б його.

Задихаючися, ми кинулися вперед. За п'ять хвилин переконалися, що це справді пляма білого світла. Ще трохи і нас уже овійював подих справжнього вітерця. Ми все посувалися вперед. Враз тунель повужчав. Сер Генрі порачкував. Менше й менше робився хідник, поки, нарешті, став такий завбільшки, як лисяча нора в землі—зверніть увагу, що в землі, бо скеля скінчилася.

Ще одне зусилля і сер Генрі опинився зовні, а так само Гуд і я. Над нами мерех-

¹⁾ За грецькою мітологією річка підземного царства, яка сім разів оточувала пекло. Через неї Харон перевозив душі померлих. *Пер.*

тіли зорі, а в обличчя дихав солодкий нічний вітерець. Коли зненацька щось обірвалось, і ми покотилися вниз по м'якій вогкій землі, чіпляючися за траву й кущі.

Схопившись за щось, я спинивсь і почав мов несамовитий гукати. Знизу долинула відповідь сера Генрі, що спинився біля якогось бугра. Злізши до нього, я побачив, що він не пошкоджений, але не може ніяк оддихатися. Тоді ми почали шукати Гуда. Трохи далі знайшли його. Він лежав зачепившись за коріння. Падіння приголомшило його, але незабаром він одійшов.

Ми сіли разом на травиці, почувавши таку радість від свого визволення, що, здавалось, ось-ось заплачемо. Нарешті, таки спекалися жахливої підземної в'язниці, яка мало не стала нам домовиною. Який щасливий випадок, що ми натрапили на цю шакалячу нору край тунелю й побачимо тепер пишний схід сонця у горах, якого вже не сподівалися більше бачити. І саме в цю мить снігові верховини спалахнули рожево-червоним промінням світанку.

Незабаром ранкове світло почало повзти вниз схилом і ми побачили, що опинилися на дні, або майже на дні величезної копальні біля входу до печері, навіть угледіли три велетенські постаті колосів, що невиразно манячили вгорі. Очевидячки ці жахливі хідники, якими ми блукали всю довгу ніч, сполучалися колись із великою діамантовою копальною. А щодо підземної річки в надрах гір, то хто знає, звідки та як вона тече. Я не маю найменшого бажання її досліджувати.

Ставало чим раз світліше. Ми могли вже роздивитись один одного. І яке-ж являли собою видовище—я ще ніколи такого не бачив. Схудлі, з запалими очима, вкриті по-рохом і брудом, синцями й кривлею, з виразом жаху неминучої смерті, який ще не зник нам з облич—ми могли налякати навіть самий день. Але дивне диво! Монокль Гудів стирчав йому в оці. Не знаю навіть, чи знімав він його хоч раз. Ні темрява, ні купання в підземній річці, ні навіжений льот схилом копальні, ніщо не могло розлучити Гуда з його моноклем.

Зрештою, ми підвелися, боючися, що як сидітимемо так довше, то не в силі будемо розігнути ніг і з величезними труднощами почали здиратися вгору схилом копальні. Більше години дряпалися ми, чіпляючися за коріння й траву, якою поросла блакитнувата глина урвища.

Кінець-кінцем вилізли й опинилися на Соломоновім шляху, з протилежного боку від колосів.

Ярдів на сто одсторонь шляху горіло біля хат багаття, а навколо нього сиділо кілька людей. Ми попростували до них, підтримуючи один одного та спиняючися за кожним кроком. Зненацька один чоловік підвівся від багаття, угледів нас і впав на землю, кричучи від жаху.

— Інфадусе! Інфадусе! Це ми, твої приятелі.

Він підвівся, дико уставившись на нас очима й усе ще тремтячи зі страху.

— Ой, владарі, це справді ви вернулися до нас із мертвих! Вирвались од смерті!

І старий вояка впав перед нами на землю й, обхопивши коліна серові Генрі, голосно заплакав з radoщів.

Розділ XIX

Ми прощаємося з Ігнозі

За десять день після знаменного цього ранку ми були вже в старій своїй хаті в Лоо і, дивно сказати, мали майже такий самий вигляд, як і до жахливої цієї події, лише у волоссі мені, після того, як ми вийшли з печери, стало втрічі більше сивини, аніж коли ми в неї увіходили, та Гуд дуже журився, бо надто тяжко вплинула на нього смерть Фулати.

Мушу ще сказати, що нам так і не пощастило добитися вдруге до Соломонової скарбниці. Одпочинувши від утоми (а на це у нас пішло аж дві доби), ми зішли вниз у копальню, сподіваючися знайти хідник, яким вилізли з лабіринту, але даремно. Поперше, за дві доби нашого одпочинку пройшла злива, яка змила всі наші сліди, а потім увесь схил так ряснів усілякими дірками та норами, що не було найменшої можливости знайти ту, якою ми вилізли. Напередодні того, як вирушити в Лоо, ми ще раз обдивилися сталактитовий грот з його дивами і неспокійна якась цікавість спонукала нас одвідати й „Оселю Смерти“. Важко навіть висловити, що ми почували, коли, пройшовши під білим списом смерти, опинилися біля муру, під яким лежали рештки старої потвори, а по той бік спала вічним сном красуня-дівчина і сховище незчис-

ленних скарбів стало їй домовиною. Я ~~в~~ажу „біля муру“, бо як ретельно ми його не обдивлялись, але не знайшли навіть найменшої ознаки дверей, а також не пощастило нам одшукати й механізму, який рухав їх, хоч і цілісіньку годину, а то й більше, ми з величезною увагою досліджували скелю. Очевидячки це був дуже досконалий, але й незбагнено простий механізм, саме властивий тій добі, в яку його зроблено і я не певний, чи є ще де в світі щось рівне йому.

Кінець-кінцем, ми облишили марні наші заходи, хоч мені здається, якби несподівано піднялися знову двері, навідаку чи ми зважилися-б увійти знову до скарбниці, яка мало не стала нам домовиною, дарма що лежали там коштовні самоцвіти. Хоч мені до сліз шкода було залишати такий величезний скарб, може найбільший із тих, що за всю історію людства щастило зібрати в одному місці. Та нічого не вдієш, величезну ту скелю могли зрушити з місця лише динамітом, отож довелось усе облишити. Може колись, у майбутньому, ще ненародженому віці, щасливіший од нас дослідувач дістанеться у надра тих гір і засипле весь світ діамантами. Хоч я не вірю в таке. Здається мені, що коштовні самоцвіти, які лежать у трьох камінних скринях, ніколи не прикрасатимуть шиї жодної красуні, а так і довіку залишаться в темному своєму схові.

Переконавшись, що нічого тут не вдіємо, ми вернулися назад, а другого дня вирушили до Лоо. Хоч журитися нам не доводилося, бо як пригадує читач, мені спало на думку набрати повнісінькі кешені діамантів, коли ми виходили в невідому нашу

путь із скарбниці. Чимало їх я розгубив, коли котився вниз схилом, і найбільше великих, бо вони лежали зверху. Та щиро кажучи чимало їх ще й залишилось у мене, а великих діамантів вагою від тридцяти до ста каратів було аж вісімнадцять. Отож моя стара мисливська куртка ховала в собі досить скарбу, щоб забезпечити нас на все життя, та ще й залишити у себе по колекції найбільших у Європі діамантів. Тому нарікати не доводилося.

Прибувши до Лоо, відвідали Ігнозі, який дуже радо зустрів нас. Він провадив усякі справи, щоб зміцнити свою владу та поповнював полки, які найбільше потерпіли від війни з Твалою.

З палкою цікавістю вислухав він дивне наше оповідання про все, що сталося, але коли дізнався про жахливий кінець Гагули, то впав у задуму.

— Наблизься до мене, — покликав він дуже старого індуна (радника), що сидів разом з іншими навколо короля, але на такому віддаленні, що не міг чути нашої розмови. Старий чоловік наблизивсь, уклонивсь і сів біля нас.

— Ти дуже старий?—спитав Ігнозі.

— Так, королю.

— Скажи мені, чи ти знав із замолоду чаклунку Гагулу?

— Знав, королю.

— І вона тоді була така молода, як і ти?

— Ні, королю. Коли я був ще дитиною, то пам'ятаю її такою старою, гидкою та злою, як і тепер.

— Її вже нема. Вона померла.

— Тоді, королю, велике ~~прокляття~~ спало з нашої країни.

— Іди здоровий.

— Іду і вітаю тебе, чорний ведмедю, що роздушив злу гієну.

— Бачите, брати мої,—провадив Ігнозі,—яка страшна ця жінка, я дуже радий, що вона вмерла. Напевне вам не минути-б загибели десь у темнім закутку, як-би вона залишилася жива, та й на мене теж примудрилась-би наготовити якусь пастку, як зробила це моему батькові, щоб посадовити замість його на трон свого улюбленця Твалу. А тепер провадьте далі своє оповідання. Певно такого ще нікому в світі не траплялося.

Розповівши про щасливий випадок, який допоміг нам визволитися з камінного лабіринту, я, як ми вже умовилися про це раніш, скористався з нагоди, щоб сказати Ігнозі про наш намір залишити Кукуанію.

— А тепер, Ігнозі, час нам з тобою попрощатися та вертатися до рідної нашої країни. Пригадай, Ігнозі, ти прибув сюди нашим слугою, а тепер ми лишаємо тебе могутнім королем. Якщо ти вдячний нам—виконай усе те, що обіцяв: додержуйся справедливості, шануй закони і не важ на людське життя без причини. Тоді тобі щаститиме. Узавтра вдосвіта, Ігнозі, ти даси нам охорону, що проведе нас через гори. Так, королю?

Раніш ніж одповісти, Ігнозі на якусь мить закрив обличчя руками.

— Серце мое в тузі,—промовив він на-решті,—бо ваші слова вщерть сповнюють

його болем. Що заподіяв я вам Інкубу, Макумацане й Бугване, що ви залишаєте мене в розлуці? Ви стояли поруч мене в бойовищу, дивлячись у вічі смерті, а тепер, у час перемоги й спокою, лишаєте. Чого вам бракує? Жінок?—вибирайте найкращих у країні. Землі?—беріть скільки хочете. Бажаєте мати таку оселю, в якій живуть білі? Навчіть моїх людей і вони збудують її вам. Хочете скота на м'ясо та молоко?—кожний господар прижене вам бичка чи корову. Треба вам дичини на полювання? Хіба мало слонів бродить у наших лісах та мало річних коней спить по очеретах? Хочете воювати? Мої полки чекають лише єдиного вашого на те слова. Все, що лише в моїй силі, я залюбки дам вам.

— Ні, Ігнозі, — відказав я, — нам нічого цього не треба. Ми нудимося за нашою домівкою.

— Тепер я розумію, — гірко промовив Ігнозі, а очі йому спалахнули вогнем, — блискучі камінці вам більше припали до серця, аніж я, ваш приятель. Ви здобули камінців, отож хочете дістатися тепер Наталю та поїхати через рухливу темну воду продати їх і забагатіти, бо в цьому прагненні кожного білого. Хай будуть прокляті ці камінці й відтепер, хто лише ступить ногою в Оселю Смерти шукаючи їх — смерть буде йому нагородою. Я сказав білі люди — можете йти.

Я поклав йому руку на плече.

— Ігнозі, — промовив я, — пригадай, коли ти тинявся у країні зулусів та поміж білих людей у Наталі, як прагнуло твоє серце вернутися до країни, про яку матір оповідала тобі ма-

лому, до рідної землі, де ти побачив світ і де бавився малим. Пригадуєш Ігнозі?

— Так, Макумацане.

— А тепер наші серця так само прагнуть повернутися до своєї країни.

Запала мовчанка. Коли Ігнозі порушив її, голос йому набув іншого виразу.

— Я бачу, Макумацане, що слова твої як і завжди мудрі. Те, що літає в повітрі, не любить спускатися на землю, а білим не до вподоби життя, яким живуть чорні. Отож ідіть, але серце мені розірветься від болю, бо ви однаково, що мертві мені тепер—із країни, куди ви підете, не доходить до нас жодних звісток, і я вже не почую більше про вас нічого.

Але слухайте і перекажіть усім білим мої слова. Хай жодний білий не йде до нас через гори. Ніколи не пущу я сюди купців зі зброєю та горілкою. Мій нарід буде битися списами й пити лише воду, як це робили його діди і прадіди. Я не пущу сюди попів, що лише навчають нарід полохливості своїми молитвами та уторовують стежку купцям. Якщо біла людина постукає до нас у браму, я одішлю її назад, якщо прийде їх сотня—я змагатимуся з ними, якщо прийде ціла армія—ми воюватимем з ними, і вони не переможуть нас, поки ми живі. Нікого не пущу я до блискучого каміння, бо звелю тоді своїм полкам засипати велику копальню та поруйнувати білі колонії в печері й загатити її скелями, так що ніхто не знайде дверей, про які ви говорили і шлях туди пропаде на завжди. Але вам трьом—Інкубу, Макумацане й Бугване, завжди віль-

ний туди доступ, бо ви дорожчі моєму серцеві від усього на світі.

Можете йти. Інфадус, мій дядько та радник проведе вас з цілим полком через усю країну. Я чув, що є інший шлях через гори, і він покаже його вам. Прощайте брати мої, відважні білі люди. Не дивіться на мене більше, бо серце мені не витримає. Я видаю наказа і його оповіщено від гір до гір, щоб ваші імення Інкубу, Макумацане й Бугване шанували нарівні з іменнями небіжчиків-королів і той, хто вимовить їх — помре ¹⁾). Отож пам'ять про вас до віку лишиться в країні.

А тепер ідіть, бо очі мої почнуть лити сльози, немов очі жінки. У той час, коли ви згадуватимете минуле, або коли ви постарієте й грітиметеся біля багаття, бо сонце не даватиме досить тепла старим вашим кісткам, згадуйте, як ми змагалися пліч о пліч у великому бойовищу, проведеному за твоєю мудрою порадою, Макумацане. Ти, Бугване, згадай, як обходив на чолі полку численне військо Твали; ти Інкубу, як стояв у тісному колі сивих і вороги падали під твоєю сокирою немов зерно під серпом. Згадай, як ти переміг дикого буйвола Твалу та втоптав у порох його пиху. Прощайте, до

¹⁾ Поміж африканських племен розповсюджено оцей дивний звичай виявляти найбільшу повагу до людини. Кожне власне ім'я має, звичайно, ще й інше якесь загальне значіння і коли його перестають вживати, то натомість надумують інше слово, щоби називати річ або розуміння, яке воно визначало. Пам'ять про людину, себ-то заборона вимовляти її ім'я держиться доти, поки всі не звикнуть до нового слова.

Автор.

віку прощайте, Інкубу, Макумацане й Бугване, мої владарі й друзі.

Він підвівся, глянув пильно на нас, а тоді взяв полу мантиї й закрив собі обличчя.

Ми мовчки вийшли.

Удосвіта другого дня ми залишили Лео. Нас проводив Інфадус, дуже зажурений, що ми уходимо, та полк „буйволів“. Дарма що був ранній час, на вулицях повнісінько товпилося люду, що голосними вигуками вітав нас, коли ми проходили на чолі полку, а жінки, дякуючи нам, що ми визволили країну від Твали, кидали на шлях нам квіти. Ці проводи страшенно зворушили нас.

Пізніше нам приключився дуже втішний випадок, що дав нагоду добре посміятися.

Ми саме виходили з міста, як до нас наблизилася дуже гарненька молода дівчина з чудовими лілеями у руках, які простягла Гудові (Гуд найдужче усім подобався, певно його монокль та половина бороди надавали йому великої цінності), кажучи, що хоче прохати у нього великої милости.

— Говори.

— Хай владар покаже мені, його невольниці, свої чудові білі ноги, щоб я, побачивши їх, могла потім оповідати про них своїм дітям і внукам. Я чотири дні йшла сюди, бо слава про ноги владареві облетіла всю країну.

— Хай мене повісять, коли я це зроблю,—сердито мовив Гуд.

— Але, друже, нечемно відмовляти в проханні дівчині,—зауважив сер Генрі.

— Не хочу,—огинався Гуд.—Це теж нечемно.

Кінець-кінцем, ми його умовили, і він закатав собі штани аж за коліна. Натовп

привітав це задоволеним гоміном. Надто раділа дівчина, а Гуд так уже й ішов усю дорогу.

Я певний, що Гудові ноги не користуватимуться вже більше таким успіхом. Його рухливі зуби й прозоре око, кінець - кінцем, трохи надокучили тубільцям, але ноги ніколи.

Дорогою Інфадус повідав нам, що є ще один перевал через гори, далі на північ од Соломонового шляху, або швидче є ще одне місце, де можна здряпатися на шпилястий кряж, який одмежовує від пустелі Кукуанію. Більше як два роки тому гурток мисливців-кукуанців, полюючи в пустелі струсів, пера яких дуже цінуються в країні, бо ними во-яки прикрашають голови, далеко одійшов од гір і люди почали терпіти від спраги. Але незабаром угледіли на обрії дерева і коли попростували туди, то опинились у великому пишному оазі, де вдосталь знайшли води. Він радив нам вертатися цим шляхом через оаз і ми визнали його пораду за слушну, бо уникали так дуже стомливого перевалу, яким дісталися сюди. Поміж наших провожатих було кілька тих мисливців і вони захотілися провести нас до оази, звідки, запевняли, видко й інші плодючі місцевості геть далеко в пустелі¹⁾.

¹⁾ Нас завжди дивувало, як могла матір Ігнозі разом з малою дитиною перейти такий тяжкий гірський перевал, а потім і пустелю, де ми самі мало не загинули. Тепер мені здається, і читач теж з цим погодиться, що вона, певно, пішла цим другим шляхом і натрапила на мисливців на струсів, з якими дісталась оазу, а потім, потроху, від оазу до оазу посувалась на південь до землі зулусів.

А. К.

Увечері четвертого дня нашої мандрівки ми опинилися на гірському хребті, який відмежовував Кукуанію від пустелі, що уходила пісковими хвилями в далечінь. Миль на двадцять п'ять од нас на південь стреміли Груді Цариці Савської.

На світанку другого дня нас привели до надзвичайно стрімкої стежки, якою треба було сходити в пустелю понад дві тисячі футів униз.

Тут ми мусіли попрощатися з відданим воякою Інфадусом, який урочисто побажав нам щасливої подорожі, сам мало не плачучи від жалю, що ми його покидаємо.—Ніколи вже не побачать старі мої очі таких, як ви, людей,—говорив він.—Ніколи вже не побачу таких звитяжних вояків, як Інкубу, що єдиним помахом одтяв голову Твалі, брата моему. Хіба може приснитися мені таке у щасливому сні.

Нам теж сумно було розлучатися з ним, а Гуд так розчулився, що подарував йому навіть—що-б ви думали? монокль (він мав у запасі ще один). Інфадусові дуже до вподоби припав подарунок, бо він передбачав, що володіючи такою річчю, користуватиметься більшою повагою і після кількох даремних спроб, устроїв собі до ока. Нічого кумеднішого не доводилося мені бачити, як оцей старий вояка в моноклі. Справді монокль зовсім не личить до леопардової кереї і чорних струсячих пер на голові.

Тоді, подивившись чи досить наші проводирі взяли води та харчу, ми стиснули востаннє руку старому вояці й почали сходити, а „буйволи“ привітали нас гучним наче грім салютом. Стежка була надзвичайно

стрімка, але до вечора ми вже опинилися внизу, не маючи жодних неприємних пригод.

— А знаєте,—говорив сер Генрі, коли ми, отаборившись на ночівлю, сиділи біля багаття, дивлячися на гострі шпилі, що стреміли над нами,—на мою думку, на світі є багато місць гірших од Кукуанії і останні два місяці там були найщасливіші, хоч може й найдивніші у моєму житті. А якої ви думки, друзі?

— Я хотів-би знову вернутися туди,—зідхнувши, відповів Гуд.

Щодо мене, то я гадав, що все те добре, що добре кінчається, але за все своє довге тяжке життя ніколи мені не було так тяжко, як тут. Самий спогад про війну холодив усю душу, а щодо переживань у скарбниці, то краще й не згадувати про них.

Другого ранку ми вирушили в тяжку подорож через пустелю, а п'ятеро наших проводирів несли при собі чималий запас води. Отаборилися на ніч на відкритому місці, а вдосвіта знову пішли далі.

Опівдні третього дня побачили дерева оазу, про який говорили мисливці, і за годину до заходу сонця йшли вже зеленою травою та слухали, як гомонить струмок.

Розділ XX

Знайшли

А тепер я оповідатиму можливо про найдивніший випадок у дивній нашій мандрівці, що доводить, який неймовірний може бути іноді збіг обставин.

Я спокійно йшов понад берегом струмка, що біг із оази в пустелю, аж поки його не всмоктували там голодні піски, коли враз спинився, протираючи очі. Не більше як на двісті ярдів од мене, у мальовничому куточку під величезною фігою стояла біля струмка чепурна халупа, збудована на кафрський кшталт із трави та лози, лише з дверима замість відтулини.

— Що за чортovinня,— сказав я сам собі.— Хто-б міг збудувати тут хату? Не встиг я цього подумати, як двері відчинились і з халупи шкутильгаючи вийшов білий чоловік з величезною чорною бородою, зодягнений у шкіри. Я подумав чи не сонце бува напекло мені голову, що верзеться отаке. Бо звідки тут узятися такому. Мисливці не заходять сюди, та й мисливець не будуватиме хати. Міркуючи отак, усе витріщав очі, аж мало вони мені з лоба не вилізли, коли тут нагодилися Гуд і сер Генрі.

— А гляньте-но,— промовив я.— Чи це біла людина, а чи я збожеволів?

Обидва глянули туди, а в цю мить білий голосно вигукнув і пошкутильгав до нас. Надійшовши ближче, зомлів.

Одним стрибком сер Генрі опинився біля нього.

— Це брат мій Джордж,— вигукнув він.

На гомін наших голосів із хати вийшов другий, одягнений у шкіри чоловік з рушницею в руках. Він кинувся бігти до нас.

— Макумацане,— гукав він.— Хіба ти не пізнавш мене? Я Джім мисливець. Записку, яку ти дав мені передати моєму господарю, я загубив і ми тут уже два роки живемо.—

Хлопець упав на землю й плачучи від радощів качався по ній.

— Ой ти, ледащо,—мовив я.—Не міг краще заховати.

А тим часом чорнобородий очунав і вони з сером Генрі мовчки обнялися не в силі вимовити й слова. Як вони там не сварились у минулому, але тепер про все це, очевидячки, забули.

— Любий брате,—промовив нарешті сер Генрі,—я думав тебе вже й на світі нема. Ходив за Соломонові гори шукати тебе, а знайшов по цей бік у пустелі, немов старого яструба.

— Я намагався два роки тому перейти Соломонові гори,—відповів той, говорячи якимсь непевним голосом, як людина, що трохи забула вже мову,—але коли дістався сюди, на ногу мені впав камінь і розбив кістку. Отож я не можу податися ні туди, ні назад.

Тоді до нього наблизився я.

— Як ся маєте, містере Невілю? Ви пригадуєте мене?

— Як? Невже Квотермен? І Гуд теж? Ой друзі мої, підтримайте мене, бо мені знову млосно. Все це так дивно, а коли людина втратила вже останню надію, то таке щастя!

Увечері, сидячи біля багаття, Джордж Куртіс розповів нам свою історію, майже так само багату на всякі пригоди, як і наша, і коли коротко переказати, то приблизно буде так: щось із два роки тому, він вирушив із Сітанди Краалю, намагаючися досягти гір. Що до записки, яку я дав Джімові для нього, а той загубив її, то він не знав про неї аж по цей день. Керуючися вказівками тубільців, він простував не на

Груди Цариці Савської, а до стрімкої стежки, що приступками йшли на перевал, з якого ми нещодавно зійшли. Очевидно цей шлях був краще за той, що накреслено на мапі старого дона Сільвестра. У пустелі їм з Джімом було дуже скрутно, але, кінець-кінцем, вони дісталися оази, де Джорджеві Куртісові приключилося лихо. У той день, як вони прибули сюди, він сидів на березі струмка, а Джім діставав мед у некусуючих бджіл, що водяться в пустелі. Джім стояв на кручі саме над ним і якось нанавмисне скинув великий камінь, що впав просто на ногу Джорджеві Куртісові й тяжко розбив йому кістку. З того дня він дуже шкутильгає і не в силі ходити, отож волів краще сидіти тут в оазі, а ніж іти на неминучу загибель у пустелі.

За їжею вони не журяться, бо мають її вдосталь. У них багацько набоїв, а до оази часто ходить велика дичина, надто вночі, пити води. Отож вони стріляють її, або ловлять у пастки, м'ясо їдять, а зі шкіри вироблюють одяг.

— Отак,—провадив він,—ми живемо майже два роки, немов другий Робінзон Крузо зі своїм П'ятницею, сподіваючися, що може коли нагодяться сюди тубільці й допоможуть мені викараскатися звідси, але й досі ніхто не прийшов. Учора ми надумали, хай Джім спробує дістатися Сітанди Краалю й приведе когось на поміч мені. Він мав вирушити вввчтра та я мало покладав надії, що побачу його коли знов. А тепер ви, ті, що я думав уже давно забули про мене й живете собі користуючись із усіх культурних вигод, зважилися на небезпечну подорож

і знайшли мене саме тоді, як я вже втратив усяку надію на визволення. Як це дивно і як милосердно.

Тоді сер Генрі в свою чергу розповів йому про найголовніші наші пригоди, і ми досиділи так аж до пізньої ночі.

— Але,—промовив Джорж Куртіс, коли я показав йому діаманти,—ви принаймні знайшли щось цінне опріч нецінної моєї особи в нагороду за ваші муки.

Сер Генрі засміявся.

— Діаманти належать лише Квотерменові та Гудові. У нас така умова, що все, що ми знайдемо коштовного, належить з половини їм.

Ця увага навела мене на де-які думки і порадившись з Гудом, я сказав серові Генрі, що спільне наше бажання, в тому, щоб він узяв собі третю частку діамантів, а коли він не хоче, то ми віддамо цю частку його братові, який далеко більше за нас потерпів, шукаючи їх. Кінець-кінцем, ми примусили його погодитися на нашу пропозицію, але Джордж Куртіс де-який час про це не знав.

* * *

Тут я гадаю, що можу вже кінчати своє оповідання. Наша подорож через пустелю до Сітанда Краалю була надто тяжка, бо треба взяти на увагу, що ми весь час підтримували Джорджа Куртіса, з правої ноги якого раз-у-раз виходили скалки зламаної кістки. Та якось, кінець-кінцем, таки дісталися Краалю. Подробиці згадувати не варто, бо повторюватиметься те саме, про що я говорив, описуючи першу нашу подорож.

За шість місяців після того, як ми трапили до Сітанди Краалю, де забрали все знаряддя та рушниці у старого кафра, який їх переховував, і пройдисвіт виявив велике незадоволення, що ми вернулися по своє майно, ми опинилися вже у маленькій моїй оселі на Берейському надбережжі в Дурбані. Попрошавшись зі своїми приятелями, з якими поділяв усі тяготи й небезпеки найдивнішої за все моє довге життя мандрівки, я засів оце писати своє оповідання.

Щойно написав останнєслово, коли бачу, помаранчовою алеєю простує кафр, держачи в розщепленому кінці ціпка лист, який допіру одержано з пошти. Виявилось, цей лист од сера Генрі, і я подаю його увесь, хай він сам за себе говорить:

„Брейлі Гол, Йоркшір.

Любий Квотермене!

Я вже писав Вам, що всі ми трое, Джордж, Гуд і я щасливо прибули до Англії. Зсівши у Саутгемптоні одразу подалися до міста. Якби Ви бачили, яким чепуруном став Гуд на другий же день по приїзді: гладенько поголений, починаючи з рукавичок і до монукля у всьому новому і т. ін., і т. ін. Ми пішли з ним на прогулянку до парку, де здибали кілька знайомих, і я розповів їм подію з „чудовими, білими“ його ногами.

Гуд страшенно гнівається тепер за це на мене, бо якась зла личина умістила цю історію в часопису.

Тепер звертаюся до справи. Ми з Гудом носили діаманти до ювеліра, щоб той оцінував їх і мені аж страшно, яку сказав він

ціну. Він каже, що діаманти коштують навіть дорожче того, що він призначив, бо на ринку досі ще не з'являлося такого великого каміння. Усі камінці, окрім одного чи двох найбільших, найчистішої води і не гірші від найкращих бразилійських діамантів. Я запропонував ювелірові купити їх у мене, але він каже, що не має на це матеріальної можливості і взагалі радить продавати їх частками. За невеличку частину камінців пропонували мені сто вісімдесят тисяч фунтів.

Вам треба самим приїхати, Квотермене, щоб уладнати цю справу, а надто ще тому, що ви неодмінно хочете подарувати третину їх, на яку я не маю жодного права, братові моему Джорджеві. А от Гудові зовсім зле. Він увесь час марнує лише на чепуріння та дуже журиться за Фулатою. Казав мені, що з тої пори, як вернувся додому, ні разу не бачив кращої від неї дівчини.

Мені дуже хотілось-би, любий, старий друже, щоб Ви приїхали сюди та купили собі садибу поблизу. Ви вже досить напружувалися на своєму віку і не гріх би тепер одпочинути на старість, до речі маєте кошти, а тут саме продається гарненька садиба біля нас. Приїжджайте швидче, а оповідання своє скінчите тут або дорогою на пароплаві. Ми нікому не хочемо розповідати своїх пригод, поки Ви про них не напишете, бо боїмося, що нам не йнятимуть віри. Якщо виїдете одразу, то будете у мене саме на свята і побачитеся з Джорджем та Гудом, а також і з сином Вашим Гарі, бо я всіх їх запросив на свята до себе. Ваш Гарі якось полював разом зі мною і дуже при-

пав мені до вподоби. Надзвичайно спокійний хлопець: прострелив мені ногу шротом, а тоді сам вирізав шріт та ще й каже, яка величезна користь, коли на полюванні є студент-медик поміж мисливців.

До побачення, старий друже. Більше не пишу нічого, бо певний, що Ви приїдете, і страшенно цьому радітиму.

Зі щирим привітанням Генрі Куртіс.

Ікми того величезного слона, що забив сердешного Хіву, висять у мене в кімнаті разом з рогами буйвола, які Ви мені подарували, а над столом до писання я почепив сокиру, якою відтяв голову Твалі. Шкода, що не догадалися взяти з собою панцері.

Г. К.

Сьогодні вівторок, а в п'ятницю йде пароплав до Англії. Отож я думаю згодитися на запросини Куртіса й поїхати до нього, щоб побачитися з Гарі та надрукувати своє оповідання, бо це така важлива справа, що її ніяк комусь доручити.

З М І С Т:

Розділ I. Я здібуюся з сером Генрі Куртісом . . .	5
„ II. Легенда про Соломонові копальні . . .	14
„ III. Ми беремо на службу Умбону	26
„ IV. Полювання на слонів	37
„ V. Ми заглиблюємось у пустелю	48
„ VI. Вода! Вода!	64
„ VII. Соломонів шлях	76
„ VIII. У землі кукуанській	96
„ IX. Король Твала	106
„ X. Відьомське полювання	121
„ XI. Ми подаємо наш доказ	137
„ XII. Перед бойовищем	151
„ XIII. Напад	162
„ XIV. Останнє змагання „сивих“	172
„ XV. Гуд хворий	191
„ XVI. „Оселя Смерти“	202
„ XVII. Соломонова скарбниця	215
„ XVIII. Ми втрачаємо надію	228
„ XIX. Ми прощаємося з Ігнозі	241
„ XX. Знайшли	251

Ціна 1 крб. 40 коп.

СКЛАД ВИДАНЬ:
Базкомори ДВУ

V.N. Karazin Kharkiv National University

00818359

6